



This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

878
A1330
W

A 467884

Professor Dr. Edwin Rohde
Prof. Dr. W. W. W.
Dr. W. W. W.

DE AETNA POEMATE
QUAESTIONES CRITICAE.

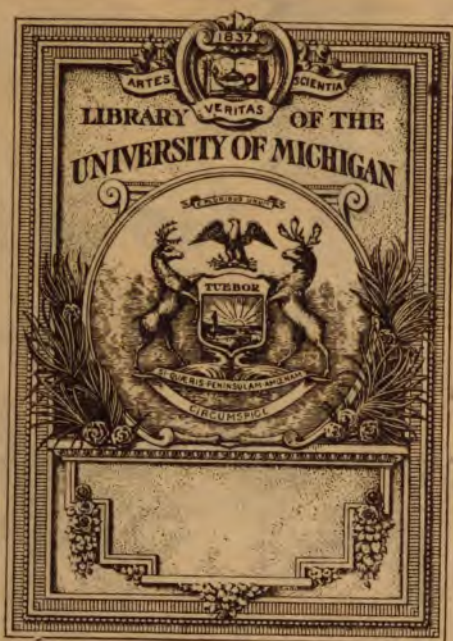
SCRIPSE

PAULUS REINHOLDUS WAGLER.



BEROLINI 1884.

APUD S. CALVARY EJUSQVE SOCIUM.



878
N330
W

DE AETNA POEMATE QUAESTIONES CRITICAE.

78

SCRIPSIT

PAULUS REINHOLDUS WAGLER.



BEROLINI 1884.

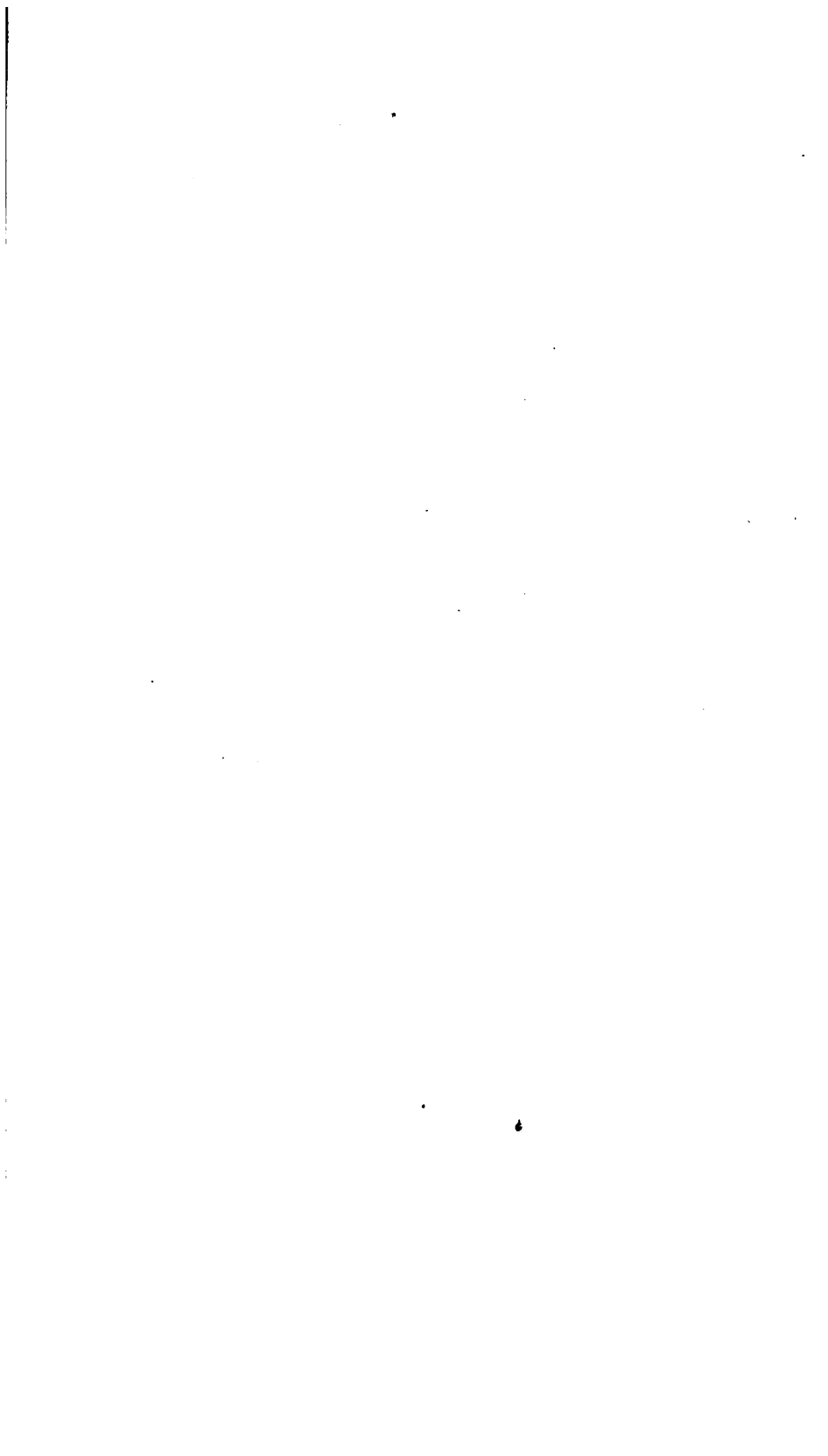
APUD S. CALVARY ET SOCIUM.

BERLINER BUCHDRUCKEREI-AKTIEN-GESELLSCHAFT, SETZERLEHRER-SCHULE DES LETZTER-VEREINS (CARL JANKE).

OTTONI RIBBECKIO

SACRVM.

154265



CAPUT I.

De Aetnae re critica, imprimis de praestantia codicis Gyraldini.

Quam misere se habeat Aetnae poematii interpolatorum temeritate scribarumque negligentia simul et inscitia multa per saecula foede depravati conditio critica, verbis dici vix potest. Quid? quod nonnulli carminis versus tanta inquinati sunt corruptelarum labe, ut ingenio diu multumque exercitato defessus desistas tandem laboriosae pleno opere aleae ac desperes hic illic ut medicus de salute aegroti? Sed ipsa illa incredibilis depravatio animum mirum quantum incitat ad indaganda genuina, ita mehercle ut fere non possis non etiam atque etiam revolvi ad Aetnam tuam summa contentione emendandam difficultatesque fortiter devincendas.

At vero antequam artis criticae in Aetna emendanda exercendae solida struere aggrediar fundamenta, paucis mihi exponendum est, quibus codicibus servata Aetnae memoria ad nostram aetatem pervenerit. Ac primum quidem sciendum est codicem solam Aetnam continentem hodie prorsus nullum exstare, nimirum quia Aetna, de cuius auctore quid sentiam infra exponetur, iam antiquitus recepta est in syllogem Vergilianam scribarumque calamis una cum ceteris illius collectionis carminibus propagata.

Primo loco codicem nomino Cantabrigiensem saeculo fere X scriptum litteris valde perspicuis, cuius lectiones nonnullas, sed non omnes primus vulgavit et via ac ratione in usum vocavit anno

huius saeculi 54 Mauricius Hauptius, vir ille cum omni de poesi latina tum de Aetnae emendatione optime meritus. Plenam vero Cantabrigiensis libri collationem Munroni debemus Anglo, qui in Aetnae editione a. 1867 Cantabrigiae emissa vel minimam discrepantiam diligenter enotavit et codicem ipsum p. 29 sqq. accurate descripsit (cf. et Ribb. app. Verg. p. 35). Aetna in Cantabrigiensi Culicem et ipsum a Munrone, sed in usum Ribbeckii collatum ita insequitur, ut inde a p. 62 usque ad p. 94 Aetna perscripta sit, a p. 40 usque ad p. 61 Culex: p. 62 Aetnae habet inscriptionem et primos versus undeviginti, p. 63—93 vicanos versus continent, ultima denique p. 94 sex versus habet et subscriptionem. Codicis autem paginas primas 39 Ausonii et medii aevi carminibus expleri satis sit commemorasse.

Eodem anno 1854, qui supra commemorandus fuit, Bruxellis publici iuris facta est commentatio Bormansii, quae inscribitur 'Collation des 167 premiers vers de l'Aetna de Lucilius Junior avec un fragment manuscrit du XI^me siècle': intellegendum nimirum fragmentum Stabulense saeculi XI, quod accurate descriptum videas in Baehrentis, qui ipse a. 1875 hanc membranam denuo contulit, appendice Vergiliana p. 10. Bormansius, cuius collega Polanius folia illa antea prorsus ignota casu aliquo reppererat, sodalis fuit academiae Regiae Belgicae, sed acute cogitare et indicare numquam didicit, ita ut praestare videatur verbosas istas atque infructuosas plerumque Bormansii adnotationes plane neglegere, cum praesertim sciamus ne ipsam quidem collationem satis accurate institutam esse: e. gr. v. 19¹), ubi quid proprii boni haberet fragmentum Stabulense, si re vera inesset, quod Wernsdorfius coniectura restituit, „tristem natorum funere matrem“, Baehrentis apparatus recte nos docet minime recedere Stabulensis libri memoriam a Cantabrigiensi ceterisque libris omnibus. Idem de versu 116 dicendum, ubi „dolendi“ exhibet fragmentum Stabulense, non „docendi“. His enim duobus locis fragmentum Stabulense mea gratia inspexit rogatus a me per litteras L. Delisle, director bibliothecae Parisinae. Dispicet etiam hoc in Bormansio, quod nimis saepe veterum editorum lectiones vel

¹) Numeros versuum semper Baehrentinos sequor.

ineptissimas fastidiosa fere cura molestisque ambagibus retractavit: mea quidem sententia veteres viri docti fere omnes — nam Bentleyum quis non exceperit? — quamquam doctrina mirum plane in modum abundaverunt, iudicii tamen non ea erant subtilitate atque elegantia, qua hodie fruuntur viri docti; unius e. gr. Hauptii opera Aetnae emendatio multo magis promota est, quam Scaligeri, Gorralli, Pithoei, Lindenbruchii, Meinekii, Wernsdorffii coniunctis viribus: accedit sane, quod melioribus ille instructus fuit subsidiis. Munro Bor mansii librum numquam vidit ob eamque causam Stabulensis membranae nullam omnino habet notitiam; Baehrens autem, recentissimus Aetnae editor, libri illius ad vv. 1—170 et 263—346 (hic enim desinit fragmentum Stabulense) varias lectiones enotavit et critico apparatusi inseruit. Versus enim, qui sunt 171—258¹⁾, evanuerunt in codice ita, ut legi fere nequeant; vv. 262 et 303 hodie sunt abscissi.

Jam vero quae ratio intercedat inter Cantabrigiensem librum et fragmentum Stabulense, accuratius quam adhuc factum esse video, in animo est disquirere. Versus carminis nostri 61 „in commune venit: iam patri dextera Pallas“ in plerisque libris mss. deest: exstat in solis codicibus C et S ita, ut anno demum huius saeculi 54 repertus sit omnino. Versus 5 et 6 iusto ordine collocati leguntur in C et S, transpositi inter se in ceteris libris omnibus. Eadem est codicum S et C concordia in explendo fine versus 328 in saeculi XV codicibus plane omisso: exhibet enim C „siponibus actus“, S „sipon“, totius enim illius folii 98 margo hodie abscissus est ita, ut abrupti sint exitus versuum 304—346; sed dubium non est, quin, si exstaret ille margo, frustulum ‘ibus actus’ ibi reperiremus, Itali autem, quorum fraudes hoc exemplo dato patefiunt, pro „veluti“ vocabulo „revolutis“ coniectura substituentes interpolamentum addidere „aestibus amnis“. Abstinerunt autem, quantum video, tali interpolamento Itali in versu 53, ubi ceterorum codicum post vocabulum „admotis“ lacuna ita in SC expletur, ut aperiatur saltem emendandi via: legitur enim in utroque libro

¹⁾ Versus 259—261 in libris praeter Gyraldinum, de quo infra copiosius disserendum erit, omnibus post v. 279 leguntur.

„provocat admotisque tertia sidera signis“, quod quomodo restituendum sit, hic non curamus; hoc loco nil nisi codicum CS artissimum conexum exemplis illustrare studeo ad evidenter persuadendum quam aptissimis. Versus 60, cuius nil nisi frustulum „et que in“ superest in Helmstadiensi, Rehdigerano, Arundeliano, in CS totus servatus est: „atque in bellandum quae [bellandumq: C] cuique potentia divum“.

In fine versus 117 quod Aldus recte supplevit „non credat inanis“, cum tamen plane non usus sit libris CS „non credit inanis“ una mente exhibentibus, non facile explicatur: aut enim Aldi felicem habes coniecturam aut usus est Aldus alio quodam codice hodie deperdito, cui cum libris CS artior fuit conexus. Ceteri enim libri hoc loco aut lacunam praebent aut interpolati sunt in hunc modum „quis enim non viderit illud“. Quod igitur Munro exoptata illa versuum incrementa soli C deberi dicit, nos meliora edocti Stabulensem quoque membranam illius virtutis participem esse cognovimus. Idem librorum CS per totum ipsius carminis textum animadvertitur consensus: omnia enim, et recta et falsa, utrique libro fere ubique communia esse sive consentientibus ceteris libris sive dissentientibus cum sat luculente doceat unaquaeque Baehrentinae editionis pagina, exempla enumerare facile supersedeo.

Sed cave credas prorsus eandem esse librorum CS memoriam: versus 40 nil nisi „armare“, versus 80 nil nisi prima littera „h“ exstat in S: haesit fortasse scriba in voce „Tityon“ et ob eam causam toto versu in spatio vacuo omisso sine mora ad sequentem versum properavit. Versus 294 in S initium tantummodo exstat „nam veluti sonat“ reliquo versu, qui in C misere claudicat, item omisso. Versus 28 in S voce „mens“ finitur: verba enim „carminis haec est“ plane desunt. Versus 281 omisum est in S extremum vocabulum. Versus 118 et 119 in S scribae neglegentia in unum versum contracti leguntur

„esse sinus penitus, tanto || se mergere hiatu“: aberraverunt nimirum scribae oculi a versu 118 ad sequentem versum propter similitudinem verborum „emergere“ et „se mergere“. Paucis quibusdam locis in eo inter se differunt CS libri, quod in altera

membrana scribae in dividendis verbis mirus animadvertitur error¹⁾, e. gr. — addito asterisco rectam lectionem notavi —:

- v. 49: ossan olimpus *C
 ossa nolympus S
 v. 55: flamma removet *C
 flammare movet S
 v. 114: inclusis olidum C
 inclusi solidum *S

Corruptae in utroque libro lectionis exempla huc spectantia duo extant:

- v. 66: infert e C
 inferte S
 v. 165: ventosa quā quaeque C
 ventos aqua queq; S.

Particulam „que“ S perperam addit in versu 297 („irriguoq;“),

¹⁾ Efficax exemplum male disiunctorum textus verborum praebet Helmstadiensis et ceteri libri Italici in v. 385, ubi pro genuino „sic cessata diu referunt spectacula venti“ legitur „sic cessat ad (vel „a“) iure ferunt s. v.“ Sed talia in omnibus fere codicibus sat saepe occurrunt: in nostro carmine cf. v. 448, ubi „ager et ventos“ pro recto „ageret ventos“ habet C, v. 563, ubi „opera e“ pro continuato „operae“ praebent omnes libri. V. 441 legendum „maior refrixit“: habet autem „maiore frixit“ C, „maior efrixit“ Helmstadiensis. V. 374 bene C „quae rumpat iter“, contra libri Italici „quaerunt pariter“. V. 356 bene reposuit Baehrens „humus excita praedast“. „Humus excita predas“ habet C. Litterula „a“ verbi „excita“ male cum sequenti vocabulo coniuncta Helmstadiensis librarius scripsit „exit humus apredas“. V. 357 „sum limus“ habet H pro recto „sublimis“. V. 624 pro librorum textu „nulli sparsura“ „nullis parsura“ legendum. V. 615 „virescera pinae“ male C pro recto „viresque rapinis“. V. 644 iam olim „illos seposuit“ scribendum esse Scaliger vidit: habent autem libri „illo se posuit“ et „ille se posuit“. Contractione quadam rectum prodit v. 73, ubi „petula in se“ contrahendum est in formam „patulis“: minus bene Itali coniecere „petulans“. V. 161 „falleris et“ cum Gyraldino legendum, pessime „fallere sed“ ceteri libri exhibent. V. 151 „flammaeve ruit“ Gyraldini abiit in corruptelam „flamma verit“. Sed haec hic cum pulvisculo exhaustire non attinet, cum non sit rara ea res et occurrat in libris sexcenties.

perperam omittit in v. 293 („pulsata“): eadem vocula recte additur in v. 11 („venturisque“): contra liber C haec exhibet: „irriguo“, ‘pulsataque’, ‘venturis’“. Cetera id genus etsi collegi omitto: sunt enim minutiae — fere viginti —, quae item debentur solis illis duobus librariis, membranae C dico et membranae S, quas ex eodem exemplari hodie deperdito descriptas esse luce est clarius. Est igitur in nostro carmine — nam de ceteris carminibus non meum est iudicare hoc loco — fragmentum Stabulense proprio pretio plane destitutum, nimirum quia adest Cantabrigiensis in universum plane geminus ac praeferendus etiam, quod multo est plenior.

Attamen id ipsum, quod plane consimilem textum praebent libri CS, monet sine dubio, ne credamus ipsum scribam codicis C reum agendum esse textus illius depravati, qualem legis in Cantabrigiensi. Immo codicis C librarius quamquam non prorsus fideliter expressit exemplar suum, tamen in universum munere suo sat bene functus est, nam perspicuae et eleganti scripturae operam dedit atque etiam ab exercenda arte critica plane abstinuit. Id igitur exemplar, quod ante oculos habuit scriba codicis C, duplici recte concluditur vitio fuisse infectum: primum enim incredibili scatuuit copia depravationum, quales referendae sunt ad negligentiam et stultitiam scribarum, deinde autem idem ille librorum CS archetypus manum passus erat correctoris cuiusdam, qui suo arbitrio, quae sibi displicerent, temere mutaverat nihil curans libri sui archetypum, cuius rei exempla infra tractabuntur. Hic igitur fuit primus Aetnae carminis interpolator et — si excipis interim excerptorem Parisinum, de quo statim dicendum erit — simul ultimus ante Italos, qui saeculo XV renascentibus in Italia litteris furtivum emendandi negotium denuo susceperere. Est igitur codex C fidelis ut ita dicam heres interpolati codicis et crassa scribarum depravatione aspersi, sed nihilominus in maiore carminis parte — exceptis nimirum versibus 138 — 287 — ubique maxime consulendus, nam ceteris melior est sine dubio omnibus, cuius rei exempla afferentem conferas interim Munronem p. 30. Haud enim raro in solo Cantabrigiensi genuina poetae manus integra servata est, quod non miraberis, si aetatem libri animo tecum reputaveris.

Eundem fere secundae classis textum, quem Cantabrigiensis

praebet, habent etiam excerpta Parisina a Munrone item neglecta, de quibus in praefationis p. 15 Baehrens breviter exposuit. Attamen hic illic excerptor ille Gallicus vulgarem istum secundae classis textum satis feliciter emendavit sui ingenii viribus, coniciendo nimirum, ita ut Parisina excerpta, quae complectuntur versus fere quadraginta — 222 — 272, ita tamen, ut suo arbitrio omiserit excerptor vv. 226, 227, 252 — 257 et pro versiculis duobus 229, 230 hunc unum versum substituerit „principia et rerum dubias exquirere causas“ cf. v. 226 —, locis nonnullis, ubi Cantabrigiensis memoria prava est et reicienda sine dubio, mirum quam accurate congruant cum Gyrالدino libro, de quo infra dicendum erit, plane egregio, e. gr. ‘quot’ (228), ‘lune’ (=lunae 231), ‘meet — sidera’ (233), ‘dura et’ (268), ‘ulmis’ (269), ‘fenilia’ (272). Haec omnia coniectura assecutus est excerptor ille, cuius ars bene detegitur versu 224, quem Parisina excerpta sic scriptum exhibent:

„non oculis solum pecudum miranda videre | more“. Hoc igitur loco pro inepto vocabulo „fuere“ ex sententia recte ille substituit „videre“, quod tamen ipsius poëtae non fuit: hunc enim „tueri“ scripsisse docet memoria Gyrالدini. In versibus 239 sqq. veris notionem etsi sat recte intellexit excerptor noster desiderari, tamen ut mederetur huic loco, nondum ei contigit: scripsit enim:

„Tempora cur variant anni, primaque iuventa

Ver aestate perit, cur aestas ipsa senescit e. q. s“.

Voluit coniungi ‘prima aestate’: scribendum autem cum primae classis codice Gyrالدino

„ver, prima iuventa,

Cur aestate perit“. Hoc igitur bene assecutus est noster reddendam esse poëtae voculam „ver“. Versum 235 Gallus in libro suo sic scriptum legit: „scire vices etiam signorum tradita iura“; haec quia vidit non posse intellegi, ut tenebris istis aliquam saltem lucis speciem afferret, restituit „tradita cura est“, quam scripturam poëtae non fuisse nos quidem Gyrالدino meliora edocti certo scimus: excidit nimirum in illo versiculo particula „et“ inter vocabula „signorum“ et „tradita“, qua inserta subito omnia facile intelleguntur. Versus, qui praecedat, nil nisi primum vocabulum exstat, in Parisinis excerptis: omisit excerptor, quae non intellegebat „quaeve suo errant incondita cura“, et sunt sane ea verba misere corrupta; sed ex ipsa lacuna apparet aliquo indicio

usum esse excerptorem nostrum: noluit enim inepta scribere, quod sine dubio laudandum est: nam alii ne sentiunt quidem, quid ineptum sit, quid non. Ceterum poëtae versus interdum suo arbitrio satis audacter inter se transposuit Gallus noster vel etiam in formam redegit novam plane ac singularem, qua in re age mecum paullum immoreris. Inde a versu 224 poëta verba facit de divinarum rerum contemplatione ac perscrutatione quam maxime excolenda. Dedecet enim pecudum more rudem atque hebetem ventrique oboedientem dies degere neglectis omnibus, quaecunque apta sunt animo, qui est divinae originis reses in homine scintilla, ad altiora dirigendo, velut ad observanda sidera caelique meatuum causas vel maxime reconditas penitus cognoscendas. Huic disputationi finis imponitur versu 251. Iam enim relinquit caelum poëta et revertitur ad hanc terram ea mente: Terrae cognitio primum locum obtinet, caeli perscrutatio secundum, quamquam haec et ipsa dignissima est, quae summa omnium virium contentione instituatur: nam terra, quae est mater nostra, sine dubio 'nobis magis adfinis caelestibus astris'. At vero quomodo solent homunculi hanc terram contemplari? Ita profecto, ut altiora mentis studia neglegant plane atque abiciant, praebeant se caecos, humiles, pusillos, artes honestas plane nihil curantes, immo uni quaestui deditos (258 — 263) glebaeque adstrictos (264 — 272). Versus autem tres, qui sunt 259 — 261, in secundae classis archetypo perquam absurde legebantur post v. 279, qualis ordo versuum exstat hodie in omnibus libris, qui ab illa membrana ducunt originem. Solus excerptor Parisinus, qui eas Aetnae carminis partes elegit, quae praeter ceteras florere viderentur Gallo dulcedine sententiarum ac veritatis lumine — cf. etiam vv. 633 et 634 —, sensit versus illos tres post v. 279 locum non habere, sed esse transponendos. Ac primum quidem versus 258 et 262, qui erant vicini in exemplari excerptoris, vicinos reliquit, nisi quod „ut“ voculam substituit pro tradito „dum“. Iam igitur habuit excerptor:

„Torquemur miseri in parvis premimurque labore,

Ut sese pretio redimant verumque professae.“

Subiectum quod vocatur verbi „redimant“ intellexit excerptor nominativum „parva“ ex ablativo antecedentis versus depromendum. Iam erat subiectum restituendum verbi „professae“. Quid autem?

‘Verum’ profitentur solae artes: hoc stare videbatur critico. Ilico igitur vocem „artes“ restituendam ratus sequentem versum 263 ita immutavit, ut vocabulum „artes“ induceretur enuntiati subiectum. Scripsit autem haud inscite:

„Turpe! — silent artes viles inopesque felictae.“

Sententia igitur erat haec: „Nos pusilli homines operam insumimus in parvis rebus, modo inde lucrum percipiamus, et artes, quae solae veritatis luce splendent, solae veram spirant hominum salutem, viles iacent atque abiectae. Itaque veram fortunam ante pedes iacentem caeca mente transimus, augendis opibus toti indulgemus atque inservimus nullo labore, nulla opera deterriti. Huic sententiae excerptor versus 259—261, quos post v. 279 collocatos reperiebat, ita subiunxit, ut primo loco versum 261 poneret, secundo versum 259, tertio versum 260 in formam reductum plane novam hanc: „semen ut argenti, quaeratur ut aurea vena“: tum vero cetera inde a verbis „noctes atque dies“ usque ad verba „fenilia campo“ (272) tradito ordine continuavit. Constituit igitur Gallus textum hunc:

258 „Torquemur miseri in parvis premimurque labore,

262 Ut sese pretio redimant, verumque professae

263 — Turpe! — silent artes viles inopesque relictæ.

261 Torquentur flamma terræ ferroque domantur,

259 Scrutamur rimas et vertimus omne profundum,

260 Semen ut argenti, quaeratur ut aurea vena.

264 Noctes atque dies e. q. s.“ Omnes hae turbæ inde ortæ sunt, quod legebat excerptor in exemplari suo „verumque professæ“, quod eum commovit, ut „artes“ inferret, de quibus non sermo est omnino hoc loco, sed demum v. 274 sqq. Est autem rectus versuum ordo traditus in solo Gyrالدino, quæ de re cum consentiant hodie docti, non opus est pluribus defendere Gyrالدini memoriam. Neque vero recte se habet traditum in omnibus libris vocabulum „verum“: quæ enim ad defendendam codicum memoriam p. 58 exponit Munro, non apta sunt ad persuadendum. Reponendum potius cum Baehrente substantivum „lucrum“, quæ est lenissima litterarum nec minus sententiæ elegantia commendata mutatio. Contra Maehlyi illud „aurum“ minus placet, quia

nimirum non solum aurum quaeritur, sed etiam argentum et alia pretiosa metalla in terrarum venis abscondita.

Transeo ad Gyraldinum codicem praeter ceteros libros virtute ac praestantia spectatum. Quam autem verum sit illud 'habent sua fata libelli', non potest fere melius illustrari quam hoc exemplo. Breviter quid rei sit enarrabo.

Exstitit olim codex praeter Claudiani opera continens Aetnam nostram, quam librarius propterea ut videtur Claudiano addiderat, quia locis nonnullis Aetnam commemorat Claudianus. Ille codex exaratus erat saeculo fere octavo. Qui autem viri librum illum deinceps possederint nescimus, nisi quod celeberrimus ille Franciscus Petrarcha (1304--1374) ad tempus illum librum possedissee creditur. Circa annum 1500 idem ille 'antiquissimus certe et castigatus codex' in manus incidit Gyraldo, qui, ut ipse aperte dicit (de poetarum histor. dial. IV p. 259), Aetnam ex eodem illo codice Claudiani ipse sua manu descripsit. Hoc Gyraldi apographon hodie deperditum est, idem fatum habuit vetustum illud exemplar apographi. — At nihilominus scimus hodie, qui in Claudiani codice illo venerabili Aetnae versuum 138—287 exhibitus fuerit textus. Quod qui factum sit, nunc mihi est enarrandum. Atque anno quidem 1482 publici iuris facta est Claudiani editio princeps Vicentina, cuius editionis unum exemplar in usum abiisse efflorescentis tum bibliothecae Laurentianae non miraberis. Iam eodem ut videtur anno 1482 vir doctus nescio quis suo Marte instituit principis Claudiani editionis id ipsum exemplar bibliothecae conferre cum illo vetustissimo codice Claudiani, qui privatim ab homine nescio quo possidebatur, nec non Aetnae partem (vv. 138—287) atque etiam Claudiani nonnulla sua manu describere et illi exemplari publico adiungere. Cur vero hoc potissimum fragmentum Aetnae ille sibi elegerit, cur in medio enuntiato incepterit, in medio desierit, haud facile dixeris. Fortasse haec carminis pars nondum adeo evanuerat in codice, ut ceterae paginae. Paulo post alter homo illam principem editionem Claudiani ex bibliotheca Laurentiana deprompsit, cuius 'docto desiderio' factum esse videtur, ut versus 138—271 — h. e. longe plurima pars — in illa editione Claudiani hodie sint abscissi, exstent tantummodo versus 272—287, qui adhuc servantur in bibliothecae Laurentianae codice

plut. 33, 9 collati nuperrime a Baehrente. Quae vero fata fuerint foliorum illorum versus 138—271 continentium, statim perspicies.

Servatum erat usque ad finem saeculi XVIII vel paulo longius — nam hodie deperditum esse videtur — exemplar quoddam illius libri Petri Pithoei, qui inscribitur: „Epigrammata et poemata vetera, Paris., 1590“. Hoc exemplar editionis Pithoeanae ob eam causam insigne fuit, quia cum ad alia opuscula tum ad Aetnae versus 138—287 in margine multae lectiones variantes eximiae virtutis adnotatae erant ita, ut prolata varia lectione Aetnaea addita ubique legeretur littera „V“, cuius litterae vis eadem manu, quae lectiones variantes adscripserat, in aversa parte eius paginae, quae titulum habebat, sic explicabatur: „In Aetna V significat cod. Florentinum, quem inde habuit Ernstius, nempe solum partem illam.“ Iam exstat eius ipsius Henrici Ernstii (1603—1665) manu brevis catalogus bibliothecae Mediceae Florentinae anno 1641 conscriptus, in quo tamen catalogo nullus talis codex Florentinus Aetnae versus 138—287 continens enumeratur, neque vero in Bandinianis voluminibus. Hinc recte concludimus Ernstium codicem illum privatim possedisse, quam explicationem etiam suadere, ne dicam iubere videtur illud ‘habuit’. Fuit nimirum Ernstius possessor eorundem foliorum, quae 150 fere annis ante ex bibliothecae editione illa Claudiani ‘exciderant’. Sed iam in usum vocandum est, quod Burmannus Maior adnotat ad Ovidii in metamorphoseon libro primo versus illos satis vulgatos (85):

„Os homini sublime dedit caelumque tueri

Iussit et erectos ad sidera tollere voltus:“

„Expressit hanc sententiam, ut plures alii poëtae et philosophi, Severus in Aetna 223 (=224 ed. Baehrens):

Non oculis solum pecudum miranda videre

More, nec effusis in humum grave pascere corpus,

Posse fidem rebus, dubiasque exposcere causas

Sacra perurgentem, caput atque attollere caelo.

Ita vulgo legitur . . . ; sed legendum ex antiquo codice Mediceo, quem Heinsius contulit, ‘tueri’, qui et ultimum versum ita exhibebat: ‘ingenium sacrare caputque attollere caelo’ ‘nosse fidem rerum, dubias exquirere causas’ idem codex exhibebat.“ Haec habet Burmannus. Adnotasse autem Heinsium veterum codicum

varias lectiones in marginibus duorum exemplarium Parisinae Pithoei editionis docet Burmannus Secundus in anthologiae suae Latinae epistola dedicatoria p. 53. Quid igitur veri similis, quam exemplar illud Pithoei ab ipso Heinsio locupletatum esse, qui codicem rogatu suo ad tempus acceperat a possessore Ernstio? Ad versus autem 272—287 varias lectiones e fragmento illo Laurentiano Heinsius ipse enotaverat et subiunxerat iis lectionibus, quas ex Ernstii foliis excerpserat ad versus 138—271. Paulo post codex Ernstianus plane interiisse videtur quasi functus officio suo. Unum, quod supererat, erat exemplar illud Pithoeanae editionis, cuius possessor sine dubio ipse Heinsius fuit, qui sua manu suum ipsius Aetnae exemplar locupletaverat. Post Heinsii mortem (a. 1681) Burmannus Maior heres fuit cum ceterorum Heinsii librorum tum exemplaris illius Pithoeani: post Burmanni Maioris fata suprema (a. 1741) Burmannus Secundus, fratris filius, illud exemplar possedit. Defuncto etiam hoc (a. 1778), quia sine heredibus fuit, sub malleum redactus est liber ille pretiosus et emptor exstitit Kulenkampius professor Gottingensis († 1794), qui dedit discipulo suo Matthiae, qui tum in seminario Gottingensi operam dabat Aetnae. Sed tribus demum annis post magistri obitum (a. 1797) Matthiaeus in volumine 59 annalium Lipsiensium, qui inscribuntur „Neue Bibliothek der schoenen Wissenschaften und der freyen Künste“ opes suas doctis aperuit. Illud autem exemplar Pithoeanum ipsum paulo post videtur deperditum esse. Hoc igitur volumen 59 alter fons est, ex quo hauriendum hodie doctis. De altero fonte statim erit dicendum. Ecce enim anno 1756, itaque plus quam quadraginta annis ante Matthiaeum, in actorum societatis Latinae Jenensis a Walchio editorum volumine quinto sodalis quidam ad eandem Aetnae partem (vv. 138—287) easdem fere lectiones vulgaverat, quas Matthiaeus in margine exemplaris sui reperiebat, cum titulo „Lectiones codicis Florentini in Cornelii Severi Aetna“; statim subsecuntur lectiones Florentini libri nude a sodali Jenensi enumeratae ita, ut ubique vulgata lectio praescripta sit. Quaeritur, unde sumpserit eas lectiones sodalis ille Jenensis, num forte ex altero illo exemplari Pithoei, nam Heinsius duo locupletaverat, sed nescimus, num utrumque librum Aetnaeis lectionibus. Sed quid multa, cum ipse Walchius,

director societatis Latinae, in praefatione voluminis illius quinti paucis nostram rem attingat? Hic autem Walchianae praefationis locus, in quem casu incidi, viros doctos plane fugisse videtur, nam a nullo commemoratur, ne a Matthiae quidem. Vixit enim inde ab anno 1717 usque ad annum 1756 Jo. Christ. Strodtmannus, qui in Burmanni Secundi bibliotheca reppererat illam editionem Pithoei Parisinam et concedente ut videtur Burmanno lectiones varias ex margine descripserat in schedas, sed parum accurate: ipse autem liber remanebat in possessione Burmanni Secundi. Illas vero schedas Strodtmannus societati Latinae Jenensi consecravit; ex sodalibus autem eius societatis uni traditae sunt a Walchio direttore illae schedae, quas praescripta vulgari lectione bene digestas ederet. At vero neque Strodtmannus accurate ex margine descripserat neque sodalis, cui nomen erat Cramerus, accurate edidit apographon Strodtmanni. Sic factum est, ut sat multa Matthiae relinquerentur et corrigenda et addenda. Haec est historia codicis Gyraldini. — Hic igitur Gyraldinus vel Florentinus vel Laurentianus vel Mediceus vel etiam Lucensis (fuit enim Claudiani codex Gyraldinus ex urbe depromptus Luca) codex erat plane egregius: plurimi loci antea a nullo homine intellecti subito elegantissima luce splendent: arte autem coniecturali in illis 150 versibus non plura sunt emendanda, quam in ceterae partis 50 versibus. A corruptelis enim Gyraldinus nequaquam vacat: sed semper sunt scribarum vitia libera ab interpolatoris manu pestifera, quod mihi hodie erit demonstrandum, nam editores nondum credunt. At vero archetypus secundae classis scribarum vitiis inquinatus est multo pluribus multoque crassioribus et foedioribus, quam Gyraldinus, et insuper interpolatus hand mediocriter. Quae cum ita sint, hand ita raro Gyraldinus etsi veram poetae manum non continuo tibi praebet, solus tamen gemmam habet adopertam paullulum et lenissima mutatione inducta emicat subito, quod amplectimur exsultantes, velut in v. 212, ubi 'ferunt' sine dubio recte elicit Maehlyus ex tradito illo 'terunt'. Munronis probro in v. 165 emendationem „acuatque“ pro Gyraldini illo „aquisque“: Baehrenti adstipulor in v. 162 „vagantur hiatibus“ refingenti: excidit enim illud „ur“ in Gyraldino e. gr. etiam in v. 221, ubi Matthiae emendatio „cohibentur“ sat bene firmatur

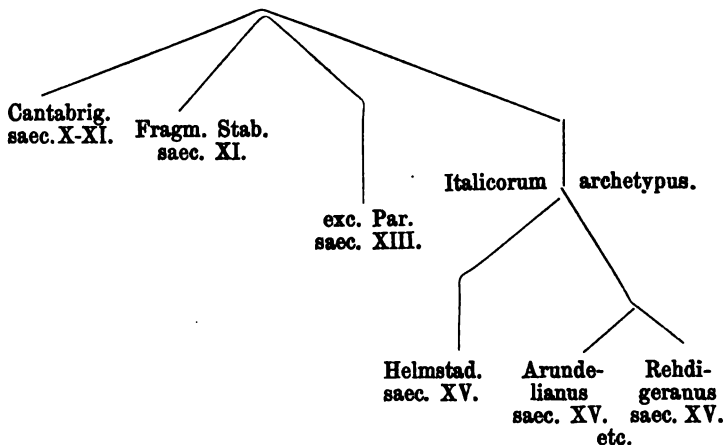
illo „cohibetur“ ceterorum codicum. Est autem hinc verisimile codicem omnium archetypum scriptura exaratum fuisse langobardica, quae aegerrime legi potest propter litterarum exiguitatem atque tenuitatem verborumque contractam scripturam, maxime autem propter vocabulorum omissos saepissime exitus substituta aliqua superscripta lineola. Omnino, illuc ut redeam, Gyraldinus unius syllabae iactura brevior est hic illic, velut in v. 234, ubi omissum est „ve“ vel „que“, cf. v. 204. Sed haec omnia sunt scribarum. Paucis sane locis in Gyraldino corrupta sunt a scribis, quae ceteri libri integra servaverunt, ut in v. 223, ubi „pigra“ spernendum sine dubio, vel in v. 167, ubi „limite tradunt“ non minus ineptum est ac reiectaneum. Sed haec omnia tetigisse tantummodo hoc loco contentus sum.

Recentes codices Italici saeculi XV etsi originem ducunt a libro aliquo secundae classis hodie deperdito, tamen cum Cantabrigiensi comparati quanto sint deteriores, bene intelligitur, si cum Cantabrigiensi conferimus Helmstadiensem (de quo cf. Ribb. app. Verg. p. 25), qui est omnium Italicorum optimus, quia multo minus Italicorum artem expertus est, quam ceteri libri Italici omnes.

Stemma interpolatorum codicum

Aetnam continentium:

Secundae classis archetypus interpolatus corruptus



Quam vero misere sit et depravata et interpolata memoria librorum praeter Gyraldinum omnium, is demum vere intellegit, qui versus 138—287, quales ceteri libri exhibent, comparaverit cum textu Gyraldini codicis primarii. Mihi igitur, qui artis criticae in Aetna emendanda exercendae solida iacturus sim fundamenta, proficiscendum est ab his 150 versibus et hinc accurata et subtili observatione firma enucleanda norma, qua duce res agenda in cetera carminis parte, ubi res critica in conditione versatur multo desperatiore.

Ex interpolato archetypo fluxisse lihros praeter Gyraldinum omnes exemplis firmatur ex vv. 138—287 petitis.

De virtute Gyraldini libri viris doctis nequaquam statim convenit: cum enim interpolatoris ita plerumque — non semper — comparata sit ars, ut oblitteratis suturae vestigiis ab ipso poëta profecta esse, quae interpolatori debentur, affirmaturus sit is, qui subtilius observare parum didicerit, primum optimum duxere viri docti aliquantum diffidere Gyraldino, ita ut non vererentur rem plane invertere et Gyraldinum interpolatum esse clamare, defendere Helmstadiensem et postea Cantabrigiensem. Paullatim demum Gyraldinae membranae praestantiam agnoscere didicerunt critici, quamquam ego si Aetnam ederem, magis etiam quam adhuc factum est, Gyraldini vestigia premerem. Transeamus iam ad singula.

Efficax exemplum interpolati secundae classis codicum archetypi tenes in v. 253, ubi sine dubio legendum cum Gyraldino „quaeque in ea“, non „et quae nunc“. Quid enim ineptius hoc loco vocula „nunc“? Neque vero quisquam doctus periculum fecit tuendi hoc interpolamentum. Attamen Wernsdorfius et Meinekius Goralli coniecturam „et quae huius“ in contextum receperunt ita, ut „huius“ referendum sit ad terram et coniungendum cum vocabulo „natura“. Hoc exemplum praemisi, quia est ad persuadendum aptissimum: causam huius interpolationis infra adumbrabo, ubi verba fient de vocabulorum iacturis. — Etiam in sequentibus grassatus est interpolator. Videamus primum v. 256, qui in Gyraldino sic legitur: „in Jovis errantem regno perquirere divos“, quae est elegans atque integra sententia. Sed vide, quid ceteri libri exhibeant:

„in Jovis errantem regno perquirere velle“, quod per se itidem ferri potest, nam perquirendi verbum absolute hic illic usurpatum esse a Romanis nullo negotio tibi exemplis firmabunt, qui partes tuentur Cantabrigiensis, Munro e. gr., qui Cantabrigiensem ‘sicut sacros vetustate lucos’ fere adorat nec non hoc loco Gyrardini illud „divos“ reiciens Cantabrigiensem sequitur, nam „the reading of β (i. e. Gyrardini) must be interpolated.’ Iam igitur fortius pugnandum est. Poëta postquam verba fecit de caeli meatibus, quorum cognitio ac tamquam perscrutatio „divina est animi ac incunda voluptas“, pergit „sed prior hanc homini cura est cognoscere terram (emendatio „hanc“ mea est) quaeque in ea miranda tulit natura notare.“ Ac primum quidem utrum, quaeso, primo obtutu genuinam originem magis redolet hoc loco, „velle“ an „divos“? Certe „divos“. Quid enim gravius magisque poëticum locutione „perquirere divos“? Est aptissime positum nostro loco, cf. Manil. IV, 908 ed. Jacob: contra istud „velle“ languidius esse quam alterum illud facile concedes. Sed iam dicam, unde ortum esse credam vocabulum „velle“. Ac Jacobus quidem suspicatur adscriptum esse olim, ut quinam intellegendi essent „divi“, dilucide appareret, glossema „stelle“ i. e. „stellae“, quod deinde abiisse sibi persuasit Jacobus in corruptelam „velle“. Non assentior: cur enim non interpretatus est auctor glossematis per eundem casum accusativum „stellas“? Sed omnino reiectanea Jacobi sententia. Mihi autem longe aliter illud „velle“ explicandum videtur. Interpolator haec fere secum cogitavit: „Quomodo tandem potest aliquis re vera in caelo errare et divos perquirere? Tale quid potest velle aliquis tantummodo, temeraria mente velle, nil amplius — invitis Dis!“ Tum vero sine mora verbum „vellè“ versui inculcavit eiecto quod desiderari posset vocabulo „divos“. Fortasse etiam inde orta est interpolatoris ars, quod archetypi margo hoc loco aegre legebatur vel etiam abscissus fuit vel simile quid. Sed quaestio nondum est absoluta. Ecce enim praecedens versus eundem interpolatorem magis etiam expertus est quam is, de quomodo vidimus. In Gyrardino perscriptus fuit in hunc modum: „nam quae mortali cuiquam est amentia maior“. Haec versus forma sanissima est profecto, ut sanior non possit cogitari omnino. Nihilominus nonnulli Aetnae editores, inter quos Hauptius et

Munro, sequi maluerunt interpolatorum codicum memoriam. Exstat igitur in Cantabrigiensi:

„nam quae mortalis spes. quaeve a^{C₁ est}m̃tia maior“, in Helmstadiensi:
 „nam quae mortalis spes est quaeve amancia mai^eus^{or}“, non „quē
 amancia“, ut Jacobus edidit; nam Baehrentis collationi maior fides
 habenda est quam Lachmannianae in Jacobi editione parum accurate
 expressae. In Arundeliano denique, quem Munro contulit, haec
 exstant:

„nam quae mortalis spes ē quae amātia maior“. Vides igitur
 consentire hos codices in voce „spes“ a Gyrالدino plane aliena.
 Iam cum unum tantummodo poētae esse possit sequitur alterum
 ad interpolatorem referendum esse: quaeritur utrum. Ut statim
 dicam, vocabulum „spes“ omnino absurdum est hoc loco. Licet
 enim ad sententiam sequentis versus aliquatenus quadret, contra
 cum sensu versus 257 quomodo eam vocem consociare velis, me
 plane fugit. Sed iam liquet, unde orta sit interpolatio: nimirum
 idem interpolator, qui verbum „velle“ substituit, idem inquam
 criticus ‘in Jovis errantem regno perquirere divos’ quia ab omni
 veritate toto caelo abhorre et sperari tantummodo posse tale
 quid arbitrabatur, pingui scriptura poētā temere ita correxit, ut
 evaderet: „nam quae mortalis spes quaeve amentia maior“, et
 praeterea idem ille explendae sententiae causa superscripsit „est“,
 quod cum Cantabrigiensis scriba fideliter supra lineam depinxerit,
 in Helmstadiensi et in Arundeliano in textum irrepsit. Ceterum
 „mortalis“ vocativum casum pluralis numeri videtur intellegi voluisse
 interpolator noster, quamquam in hac re certi quicquam vix ausim
 affirmare: fortasse enim de genetivo singularis cogitavit ille. Sed
 utat hoc est, Gyrالدini horum versuum lectionem integram,
 ceterorum codicum interpolatam esse satis demonstrasse mihi videor.
 Nam Baehrentis illud „mortali nequam“ inutile est.

Jam vero videamus versus qui sunt 274 sqq. Gyrالدinus
 haec habuit:

„implendus sibi quisque bonis est artibus: illae
 sunt animi fruges, haec rerum est optima merces e. q. s.“,

quam textus constitutionem verisimile est etiam nostrum interpolatorem in exemplari suo invenisse, priusquam ad criticam artem exercendam se converteret. Conicio autem omnem interpolationis pestem inde ortam esse hoc loco, quod interpolator in exemplari suo interpunctionem reperiēbat non ante, sed post vocabulum „illae“ — in fine versus — positam a stolido scriba, qui poëtae mentem nihil curaverat in describendo. Jam venit medicus interpolator ferro ignique instructus. Primum ei displicebat illud „artibus illae“: meminerat enim se didicisse ablativum pluralis „illis“ formari, quod sine mora restituit. Sed iam locus nondum erat persanatus: primum igitur vocis „haec“ ultimam litterulam delevit, nam „fruges“ feminini generis esse auctor Aetnae plane oblitus erat: deinde e contextu removenda erat vocula „est“. Jam restabat: „sunt animi fruges hae rerum optima merces“. Illud autem „rerum optima“ metro non convenire interpolator sat bene vidit, id quod posteritati demonstravit, cum „maxima“ substitueret: iam non exstabat elisio, oratio videbatur fluere. — Genuina igitur poëtae manus haec fuit:

„implendus sibi quisque bonis est artibus: illae
sunt animi fruges; haec rerum est optima merces

scire e. q. s.“, haec enim extrema sunt coniungenda. Atque Hauptius quidem excusandus est, quod Gyrالدینی lectionem „illae“ omnino non noverat, nam neque in actis Jenensibus neque vero a Matthiaeo in Gyrالدینی „illae“ existisse apertis verbis affirmatur: et nihilominus sine dubio in editionis Pithoeanae margine Florentini codicis lectio „illae“ adnotata fuit; nam dicit Matthiaeus: „Ich lasse hier die ganze Stelle von Vers 256 (=258 ed. Baehrens) an folgen, wie ich glaube, dass sie gelesen werden muss, . . ein paar meiner Koniekturen werde ich gleich in den Text aufnehmen.“ At quid Florentinus haberet, hoc erat diligenter et religiose enotandum! Jam vero in textu Matthiaei legitur „illae“, cui tamen lectioni nihil tribuendum censuit Hauptius, quia arbitrabatur referendam eam esse ad meram Matthiaei artem. At Gyrالدینی lectionem eam fuisse docet nunc Baehrens, qui versus 272—287 ipse ex codice Laurentiano descripsit: ibi re vera legitur „illae“. Vides etiam in Munronis apparatu formam „illis“ Gyrالدینی tribui—falso, ut scimus nunc.

Deinde Hauptius arbitrabatur legi in Gyraldino (v. 273) „sic avidi semper quo visum est carior ipsis“, quia nimirum Heerenus, qui multo ante Baehrentem ad vv. 272—287 Laurentianum contulerat in usum Matthiae, sic testatus erat: at neglegenter rem egerat Heerenus: Baehrens enim legi docet „quovis est“, unde optime elicit idem „quaevis res“; nam in constituendo versus 273 textu faventibus Musis versatus est Baehrens, cuius emendatio sola quadrat hoc loco: omnia cetera commenta valde claudicant. Olim ego temptaveram: „sic avidis semper quidvis est carius ipsis“, attamen Baehrentis emendationem ut leniorem praefero: sensus plane ad idem redit. Ut hoc addam, in margine editionis Pithoeanae recte adnotatum erat ab Heinsio collatore „quovis est“ — hoc testatur Matthiaeus —, sed neglegenti ista Heereni collatione infringebatur auctoritas huius notae. Ac Wernsdorfius quidem haec in contextum recepit:

„implendus sibi quisque bonis est artibus; illae
sunt animi fruges; haec rerum maxima merces,

scire e. q. s.“ ita, ut „scire“ pendeat ex vocabulo „merces“, quod rectum est. Concinnavit igitur suam sibi lectionem Wernsdorfius ex Gyraldino et ceteris libris. At tota poëtae mens nonne epitheton „optima“ unum requirit hoc loco? De quantitate mercedis non agitur, sed de qualitate. — Quod vero Baehrens voluit in v. 274 „implendum se cuique“, me non habet assentientem. Neque enim probam causam video, quae nos cogat ab omnium codicum consensu recedere hoc loco, cum et ipsa sententia prorsus nobis satisfaciat et latina verba latinitati.

Transeo ad v. 213 sqq. in Gyraldino sic exhibitos:

„spiritus inflatis nomen languentibus aer
nam prope nequicquam pars est violentia flammae.“

Primum textus purgandus est. Quanto autem opere iuvet nos in emendando notitia Gyraldini, quam mire palmaris emendatio vel corruptissimi loci pendeat interdum ex unius litterulae a criticis adhuc neglectae felici usurpatione, hoc dato exemplo in animo est proponere. Pro inepto vocabulo „nomen“ nihil aliud restituendum est nisi „momen“, quae correctura auctorem habet Scaligerum. Sed iam exhausta fuit veterum criticorum ars: tam enim mani-

festam emendationem, qualis est „inflat eis“ pro tradito „infatis“, Maehlyo reliquere inveniendam. Scribendum igitur:

„spiritus inflat eis (i. e. incendiis) momen languentibus“.

Restant autem et emendationem vehementissime efflagitant diu negatam verba:

„aer

nam prope nequiquam pars est violentia flammae“.

Primum stabilizandum est, quid requirat sententia. Qualis autem fuerit poëtae mens, optime indicatur sana particula „nam“. Postquam enim dictum est: „languenti igni spiritus flando vires addit et momen“ (est enim sermo de tollendis molibus), particula „nam“ continuanda est sententia in hunc modum: „nam sine auxilio venti ignis non tantam tollendi vim habet quantam invante vento“. Hoc solum exspectatur, nihil aliud. Vides praeterea versibus 216—218 ei ipsi sententiae finem imponi aptissimum. Jam vero redeat ad ipsa poëtae verba oratio. Quod autem nemini adhuc contigit, ut tenebris illis aliquam lucis speciem afferret, hoc inde factum est, quod omnes litterulam „s“ vocis „pars“ neglexerunt toti in Cantabrigiensi et Helmstadiensi ceterisque libris praebentibus „par“. Sed iam proponam meam huius loci emendationem:

„ ardet

nam prope nequiquam per se violentia flammae“,

„per se“ i. e. „sine auxilio venti“ et „nequiquam“ accipe hoc sensu: non ‘pellit corpora,’ cf. v. 216. Eodem autem modo, quo littera ‘s’ perperam vicino vocabulo adiuncta causa fuit corruptelae in v. 161, ubi scribarum erroribus ex verbis „falleris et“ factum est „fallere sed“ (cf. etiam Helmstadiensis lectionem initio versus 185), eadem, inquam, ratione nostro loco verba „per se“ primum abiire in corruptelam „pers e“, quem errorem deinde alter scriba in describendo ita ‘emendavit’, ut scriberet „pars ē (= est)“. Nec minus probabiliter alterum illud a me restitutum est, „ardet“. In v. 285 scribae neglegentia factum est, ut „tenues“ corrumperetur ita, ut evaderet „neve“: itaque litterae ‘t’ et ‘s’ plane perierunt, sicut nostro loco ‘d’ et ‘t’; deinde autem sedem commutaverunt illic litterae ‘e’ et ‘n’, hic ‘r’ et ‘e’. Vide autem, quam apte meo „per se“ respondeat in v. 216 illud „opus auxilium est“. — Sed priusquam dicam de interpolato in libris

praeter Gyraldinum omnibus versus 214 exitu, propter quem tracto omnino hos versus, commentum, quod ceteris omnibus melius est procul dubio, refellam, Baehrentis nimirum: Hauptum enim prorsus infeliciter hunc locum tractasse nemo tam caecus est qui negare velit: idem cadit in ceteros editores plerosque. Baehrens igitur etsi sat bene sensisse videtur, quid fere flagitet sententia, ipsum tamen textum minus bene constituit; vide enim, quomodo sententia progrediatur apud Baehrentem: „spiritus igni momen inflat, hoc autem necesse est fieri, nam invante aëre violentia flammae nequaquam par est“. Nonne, quaeso, exspectas potius: „nam deficiente aeris auxilio etc.“? Deinde autem ob hanc causam maxime accusandus est Baehrens, quod sanae carni cultum adhibuit: verbis enim, quae sunt „nam prope nequiquam“, quid sit integrius, cum de effectibus verba fiant in pellendis corporibus conspicuis, me plane fugit.

Jam in fine versus 214 omnes praeter Gyraldinum libri non „flammae“ habent, sed „semper“, quod est mihi nunc explicandum. Nimirum id, quod manu tenuit interpolator cuique criticas curas applicavit, exemplar ut omnino foeda negligentia conscriptum ex manibus prodierat scribae, sic hic illic locos habuit unius vocabuli iactura depravatos a scriba neglegenter omisi lacuna relicta nulla, quod non miraberis, si eundem scribam neglegentissimum totum v. 236 omisisse comperies. Jam interpolator noster, qui in illo exemplari totam Aetnam perlegit, si metrum iusto magis claudicare videret, nonnihil succurrendum ratus metri explendi causa, quae in mentem veniebant, textui inseruit, cum tamen supersederet antea probe operam dare, ut poëtae mentem satis vel intellegeret vel indagaret. Tale autem autoschediasma tenes nostro loco, ubi vilissimum vocabulum „semper“ vice fungitur deperditi. V. 239 in exemplari interpolatoris sic perscriptus exstabat: „tempora cur varient anni prima iuventa“ omissa voce „ver“: continuo particulam „que“ vocabulo „prima“ adiunxit noster: iam metrum recte se habet, si „prima“ animo coniungis cum vocabulo „aestate“. Idem de v. 237 dicendum, cuius hanc formam reperiebat interpolator: „nubila cur caelo devuntiet imbres“. „Terris“ ei videbatur cum vocabulo „caelo“ aptissime componi nec non metro satisfacere, quamobrem non dubitabat textum illa voce post vocabulum „caelo“

inserta inquinare. Fuere tamen, qui interpolatam esse dicerent non tam hanc versus formam, quam Gyraldini libri „Panope caelo“ exhibentis. Jam contemptorum Gyraldini duae sunt partes: altera enim, in his Wernsdorfius, sic interpretatur: „Quando caelo Phoebe apparet nubila et obscura etc., coll. Verg. Georg. I, 427 ed. Ribb.:

‘Luna, revertentes quom primum colligit ignis
Si nigrum obscuro comprehenderit aera cornu,
Maximus agricolis pelagoque parabitur imber’.

At hoc est artificii extorquere interpretationem: sic non loquitur Aetnae auctor, ne omnino quidem, nedum in hoc astrologico excursu, ubi oratio animadvertitur imprimis perspicua. Contra Munro „nubila“ intellegit accusativum casum numeri pluralis generis neutrius sic interpretans; „cur Phoebe ipsi caelo nubila (= nubes), nostrae terrae imbres denuntiet“. Atque haec quidem explicatio item reiectanea, item artificii impe-
trata. Cur tandem non statim nominatur Phoebe, sed in nova demum sententia, postquam antecedens versus propter deficiens subiectum omnino intellegi non potuit? Hoc in utrumque cadit, in Wernsdorfium non minus quam in Munronem; deinde autem in Munronis ratione etiam hoc mire cogitatum videtur: „Phoebe caelo (dativ.) nubes denuntiat“; quasi non in ipso caelo veteres gentes lunae cursus absolvi crediderint! Aliter se res habet in Gyraldini scriptura „nubila cur Panope caelo denuntiet imbres“: hic enim „caelo“ ablativus est et supplenda praepositio „de“. Sed mendum contraxit nomen „Panope“ scribae tribuendum, non interpolatori, quem omnino in Gyraldino grassatum esse obstinate nego. Est enim Panope nympha marina a caelo plane aliena. At non video, quid displiceat in Matthiae invento „Phatne“. Dicebatur enim Phatne locus nebulosus inter Cancri sidera quae vocantur ‘Ovo’ vel ‘aselli,’ et credebantur sane illae nebulae, si iusto erant crassiores atque obscuriores, multam pluviam denuntiare, qua de re conferendi sunt astrologi, e. gr. Aratus in diosem. v. 160 sqq. 264 sqq. Praeterea conferas Eratosthenis catasterism. XI cum inscriptione: ‘Καρκίνος, Ὀνοὶ καὶ Φάτνη’. Jam omnia eleganter decurrunt: versui 237 suum reddidimus subiectum, quod corrupte-

Iam contraxerat in primae classis libro Gyraldino, exciderat plane in secundae classis archetypo manum passo interpolatoris, qui versus conficiendi causa temere „terris“ textui inculcavit. In v. 235 negligens scriba archetypi secundae classis particulam „et“ omiserat propter sententiam prorsus necessariam: at hic abstinuit ab omni correctura interpolator, quia metrum non hiabat, quia excidisse aliquid noster in perlegendo non sentiebat omnino.

At vero absona ista interpolatoris supplementa quam male in ea Aetnae parte, ubi Gyraldini ope non iuvamur, criticorum ingenia vexaverint hic illic, quo facilius intellegatur, iam afferam exemplum, ubi primus mihi videor veram deprehendisse corruptelae naturam: sunt enim ne duo quidem illi versiculi 567 et 568, qui summam totius doctrinae, qualis in Aetna carmine exponitur, breviter complectuntur, adhuc satis emendati. Cantabrigiensis haec exhibet:

„Terra foraminibus vires trahit, urguet in artum
Spiritus incendi vivit per maxima saxa.“

Itali scripserunt „incendit vivus“, qua coniectura nihil proficimus. Sed cur ne recentiorum quidem criticorum, quorum huius corruptelae emendationes aegre, ne quid gravius dicam, intelleguntur omnes, ullum commentum stet, statim apparebit ex eis, quae docere in animo est de enuntiati sententia. Ac primum quidem liquet tribus constare orationem partibus ἀσυνδέτως compositis: prima pars est „terra foraminibus vires trahit“, altera „urguet in artum spiritus“, tertia pars „incendi vivit per maxima saxa“ corrupta est. Quaeritur, quae esse debeat sententia huius extremi enuntiati. Iam in Aetnae montis vi atque effectu poëtae iusto iure maxime notanda videtur ingens illa liquentium lapidum eructatio, de qua cum saepius tum in iis, quae antecedunt, uberrime exponitur. Inde a v. 537 explicare studet poëta, qui fiat, ut praedura lapidum illorum materies Aetnaeis ignibus domita liquescat. Huius igitur verae sententiae vestigia suo iure premens Hauptius sic emendavit:

„—, incendi vincuntur maxima saxa.“

In hac emendatione valde displicet vocabulum „incendi“, sive infinitivum esse voluit Hauptius sive genetivum (cf. opusc. II p. 43):

ille abhorret ab indicativis — et quid tandem accenditur? — hic me offendit, cum potius ablativum casum expectem. Ego vero genuinam poëtae manum hanc fuisse dico:

„—, incendi vis vincit maxima saxa,“

„vincit“ i. e. „liquefacit“ (cf. 554, 543, 471 etc.): haec est elegans omni ex parte sententia. Verba autem „vis vincit“ in archetypo secundae classis scribae vitio, id quod satis facile fieri poterat, abierant in corruptelam „vivit“, contractione nimirum. Iam autem metro claudicanti subvenit criticus noster inserta temere vocula „per“, quod supplementum huic barbari sermonis alumno convenire videbatur sententiae. Fortasse, quia compendiis scripta erant vocabula „vis vincit“, abierunt in brevem formam.

Item v. 612 nondum recte est emendatus. Describitur enim inde a v. 606 vastissima illa liquentium lapidum eruptio, quae commovit fratres Catinenses, ut singulare illud sanctumque pietatis exemplum auderent. Quaecumque sunt in Aetnae circuitu, omnia capit vorax incendium: obvia quaeque ingenti ferventium undarum impetu tanquam ardenti diluvio sternuntur. Cantabrigiensis haec exhibet:

„Ardebant agris segetes et millia cultu

Jugera cum dominis silvae collesque urebant.“

Helmstadiensis, Rehdigeranus, Arundelianus „milia“ habent et pro inepto „urebant“ „virebant“, quod refingendum esse in participium „virentes“ iam olim videre Itali: non minus forti mutatione opus erat in sequenti versu, ubi illud „tremendum“ Jacobi recte se habet procul dubio. Munro Cantabrigiensis libri vestigia premens quod poëtae reddendum esse censuit „ruebant“, non bene rem egit. Cur tandem non reposuit Anglus verbum „ruebant“, quam in mutationem multo leniorem ipse olim incidi, licet hodie cum Italis faciam: nam quod virentes silvae collesque flammis comburi dicuntur, hoc ipsum, si quid sentio, colorem habet valde poëticum: est enim crudelius tale spectaculum, sed in ipsa crudelitate pulcrius. Utrum porro pro tradito illo „milia“ vel „millia“ reponere velis cum Italis „mollia“ an cum Heinsio „mitia“, non multum refert: utrumque aptum videtur. Sed iam dicendum de corruptela „cum dominis“. Quid enim magis

absonum hoc loco, quam ardentium 'dominorum' commemoratio? Quis tandem sic loquitur? Heinsius elicit „domibus“, quae est proclivis per se emendatio, sed reicienda nihilominus, quia domuum hoc loco nondum mentionem fieri licet, sed demum inde a v. 614. Restat iam Hauptii coniectura „pomis“; sed ne hanc quidem amplector, quia emendationem eam esse, quae rem non absolvat, sed deficiente aptiore invento sit quasi interim substituta, quivis facile sentit: olim ego de coniectura cogitavi, qualis est „iugera, cum dumis e. q. s“, quam nunc video etiam Heinsium dubitanter proposuisse, sed haec omnia hodie improbo. Est enim vera medela longe alia via quaerenda: vide igitur, qua fortuna emendem. Notum est nihil fere saepius inter se commutatum esse a scribis, quam vocabula „omnis, hominis, dominis, ominis“, cf. e. gr. v. 252 et quae statim addam de v. 470. Reperiebat autem scriba archetypi secundae classis in exemplari suo versum sic perscriptum:

„iugera, cū omnis silvae e. q. s.“ h. e.

„iugera, circum omnis silvae collesque virentes“.

Illud autem compendium cū falso interpretans, quo nihil se offerebat proclivius, „cum“ descripsit noster et aspersit deinde interpolator, fortasse hoc loco etiam ipse scriba, corruptelam „dominis“ metri explendi causa et quia credidit eam veram esse lectionem praecedente illo „cum“, „dominis“ et „omnis“ saepe confundi bene recordatus. Ipsi sane poetae reddere praestat nominativi formam „omnes“, non „omnis“, sed codices vel optimi sat saepe etiam in nominativo pluralis numeri — nam in accusativo est satis sollemnis ille in is terminus — praebent formam in is exeuntem, velut ipsum illud „omnis“ legitur in Vergilii Mediceo Aen. VII, 625 et XI, 362. In Aetna carmine nominativus in is exiens bis legitur in codicibus, „omnis“ (162) et „potentis“ (359), quibus locis ego si Aetnam ederem „es“ restituerem. Illud vero „circum“ quanto opere ex sententia arrideat, nemo est, quin facile mihi concedat. Quid? quod mirum quantum mecum consentit in desiderio notionis „circum“ Wernsdorffius, qui etsi pessimum contextum praebet, haec tamen habet in adnotatione: „‘millia culta’ . . h. e. innumera culta circa Aetnam loca.“ Unum addam. Coniunge modo illud „circum“ animo, id quod licet, etiam cum eis, quae antecedunt. Poeta nimirum suo iure composuit vo-

cabula „omnes“ et „circum“, ut et nos „alle ringsumher“, sed si viveret hodie, illud mehercle non negaret etiam segetes circum et iugera circum arsisse. Ceterum cf. v. 100, ubi haud insulse „circum eat“ mihi videtur Baehrens reposuisse pro illo „cum meat“ codicum, quod ferri non potest. Ecce versu 470, qui in solo Cantabrigiensi legitur, pro inepto isto „hominumque“ nil aliud scripsit auctor nisi „omnesque“, qua mea correctura Baehrentis illud „ac mille“ facile superatur, atque de sententia, qualis restituenda videatur, cum Baehrente me vides consentire: significat enim 'omnes' hoc loco, ut saepissime (cf. e. gr. locutionem 'omnibus precibus petere'), „alle möglichen“. Ceterum male de hoc loco disputat Munro, qui hominum figuras eas intellegit, quae v. 475 per comparisonem ab acie petitam inducuntur. Hoc si aliquam veritatis speciem habere voluisset Munro, debebat saltem transpositionem instituere eam, quam postea Hauptius instituit, qui post v. 475 illos duos versiculos 470 et 471 contextui inseruit additis lacunae signis. At hoc est mutare difficultatem, non tollere. Accepta enim Baehrentis facillima emendatione „stanti pars robore pugnat“ — nam quod Munro temptavit „stantis pars robore pugnae“, hoc vereor ut sit latinum omnino, nedum a sententia sanum — quid melius insequatur quam illud „nec recipit flammas“, non video fere. Quae cum ita sint, non licet vv. 470 et 471 ab eis, quae secuntur, divelli: illud vero non plane negaverim post v. 469 excidisse versiculos paucos, quibus Aetnaea eruptio magis etiam describebatur. Sed utut se hoc habet: illae figurae et facies sunt lapidum figurae et lapidum facies intellegendae, ut apparet ex sequentibus vv. 471 sqq., quos recta interpunctione ab antecedente sermone seiunxit Baehrens. Nam quod alii lapides iamiam toti diffluxere, alii nondum toti, sed ex parte tantummodo sive maiore sive minore sive maxima sive minima, alii prorsus resistere nituntur, hoc ipsum alios aspectus praebere aliis temporis momentis, cum paulatim omnes moles liquefiant, nemo est quin facile animo assequatur. Quod autem „omnes“ reposui pro Cantabrigiensis memoria „hominum“, hoc certe nullum scrupulum relinquet ei, qui quanto opere corrupti sint in Aetna vocabulorum fines, probe perspexerit. V. 462, ut hoc hic statim addam, facile emendatur, si mecum sic legis:

„Nam simul atque movent vires turbamque minantur,
Diffugit extemploque solum trahit undique rimas e. q. s.“,
ita ut solum dicatur diffugere et rimas trahere, „movent“ autem
idem sit quod „moventur“, cf. v. 295 et praeterea „provolvunt“
v. 469, „volvens“ v. 493 etc. Non igitur cum Baehrente facies,
qui, ut sanum subiectum quod vocant grammaticum nancisceretur,
dubitante voltu „Aetna“ proposuit pro eo, quod desiderari possit,
„atque“. Neque enim saxum vires movet. Sed quoniam v. 612
sanavimus, priusquam redeamus ad propositum, age interiecto bre-
vissimo excursu videas mecum, num vicini fere versus 610 extre-
mum vocabulum vere sanatum in editionibus circumferatur. Ac
primum quidem codicum illud „torquet“ sine dubio corruptum est,
nam sententia prodit molesta, obscura, inepta denique¹⁾. Est
autem una tantummodo ad hunc diem proposita emendatio, quae
est Scaligeri, qui „torpet“ elicit, quam coniecturam amplexi sunt
Hauptius, Sauppius (v. annal. doct. Gotting. 1874, I p. 487),
Baehrens. Hoc tamen torpendi verbum nostro loco non ita signi-
ficanter dici bene vidit Munro, cum moneret non solere caelum
immobile esse ne sereno quidem Jove, nedum in tempestatibus.
Et recte quidem! Namque in tempestatibus elementa turbulento
impetu concitata pugnare potius et incurrere quam torpere videri
facile apparet. Solet sane ante tempestatem torpor quidam desuper
incubare, sed non ipsa tempestate exorta, quam nostro loco iam
exortam esse ut putemus suadet v. 609, ubi fulgurare dicitur
aether. Atque ego quidem non dubito, quin mihi contigerit, ut id
verbum restituerem, quod a poëta scriptum est hoc loco, „tur-
guet“²⁾. Haec demum apta sententia est atque lenissima medi-
cina restituta.

Neque vero fortior videtur mihi ea medicina esse, quam ad-
hibeo versui 569. Est enim pro inepto quod libri habent „magni-
ficas laudes“ reddendum poëtae, quod indicatur versu 574, ubi

¹⁾ Versus enim 610 subiectum vocabulum „aether“ esse debet,
ut docet sana interpretatio: non licet cum Jacobo et Munrone cogi-
tare de Jove, quae structura non nisi artificio extorquetur et ne ex-
orta quidem sententiae perspicuitate commendatur.

²⁾ Verisimile est fuisse in archetypo „turguet“, non „turget“.

Thebarum moenia commemorantur exstructa saxis magnificae speciei. Lege igitur mecum:

„Magnificos lapides e. q. s.“, i. e. „prächtige Steinbauten“, nam ut pinus sexcentiens dicitur pro nave, cur non lapis vel lapides pro muro, ut Ovid. fast. III, 431:

„Romulus ut saxo lucum circumdedit alto“?

Quae vero temptavere critici „aedes“ vel „urbes“ vel „aulas“, nullum eorum ita quadrat ut „lapides“, si sententiae v. 574 sqq. rationem habueris, ut par est. Bis in carmine nostro „atque“ restituo, ubi „et“ habent libri et editores: alter locus est v. 64, quem sic perscribo:

„validos tum Juppiter ignes
Increpat atque ictos proturbat fulmine montes“,

ubi „ictos“ proleptice sumas. Verba autem „atque ictos“ in libris abierunt in corruptelam „et victo“, quo nihil proclivius. Deinde „atque“ repono v. 593, ubi 'timidus Graiae raptor puellae' contra morem poetarum (v. Jacobum p. 260) parumque apte dicitur „victus iacere“, postquam Achilles nominatus est et Hector. Fuit enim non heros Paris, sed comior et tenuior adulescens quam fortior et robustior: puellae et fides magis ei cordi erant, quam belli laboriosum et anceps opus. Omnino autem vocabulum „victus“ propterea parum quadrat, quod scimus Paridem a Philocteta sagitta Herculis esse transfixum, deinde ad Oenonen se contulisse, quae cum auxilium suum negasset, Troiam reversum decessisse. Scripsisse autem poetam neque „fixus“ verisimile est neque „fictus“ neque „timidus“ neque vero „vietus“, quod rarius omnino vocabulum ut amplectar hoc loco animum inducere non possum. Nam licet mensura synaeresi bisyllaba defendatur Hor. epod. 12, 7, hoc tamen displiceret, si Achille modo 'impigro' appellato Paris diceretur 'vietus' iacere. Expectamus enim epitheton, quod respondeat illi „impiger“ et apte dicatur de Paride. Ego vero hoc propono: „hic et Achilles | impiger atque unctus magni iacet Hectoris ultor.“ „Unctus“ idem fere est quod „unguentatus“ vel „delibutus“, velut legitur „uncta Corinthus“ apud Pseudoiuvenalem (8, 113) hoc sensu: „das üppige, geniessende Corinth“. Versus est: „For-
sitan imbellis Rhodios unctamque Corinthon | despicias me-

rito.“ Iam perspicies, quam sint contrariae plane notiones „impiger“, quae laborem declaret, et „unctus“, quae nobile otium. Valde porro desudatum est in v. 595, quem fortiore medicina adhibita sic ederem:

„nunc Paphiae manantes rore capilli“.

Haec demum est liquida sententia, in qua lubenter acquiescimus. Quod autem libri habent „rorantia parte camilli“, hoc scribae neglegentiae tribuendum esse censeo. Et licet Hauptius opusc. II p. 165 sqq. egregiam operam dederit, ut refutata lectione „rorantes arte (vel „rorantis (sc. Paphiae) ab arte“) capilli“ nobis persuaderet poëtam scripsisse „nunc Paphiae rorantes patre (i. e. Oceano) capilli“, — a quo textu Baehrentis textus fere non differt, nisi quod „patre“ huius lectioni „matre“ praefero —, licetque longa et docta disputatione usus sit Hauptius et exempla¹⁾ attulerit et Graeca et Latina, tamen mea quidem sententia illud „manantes patre (vel ‘matre’) capilli“ tam nude positum nimis fere est durum atque obscurum et abhorret ab Aetnae auctore, quem quidem noverim, — versus enim 13 „ipse suo fluere Bacchus pede“ longe alia est indoles, nam, ut Wernsdorfii verbis utar, respicit poëta ‘ad uvas pede calcatas et prelo expressas, ut dicat vinum ipsius quasi Bacchi pede h. e. sua sponte, et nullius hominis labore, expressum fluxisse’. Vel hoc ipsum, quod incerti erimus, sitne „matre“ an „patre“ scribendum, monet, ne poëtae tam rarum molestumque dicendi genus coniectura obtrudamus. Ad corruptellae genus cognoscendum cf. vv. 80, 161, 187, 227, 276 etc. Sed quoniam sumus in coniciendo, videamus statim v. 206. Inde a v. 203 omnia apte decurrunt in Baehrentina editione: at v. 206 medicinam exposcit vocabulum „tantum“, quae non paratur, si „tantus“ cum Matthiae scribimus vel „totus“ vel cum Baehrente „tacitus“, licet hic quae notio sit exspectanda, optime senserit. Iam cum stet subiectum verbi „vertat“ nullum aptius inveniri quam ipsum Ditem, mecum sic lege:

„neu Tartara caelo

¹⁾ Quorum omnium per se longe optimum exemplum est Stat. silv. 3, 1, 41, ubi poëta dicit Herculem „confectum thiasis et multo fratre madentem“.

Vertat in occulto (sc. Pluto), clam tum tremit (sc. Juppiter),“ ‘tum’ h. e., cum ‘fragor rumpitur tota Aetna et fusca pallent incendia mixta ruina’ (v. 201 sqq.). Palam tremere cum sit omnino Jove indignum, tamen Aetnae fragorem audiens non potest non saltem clam tremere: tanta est ignivomi montis maiestas. — Versus 394 extremum vocabulum „fontes“ sine dubio sincerum est, „infectae aquae“ est genetivus illinc pendens. Sed iam sanandum est illud „eripiantur“. Maehlyi autem coniectura „testantur“ parum probabilis, idem cadit in ceteras emendationes omnes. Neque vero opus est omnino verbum aliquod declarandi restitui, unde pendeat infinitivus „discurrere“, v. quae disputat Wernsdorffius ad v. 391. Iam collato Grat. cyn. v. 440 sqq. (ed. Baehrens, lege a v. 430) et cum grano salis etiam nostri carminis v. 340 sqq. mecum sic corriges:

„Atque hanc materiam penitus discurrere, fontes
Infectae ecce piantur aquae radice sub ipsa.“

Tali breviloquentiae, cuius exempla sat multa occurrunt in poëtis, optime convenit illud „ecce“. Sententia haec est: „Ecce fontes infectae aquae sub ipsa radice montis piantur et hoc ipso piando demonstratur hanc materiam (alumen, bitumen, sulfur cetera id genus) Aetnam penitus discurrere et infectas esse eius aquas haud leviter“. Erant autem piandae i. e. placandae eae aquae, ut vis medicinalis illorum fontium bituminosorum omnem morbum tabemque probe sanaret. Caesura denique est μετὰ τῆς τριτοῦ πορχαῖον, cf. vv. 325, 266, 227, 380, 322 saepius. V. 506 „ecce“ corruptum est in formam „esse“, nostro loco in litteras „eri“.

Redeo ad versum 253, quem primo loco posui. Hic versus sic videtur in interpolatoris libro scriptus fuisse: „quae in ea miranda e. q. s.“ omissa particula „que“. Metro coactus primum praescripsit interpolator „et“, deinde autem verba „in ea“ eiecit substituens „nunc“ plane languidum hoc loco. Iam liquet Baehrentem verum assecutum esse in v. 218, nisi quod si quis velit comma vocabulo „magnus“ praeponere, non magno opere repugno. Quod enim in Walchii actorum volumine quinto Gyrardini lectio affertur „magnusque qui sub duce“, hoc, ut iam Baehrens recte sensit, ad merum collatoris errorem videtur esse referendum, quos haud ita paucos Matthiaeus correxit. Videtur potius in Gyrardino

fuisse „magnus qui sub duce“, quod recte a Baehrente servatum est substituto nimirum ablativo „quo“ pro corrupto nominativo „qui“, quae erat proluxa emendatio. At vero in interpolatoris textu scribae vitio exciderat illud „quo“ vel „qui“ aut etiam evanuerat, restabat igitur „magnos sub duce militat ignis“, quod commovit interpolatorem, ut cetera nihil curans metri gratia corrigeret „magnosque sub hoc duce“, quibus in vestigiis praeter Baehren-tem omnes ingressi sunt, aut restituentes

„hic princeps magnusque, sub hoc duce m. i.“

aut „hic princeps magnoque sub hoc duce m. i.“

Quam vero incredibili fuerit negligentia scriba archetypi secundae classis, perspicitur in v. 190, qui cum cohaereat cum eo qui praecedit, hinc initium sumam disputationis. Ac versus quidem 189 veram emendationem Hauptio debemus, qui Gyraldini memoriam amplexus pro depravato „signis“ optime restituit „signes“: sensus autem, quem Hauptius coniectura sua elicit, hic est: ‘ut causam (artificem incendii, cf. v. 198) incendii intellegas et signes, non opus est tibi exigua quaerere ac subtilia indicia, immo ‘mille sub exiguum venient tibi pignora tempus.’ Iam corrector noster interpolandi ansam inde sumpsisse videtur, quod reperiēbat in exemplari suo:

„non illam parvo aut tenui discrimines ignes“:

neglegens scriba litterulam ‘s’ perperam paenultimo versus vocabulo appinxerat. Sensus autem nihil curans credidit interpolator „discrimines“ male scriptum esse a scriba pro genetivo „discriminis“, quem statim refinxit: iam adiectiva „parvo“ et „tenui“ casui substantivi erant adaptanda. Extrema autem vox „ignes“ re vera legitur in libris praeter Gyraldinum omnibus, qua re haud mediocriter firmatur, quod de interpolationis causa modo conieci. Invenit praeterea versum misere truncatum in exemplari suo interpolator subsequenter hunc:

„mille sub exiguo ponentibus tempora“:

verba „pignora tempus“ ita coaluerant, ut prius vocabulum plane periret et terminatio tantummodo irreperet in finem posterioris, cuius rei exempla infra plura afferam. Talia vero, qualia sunt „ponentibus“ pro genuino „venient tibi“ non miraberis, si in

v. 208 idem veniendi verbum eiusdem scribae negligentia abiisse comperies in faciendi vocabulum. Reliquit intemptata interpolator, quae nesciit emendare: at vero, qua erat consuetudine, voluit sextum pedem addere, ut videretur saltem versus fieri hexameter. Iam cum ipsius versus verba non intellexisset, ne vocabulum adderet plane ineptum, ad sequentia se convertit, ubi legebat „res oculos ducent res ipsae credere cogunt“. ‘Si res talis est’, secum cogitavit ille, ‘ut credere cogat, debet vera res esse’: statim igitur antecedentem versum explevit ascripta voce „vera“. Voluit autem interpolator coniungi „vera res“ et suppleri cogitatione copulam „est“. Iam vero claudicabant verba „oculos ducent“. Continuo interpolavit „oculique docent“ sc. veram esse rem, haud inscite profecto! Nam cum scriba male descripsisset „cogunt“ pro vero „cogent“, quod ut in Helmstadiensi iterum appareret, felici scribae errore factum est, hoc etiam bene se egisse ratus est interpolator, quod in utroque hemistichio praesens tempus restituisset: nam re vera fuisse in interpolatoris libro futurum tempus „ducent“, non ut in Gyraldino „ducunt“, perquam est veri simile. Ceterum sine dubio cum Schradero futurum tempus reponemus. Unam addam. Cave credideris diu meditatam esse in omni correctura interpolatorem: brevissimo potius temporis spatio credendus est singulos locos absolvisse fugientibus fere iam ad sequentia oculis, nam sat multa ipsius artem manebant. Omnes autem, illuc ut redeam, praeter Hauptium editores vv. 189 et 190 pessime curaverunt. Namque haud ita raro vera poetae manus restituitur, si concinnes Gyraldini memoriam cum ceterorum librorum textu, velut in v. 263, ubi Maehlyus bene reposuit „vilesque iacent“. Gyraldini autem illud „humiles“ inde ortum credo, quod praecedat „dum“. Matthiae in v. 221 concinnationem „cohibentur“ iam supra probavimus. In v. 139 „ruinas“ concinnandum ex Gyraldini illo „minas“ et ceterorum memoria „ruinae“. Item in v. 165 cum Hauptio legendum „quod teneat“: pronomen relativum subministrat hoc loco Gyraldinus, eius vocalem ceteri libri suppeditant. Sed haec satis habeo paucis tetigisse. Redeo ad unius vocabuli iacturam causam interpolationis. In vetustissimo exemplari versus 139 perscriptus legebatur in hunc modum:

„prospectare chaos et sine fine ruinas“

et additum erat in margine a scriba „vastum“, quod lapsu calami in contextu se omisisse statim sensit ille. Haec igitur fuit lectio eius codicis, qui — ut hominum cognationes ad codices transferam — erat avus Gyraldini et parens archetypi secundae classis. Jam in Gyraldino fideliter servatum erat illud „vastum“ item in margine positum: contra — id quod fuit fere expectandum — omissum ab archetypi secundae classis scriba negligentissimo, qui ne ipsum quidem textum curabat, nedum in margine posita! Praeterea extremum versus vocabulum corruptelam contraxerat in utroque libro. Habebat igitur interpolator hunc textum „prospectare chaos ac sine fine ruinae“ (‘ac’ neglegenter positum erat a scriba pro tradito ‘et’). Jam vocis „procul“ quae fuerit origo, vix opus est dicere; tenes iterum meram interpolatoris artem provocatam claudicante metro. Legerat autem id ipsum vocabulum „procul“ in v. 127: itaque recens erat et proclivis eius vocis ad explendum versum recordatio. — In v. 253 vidimus interpolationem ortam esse omissa particula „que“. Idem cadit in v. 271: reperiebat in libro suo interpolator „horrea ut“: particulam „que“ neglegens scriba omiserat: claudum metrum sanabatur appicta ad voculam „ut“ vocali ‘i’. Sed ne unus quidem ex omnibus editoribus textum praebet non interpolatum. Totum autem versum probata Baehrentis emendatione sic lego:

„horreaque ut satura et tumeant ut dolia musto“

(que . . . et = sowohl . . . als auch). Habet enim Gyraldinus „sature tumeant ut“, ceteri libri „saturent tumeant et“. Est igitur mea quoque sententia hoc loco memoria omnium codicum scribarum negligentia corrupta. Usurpatur autem saturandi verbum ubique a Romanis transitivo sensu ita, ut semper sit idem quod „comple“; nunquam idem quod „compleri“. At „animi et corpora horrea saturant“ nemo dicit sobrius. Accedit, quod statim aliud habes subiectum „dolia“, quae subiectorum subita mutatio etsi exemplis non plane caret, tamen est duriuscula. Omnes igitur praeter Baehrentem editores male rem egisse indicandi sunt, quod „saturent“ in contextum receperant. Concedendum sane est

exempla omissi coniunctivi verbi „esse“ in nostro carmine non exstare: at lenitur ea durities epicis poëtis¹⁾ usitatissima nonnihil eo qui sequitur coniunctivo „tumeant“. Habeo autem praeter Baehrentem etiam Maehlyum assentientem, qui iam olim „satura“ elicit cetera pessime constituens sic:

„horrea uti satura, spument ut dolia musto“.

V. 142 hunc legebat interpolator:

„incomperta via est tantum effluit intra“;

vocabulum „aer“ plane omiserat scriba, extrema misere corruperat. Subvenit metro ille inserto vocabulo „operum“, quod tamen, si severe rem examinas, sensui loci non satisfacit: est enim sermo hoc loco de aëre e terra profugiente. Deinde e coniectura interpolatoris coniungendum „incomperta via est operum“. Quid igitur sibi volunt extrema illa „tantum e. q. s.“? At vero quod in Gyraldino legitur „aeri“, referendum ad merum scribae lapsus. Omnibus igitur iis locis, ubi excidisse vocabulum aliquod statuimus, deficiens metrum causa fuit interpolationis. Versum autem 227, cuius de priore hemistichio infra videbimus, reperiebat interpolator hunc:

„sacra peringentem caputque attollere caelo“.

Verba „sacra peringentem“ emendare nesciit et ob eam causam intemptata reliquit: sed ut vocabulo „caput“ brevem vocalem ‘a’ redderet, temere interpolavit „capitique attollere caelum“ inducta hypallage plane monstrosa atque inaudita. Alia mutati casus causa fuit in v. 138, ubi quod legitur in libris praeter Gyraldinum omnibus dativus „densae . . . nocti“ pro ablativo, hoc partim tribuo scribae archetypi secundae classis, partim interpolatori, ita fere, ut credam primum scribam neglegenter descripsisse „densa . . . nocti“, deinde huic discordiae parum feliciter succurrisse alterum istum, ut adiectivum substantivo adaptaret ut in v. 189. — Pauca addere iuvat de v. 232, ubi licet consentiant Gyraldinus et Cantabrigiensis in verbis „cursu bis senos“, tamen si cogor cum excerptore Parisino et cum Wernsdorfio Jacoboque et, qui omnibus maior est,

¹⁾ e. gr. Valerio Flacco, cfr. Matthias Schmitz: de Valerii Flacci dicendi genere quaestiones, Monasterii, 1872, p. 27—37.

Hauptio scribere „cur bis senos cita (cito)“, continuo actum est de eo, quod demonstrare volo, prorsus non interpolatum esse Gyraldinum. Ut statim dicam, locus uncis includendus est et sic legendus:

„— haec (sc. luna) brevior cursu bis senos pervolat orbes, annuus ille (sc. sol) meat —“. Poëta, quo est ardore concitatus, sine mora ipse docentis partes agit, ut et v. 236. Et habet re vera Gyraldinus „pervolat“, non „pervolet“, id quod mihi favet. Cave quidquam mutes in vocabulo „cursu“, quem ablativum limitationis cum vocabulo „brevior“ coniungendum nullo pacto licet deesse, nam „luna brevior“ ineptum est, et „luna“ debet esse subiectum grammaticum, nam ‘orbita’ non ‘pervolat’, sed ‘pervolat’. In Baehrentis autem commento haec vitupero: primum ablativo „cursu“, ut iam dixi, non possumus carere: deinde vocula „sic“ est perquam absurda et supervacanea. At vero in fine v. 234 quod „cura“ legitur in Cantabrigiensi, hoc inde explicatur, quod scriba archetypi secundae classis ex sequentis versus 235 exitu „iura“, qua erat neglegentia, huc perperam transtulerat per oculorum lapsum „cura“, cuius lectionis quicumque in emendando presserunt vestigia, falsa via ingressi sunt omnes. Veram lectionem iterum solus habet Gyraldinus:

„quae certo sidera currant

Ordine, quaeque suos servent incondita motus“:

age vocabulum „suos“ voce efferas, nam hoc nisi facis, locum non intellegis et mutas fortasse male cum Baehrente. Opponuntur enim inter se sidera, quae certo ordine currunt, igitur ea sidera, quae quoniam semper singulos quasi greges conficiunt, animo solemus certis quibusdam fictis imaginibus circumscribere gregatim ea complectendo — hae sunt stellae fixae — et ea sidera, quae suum motum servant, quae sunt incondita i. e. nulli fixae constellationi addicta: hae autem stellae sunt planetae et cometae; planetae, quos quinque noverant veteres, videbantur quasi errare inter sidera fixa haec nihil curantes et suis potius itineribus labentes, quae tamen ipsa servabant religiose.

Quid vero iudicabimus de causa variantium lectionum, quales hae sunt:

Gyraldinus	ceteri libri
203 tantos	magnos
245 pendent	tendant
249 congesta	digesta
258 terimurque	premimurque
267 plantis	platanis
281 intendat	impediat
282 reperta	repente
„ est	sit . ?

Si Aetnam ego ederem, omnibus his locis sequerer Gyraldinum, quia huic libro omnino maior tribuenda est auctoritas. Sed ineptae ne ceterorum quidem lectiones omnes. Facillime si cum ceteris quae proposui exemplis comparas, refelleremus illud „digesta“ v. 249 et illud „impediat“ v. 281. Sed quidni dixerit poeta de Aetnaeis ignibus „magnos ignes“, licet insequatur verbum „miratur“, quidni coniunxerit „lintea tendant“, licet usitatus sit „lintea pandere“, quidni „premur labore“, licet praecedat vocabulum „torquemur“, quidni „unde repente quies et multo foedere pax sit“? Mea quidem sententia eae tantummodo variae lectiones, ubi causa potest indagari, quae interpolatoris artem excitaverit, interpolatori tribuendae sunt, ceterae scribae feliciori ut ita dicam negligentiae, aut etiam sunt glossemata. Jam vide, cur in vv. 281 et 282 interpolatoris manum suspicer. In v. 281 legit ille:

„nosse quid intendat ventos, quid nutriat illos“, non „ignes“, sed „illos“, nam „illos“ habet Cantabrigiensis. At vero scriba libri illius, quo usus est interpolator, ultimum vocabulum „illos“ neglegenter posuerat: fuit enim in vetustissimo exemplari „ignes“, servatum in Gyraldino, arte restitutum in Helmstadiensis vel etiam felici errore, nam constat talia qualia sunt „igni“ et „illi“, „ignis“ et „illis“ saepius confusa esse a scribis. Jam ut esset, quod opponeretur illi „nutriat“, continuo interpolavit noster:

„nosse quid impediat ventos, quid nutriat illos“.

Versus sequentis coniunctivus „sit“ item profectus est ab interpolatore illo, qui modum versus 282 modo versus 281 adaptandum esse credidit, cum tamen constet solere fere poetam nostrum con-

fundere modos in oratione indirecta, vide e. gr. v. 198 coll. v. 276. In v. 258 illud „terimur“ fortasse nimium visum est critico, quamobrem „premimur“ correxit ut lenius verbum. Praeterea interpolatori tribuerim illud „digesta“ in v. 249. Videtur enim cogitasse ille, qui veram sententiam poëtae parum examinaverat: „Si diligenter congesta atque collecta sunt omnia, quae disiecta fuerunt antea, bene se habet veri inquisitio investigatioque. Non licet nobis digestas pati res, sed opus est eas colligere bene et disponere: haec fuit poëtae mens.“ Continuo igitur interpolavit „digesta“. Voluit autem poëta hoc: „Non licet nobis omnia promiscue et sine ordine in eundem locum coniecta pati et adoperta ‘acervo rerum’, sed opus est protrahere singula atque eruere ex mobilibus superiniectis protractaque diligenter disponere atque ordinare“. At vero illa, quae sunt ‘magnos’, ‘tendant’, ‘platanis’, quia non video, quid displicere potuerit interpolatori in tradito textu, tribuenda erunt scribae illius negligentiae, qua ut sensus non turbaretur, ‘mero’ casu factum est, non dixerim ‘miro’, nam talia haud ita raro reperiuntur apud omnes fere scribas vel negligentissimos, ut qui plane ignari linguae Latinae fere numquam fuerint. Sed hactenus de interpolatore.

Quid igitur bonae frugis ex tota hac disputatione percipitur? Primum didicimus Gyraldinum librum fuisse prorsus non interpolatum; deinde autem, quanto opere interpolatus fuerit archetypus secundae classis et quae fere causae fuerint ac rationes istarum interpolationum: vidimus interpolatorem non solum interpolasse, sed quod multo est iucundius — interpolantem. Eodem autem modo, quo in hac parte carminis rem egit, etiam in cetera parte eum grassatum esse cum omnino veri sit simile, tristibus animis valere iubemus Gyraldinum nostrum. Sunt loci, quorum genuinus textus erepto nobis Gyraldini auxilio vere restitui vix umquam poterit: tantum iam nunc perspicimus. At vero licebit critico, ubi primum detexerit interpolationis sedem, id quod haud ita proclive erit ubique, inmo satis interdum difficile, plurimis locis plane negatum, non timide conicere, sed audacter. Tota vocabula licebit funditus tollere, plane nova substituere dissimillima. Quamquam quo altius ascendit audacia, eo magis cadit fides. —

Iam vero de altero illo, scilicet de negligentia scribae ar-

chetypi secundae classis, cum uberius exponere parum videatur fructuosum, satis habeo gravissima quaedam ad hanc quaestionem pertinentia ex schedis meis hic proponere paucisque adumbrare. Ac primum quidem scriba ille textum ante oculos habuit nequaquam incorruptum ac sincerum: huius rei exempla adsunt, quotiescumque memoria Gyraldini accurate concinit cum ceteris libris et tamen reicienda est lectio, e. gr. 'causa' (152), 'causis' (158), 'venti' (171), 'artus' (182), 'arcent' (194), 'tantum' (206), 'robustis' (209), 'inflatissimum'—nomen—aer' (213) etc. Hae igitur corruptelae sunt vetustissimae omnes. Hic illic scriba, quae iam in exemplari aliquam corruptelam contraxerant, magis etiam corrumpit, velut „vacant hiatibus“ (162) pro vero „vagant (=vagantur) hiatibus“ descripsit „vacat hiat impetus“; „pars est“ (214) abiit in ineptum illud „par est“, quod editores diu male vexavit; pro corrupto „quovis est“ (273) pinxit „qua visum est“; pro absurdo „multum“ (277), ubi „mutum“ cum Hauptio reponendum, substituit „multos“ etc. Sed etsi hic illic corruptelas habuit vetustissimum illud exemplar, in universum tamen ea fuit praestantia, ut, dummodo aliqua diligentia rem egisset scriba archetypi secundae classis, in optima conditione versaretur hodie res critica. Sed iam finge tibi hominem, qui incredibili atque inaudita neglegentia descripserit exemplar suum poetae mentem non flocci faciens in describendo. Complures corruptelae aliter non possunt explicari omnino, nisi ita, ut scriba ille uno oculorum obtutu duodecim vel plura verba simul ex exemplari suo hausisse et deinde ea scripsisse credatur illo non iterum inspecto, foedissime ea perturbans atque inquinans, quotiescumque memoria labeatur et falsa aut male notata suppeditebat fugienti calamo. Sat multa huius scribae menda omnem normam plane fugiunt: quo fit, ut magna nobis liceat audacia uti in Aetnae emendatione ita, ut fortiora remedia interdum praeferenda fere videantur lenioribus: hoc non permittit solum, sed docet etiam comparatio Gyraldini. Sed mittamus normam fugientia. Pauca tamen iuvat componere haec:

I. Duos versus (186 et 236) totos omisit scriba: licet igitur in emendanda Aetna lacunas suspicari.

II. Sat saepe scriba singula verba omisit, qua de re supra est expositum.

III. Traiecit negligenter versus 259—261 post v. 279: licet igitur in emendando versus transponere.

IV. Transposuit singula eiusdem versus verba, corrumpit transposita: exempla adsunt:

- v. 161 G: certo tibi lumine res est
scriba: tibi lumine certaue retro
- v. 187 G: sedes tantarumque area rerum est
scriba: tantarum sedesque arearum est
(‘area rerum’ arte distractum apparet in Helmstadiens.)
- v. 227 G: ingenium sacrare
scriba: sacra peringentem
(cf. Verg. georg. II, 382 ed. Ribb.)
- v. 276 G: terrae natura
scriba: natura terra.

Licet igitur in emendando Aetnae poemate verba transponere et insuper mutare transposita haud mediocriter.

V. Corrupt scriba exitus nominum et verborum, quod referendum est ad compendiosam plerumque, quam ante oculos habuit, scripturam, e. gr.

G.	scriba
159 ora	oris
169 densa	densi
170 notus	noto
172 soli	solo
179 ipsae	ipsi
187 illi	illis
190 exiguum	exiguo
194 operi	operum
197 Aetnam	Aetna
207 arenae	harena
208 ullis	ulli
212 causae	causa
216 corpora	corpore
226 rerum	rebus
231 lunae	luna
233 sidera	sidere
265 usum	usu

	G.	scriba
269	ulmis	ulmus
277	multum	multos
169	premit	premunt
206	vertat	vertant
223	laboratis	laborantis
286	surgens	surgit

Licet igitur collatis conferendis casus mutare nominum, formas verborum.

Sed quid plura? Falsa via ingreditur, qui in Aetna emendanda nimia anxietate curat rem palaeographicam: per hanc poteris tuo iure unamquamque litterulam substituere pro unaquaque: sententia cum sermonis consuetudine et rei metricae norma bene consociata, si in ullius carminis Latini, in Aetnae depravatissimi poëmatil emendatione una dominator, una nos ducito, non litterae. Cum sententiae sanitate aut infirmitate omnis fere emendationis

‘statque caditque fides’.

CAPUT II.

De Aetnae poëtae cum Seneca conspiratione.

De tempore, quo conscriptum sit Aetnae poëma, nondum consentiunt viri docti. Ecce recentissimus Aetnae editor saeculo Augusteo sibi persuasit asserendum esse neque vero exstitit adhuc, qui Baehrentis opinionem infringere conaretur planeque refellere. Atque in hoc quidem unus est omnium hodie consensus terminum ante quem scriptum sit poëma, annum esse 79 p. Chr. n., ut quo tempore celeberrima illa Vesuvii eruptio acciderit in carmine nostro non commemorata, cum tamen exemplis rem exornare quam efficacissimis unice in deliciis habeat auctor poëmatil, quod confirmatur raturum Catinensium fabula uberius exposita nec non aliis orationis fluminibus ornandi causa hic illic additis. Omnino autem, si post annum 79 ortum esset poëma, Vesuvii, non Aetnae titulum in fronte

gereret. Sed iam videndum, de Aetnae tempore natali quid possit stabiliri praeterea. Senecam autem philosophum cum constet extremis quattuor fere vel quinque annis vitae suae, h. e. intra annos 61 et 65, conscripsisse quaestiones suas naturales — quae initio libri VI exponit Seneca, ad annum 63 p. Chr. n. referenda sunt; cf. praeterea verba „senex“ et „senectus“ l. III praef. §§ 1 et 2 —, si mihi continget, ut Senecae id ipsum opus studiose lectitasse Aetnae auctorem demonstrarem et in pangendo carmine in usum vocasse, saeculo Augusteo non posse asseri poematum nostrum concedere nullus dubitabis, sed actum esse de Baehrentis sententia sine mora intelleges. Priusquam autem, quatenus conspiret cum Seneca Aetnae auctor, disquiram, accuratius pertractare in animo est, quibus causis permotus quibusque argumentis innixus Augustei aevi Baehrens susceperit patrocinium. Quam autem leviter hic rem egerit vir doctissimus, statim splendide elucebit. Affert enim ibi ut gravissimum idque novum plane argumentum ratiocinationem hanc: „nam poeta, quod v. 425 sqq. regionis Campanae vim vulcaniam extinctam dicit, idcirco necesse est scripserit ante a. 63 p. Chr. natum, cum inde ab hoc tempore ignem sepultum Vesuvii oraeque adiacentis resuscitatum esse certissimis signis, terrae motibus, cognosset“. Deprompsit autem Baehrens, quae de Vesuvio monte monuit, ex ipso illo initio libri sexti naturalium quaestionum; conferendus etiam Tacitus, qui ann. XV, 22 ad annum 63 p. Chr. n. haec habet: „et motu terrae celebre Campaniae oppidum Pompei magna ex parte proruit“. Sed iam videamus quaeso nostri carminis versum a Baehrente loco supra laudato citatum, qui est 426. Quid tandem praebent ibi codices? Nimirum textum longe alium, mendosum illum quidem, sed emendandum: habent enim:

„Cerne locis etiam similes arsisse cavernas“,
quod cum apto sensu careat, ferri nequit. Neque enim „locis“ sana mente affirmaverit quisquam idem valere quod „aliis locis“: ac ne sic quidem staret illud vocabulum, nam quod sequitur „illie“ necesse est ad certum quendam locum referatur, qui fuit in eo ipso versu, qui praecedit, nominandus. Misso igitur infelici Munronis commento videamus, quid ceteri viri docti proposuerint: Jacobus „cerne etiam Nola“, Sauppius „Nolae scis etiam“ tem-

ptaverunt, Baehrens maiore etiam audacia „cerne Vesevi etiam“: voluit „Vesevi“ Baehrens, ut et ipse in tertio P. L. M. volumine correxit, non „Vesuvi“, quae forma legi metricae foede repugnaret hoc loco. Omnes hae coniecturae Vesuvium montem spectantes quanto opere claudicent, vel inde apparet, quod a litterarum ductu ne una quidem probabilitatis speciem praebet: sed ne sententia quidem de Vesuvio cogitationem admittit, nisi forte Baehrentis argumento fidem habeas. Nimirum non „locis“ scripsit poeta, sed „Locris“. Intellege urbem, quae est Locri Epizephyrii, sitam in Bruttiiis. Fuit autem tota Bruttiorum terra, quippe quae ad Aetnam spectet et ad Vulcanias quae vocantur insulas, quales sunt Strongyle vel Rotunda (v. 435) et Vulcania (v. 440), terrae quondam et motibus celebris et ignibus, quarum virium semper est artissimus causarum conexus: est enim Vulcanii ignis eruptio e doctrina omnium, etiam Senecae, nil nisi terrae motus ad fortio-rem vim auctus. Siciliam iam pridem divulsam ab Italia olim tamen cum ea cohaesisse est nota res, cf. Sen. N. Q. VI, 30, 3. Quid? quod Rhegium, quae urbs haud ita longe abest a Locris, a verbo ῥηγύναι, non insulse vel nomen duxisse creditur, cuius rei testis est Strabo, qui VI C. 258 haec habet: „Ἐνομάσθη δὲ Ῥήγιον . . διὰ τὸ συμβᾶν πάθος τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἀπορραγῆναι γὰρ ἀπὸ τῆς ἡπείρου τὴν Σικελίαν ὑπὸ σεισμῶν ἄλλοι τε καὶ κεῖνος (sc. Αἰσχύλος) εἶρηκεν· ἀφ' οὗ δὴ Ῥήγιον κικλήσκεται“, cf. etiam Plin. nat. hist. ed. Detlefsen III, 8 initio. Quid igitur omnino veri est simi-lius, quam etiam finitimorum Locrensi-um agros multis vel etiam plurimis ante Chr. n. aevis similiter fuisse illis πάθει quae dicit Strabo expositos atque Rheginos, quod per se probabile eo etiam probabilius fit, quod utraque urbs mari adiacet, omnis autem ora maris vel maxime illis casibus est obnoxia; cf. Sen. N. Q. VI, 23, 4 „frequentissime mari adposita vexantur“ et N. Q. VI, 26, 5 „adice nunc, quod omnis ora maris obnoxia est motibus“. Longi autem aevi non fuisse videtur ille ignis Locrensis, immo ut ipse ait poeta

„quod nullas adiunxit opes, elanguit ignis“, quo factum est, ut certiora de illarum regionum pristina natura ac ratione non simul edocti hodie: solebant enim eiusmodi mala veterum animos commovere praesentia tantummodo, extincta quis magno opere

curabat? Hodie Bruttiorum terra Calabria vocatur, est autem hodie tota Calabria, ut cum Daniele loquar (Handbuch der Geogr. II. tom. p. 270), „von der glühenden Sonne und einem Heerde unterirdischen Feuers zugleich erhitzt“. Iam eo loco, ubi olim fuere Locri Epizephyrii, hodie nihil exstat nisi perpaucae quaedam ruinae, quae ne nomen quidem servavere. At vero ei urbi, quae proxime abest ab illis ruinis — multo propius dico quam Reggio — hodie nomen est Oppido. Anno autem 1783 p. Chr. n. ipsa haec urbs Oppido et omnes in circuitu urbes, quales sunt Palmi, Seminara, Scilla, Reggio, aliae subterraneis ignibus concussae corruere et funditus sunt deletae: hodie sane denuo exstructae multo, ut fere fit, nitent elegantius: cf. Danielem l. l. p. 271 et praeter ceteros de Hoffii librum, qui inscribitur: „Geschichte der durch Überlieferung nachgewiesenen natürlichen Veränderungen der Erdoberfläche“, Gotha, 1824, in quo opere tom. II p. 234 sqq. uberime et accuratissime est de illius anni strage expositum. Antiquum autem unum afferre possum testimonium ab amico quodam monstratum, quod ipsos illos Locros Epizephyrios Vulcaniis casibus expositos fuisse tam luculente doceat, ut omnis de virtute emendationis meae dubitationis vel umbra evanescat. Namque in Statii silvarum libri II carmine VI inde a v. 60 haec leguntur:

„O quam divitiis censuque exutus opimo
Fortior, Urse, fores! si vel fumante ruina
Raptassent dites Vesuvina incendia Locros,
Seu Pollentinos mersissent flumina saltus,
Seu . . . , paterere serena

Fronte deos.“ Adloquitur poeta Flavium Ursum, quem consolatur de amissione pii cuiusdam famuli. Iam igitur haec vult Statius: „Si tu, Urse, iacturam fecisses divitiarum vel praediorum atque fundorum, ea iactura non tantum dolorem tibi moveret, quantum ipsa illa fidelissimi famuli amissio.“ ‘Vesuvina’ incendia intellegenda sunt sine dubio vulcania omnino, quod dictum est ex poetarum more illo notissimo, de quo exponere hic non attinet. Recte Marklandus in editionis p. 115 haec habet: „Constructio est: ‘si Vesuvina incendia fumante ruina undassent — sic Marklandus pro vulgato „ructassent“ (hac de re non disputabo, nam

de sententia dubitatio esse non potest) — dites Locros, fundos et praedia tua circa Locros, Bruttiorum urbem.“ Possidebat videlicet Ursus aut ipsis Locris aut in Locrorum circuitu fundos et praedia. Quid vero? Statur, si Locri Vulcanis ignibus nullo modo fuissent obnoxii, quomodo tandem potuit illos versus conscribere? Futtilis igitur est ista Baehrentis argumentatio e v. 426 petita et post annum 63 scriptam esse Aetnam quominus credatur, ille versiculus prorsus nihil impedit. Cur autem Augusti potissimum aevo iniungat poema nostrum, hac de re tacere placuit Baehrenti: dicit enim (p. 31): „ . . neque in rebys adest, quod carmen tempore Augusteo non scriptum esse demonstret. Huic igitur saeculo Augusteo adsero Aetnae poetam ignotum.“ Cur, quaeso, non Tiberii vel Caligulae vel Claudii temporibus scriptam esse sibi persuasit Baehrens carmen nostrum, cum tamen hi quoque imperatores ante annum 63 fuerint? — Transeamus iam ad quaestionem gravissimam diligentius tractandam, quae est de nostri poetae cum Seneca conspiratione.

Seneca in operibus suis carminis nostri quod ne verbo quidem mentionem fecit, cum in sexto maxime libro naturalium quaestionum, sed etiam alibi sescenties aptissima ei se dederit occasio, quam totidem vides sprevisse eum, quem scimus insertis poetarum versibus sermonem suum variare atque exornare apprime studuisse (cf. e. gr. Haasii indicem s. v. 'Vergilius' et 'Ovidius'), — inde hoc mihi videtur pro certissimo effici Senecam poematium nostri, si ante eum factum est, prorsus nullam habuisse notitiam. Quod omnino parum probabile esse quis intellegit vel obiter rem animo ponderans. Sed quid multa? Non poterat novisse carmen nostrum Seneca, nimirum quia post eius tempora ortum est. Cui rationi optime congruit, quod exponere in animo est de conspiratione Aetnae auctoris cum Seneca, cuius cum cetera opera tum naturales quaestiones studiose legisse nostrum statim tibi comprobabo. Etsi enim hoc quidem luce videtur clarius poematium nostri auctorem praesentem vidisse Aetnam montem eiusque naturam observasse diutius, de causis tamen eruptionum, quia profecto non poterat ipse in cratera descendere, quid placeret philosophis, diligenter fuit circumspicendum. Si vero post Senecam fuit Aetnae auctor, nullius scripta melius illam discendi cupiditatem poterant

explere, quam Senecae, cuius mirum quantum illis temporibus cum a philosophia tum a naturalium rerum cognitione valuit auctoritas.

His quae iam secuntur paginis cogitandi atque etiam dicendi, sed maxime cogitandi similitudinem — haec enim maior est — enarrabo intercedentem inter Senecam et Aetnae auctorem, qui Cordubensem suum probe legit atque adamavit: in hac autem re demonstranda interdum ne minora quidem spreui, quae per se nihil demonstrarent, sed quia sunt plura, demonstrant. Eis locis, ubi Seneca aliorum virorum doctrinas exponit, si certus eram Senecam sive expresse sive tacite consensisse cum eis ipsis verbis — nil amplius —, quae quidem laudaverim, ita rem egi, quasi ipse Seneca loqueretur, quod facere ut editores ita me eo magis licebat, quia, ut non omni ex parte probasset haec illa Seneca, tamen quodcunque scriptum legit in naturalibus quaestionibus Aetnae auctor, erat profecto a Seneca scriptum. Et quanto opere concinat noster cum ipsius Senecae sententiis in rebus gravissimis, hoc si quisquam ego ipse cognovi. Quae igitur dispersa leguntur hic illic in commentariis Wernsdorfii, Jacobi, Munronis denique, haec omnia diligenter collegi et disposui, male laudata silentio praeterii, nova ipse addidi sive tacite sive expresse plurima¹⁾.

Priusquam autem in ipsam geologicam doctrinam, qualis a Seneca et Aetnae poeta exponitur, accuratius inquiramus, si quid praeterea cogitandi similitudinis inter utrumque philosophum intercedentis poterit erui, hoc praemittam.

Ac primum quidem occasio invehendi in poetas, quippe qui vana atque inutili imaginatione res fictas procrearent et ab omni

¹⁾ Laudabo Senecae naturales quaestiones numeris Haasii, cuius editio est novissima. Ceterum hoc liceat effari hac data occasione elegantem naturalium quaestionum editionem et quae severiori iudicio et exactiora postulare solito satisfaciat, desiderari adhuc: plurimae corruptelae nondum sanatae clamant poscuntque manum emendatricem, haud paucae lacunae nondum detectae subtilitatem indagatoris et supplementa sua, immo toti libri, ut tandem aliquando vero ordine ponantur: in re exegetica Ruhkopffius (a. 1811) Koelerusque (a. 1819), in re critica Fickertus (a. 1845) et Haasius (a. 1852) non multa reliquere corrigenda aut addenda novo editori, sed plurima.

veritate ac natura abhorrentes, identidem avide est ab utroque auctore arrepta: quid? quod totum exordium poëmatii usque ad v. 94 contra poëtarum mendacia atque alucinationes est compositum, cf. praeter v. 29 maxime vv. 74—91. Iam videamus Senecam. In consolatione ad Marciam 19, 4 haec leguntur: „Cogita nullis defunctum malis adfici, illa, quae nobis inferos faciunt terribiles, fabulam esse, nullas imminere mortuis tenebras nec carcerem nec flumina igne flagrantia nec oblivionis amnem nec tribunalia et reos et in illa libertate tam laxa ullos iterum tyrannos¹⁾. Luserunt ista poëtae et vanis nos agitavere terroribus.“ Qua cum oratione cf. Aetnae vv. 77—84. Eadem est similitudo Aetnae vv. 87—90 cum loco quodam in Senecae ad Gallionem de vita beata dialogo 26, 6, ubi haec exstant: „Sic vestras hallucinationes fero quemadmodum Iuppiter optimus maximus ineptias poëtarum, quorum alius illi alas inposuit, alius cornua, alius adulterum illum induxit et abnoctantem, alius saevum in deos, alius iniquum in homines, alius raptorum ingenuorum corruptorem et cognatorum quidem, alius parricidam et regni alieni paternique expugnatorem.“ In eandem sententiam dicta sunt de brev. vitae 16, 5 haec: „Inde etiam poëtarum furor fabulis humanos errores alentium, quibus visus est Jupiter voluptate concubitus delenitus duplicasse noctem.“ Pergit autem Aetnae poëta v. 91 sqq.:

„Debita carminibus libertas ista, sed omnis
In vero mihi cura.“

Verum autem sensuum nostrorum testimonio vel optime comprobatur: diffide poëtis, fide oculis solis, haec est primaria lex, cf. vv. 136, 179, 191, 332, 449 sqq., 549. Etenim 'ineptiae poëtis relinquuntur, quibus aures oblectare propositum est et dulcem fabulam nectere' (de benef. I, 4, 5): nam 'poëtae non putant ad rem pertinere verum dicere' (de benef. I, 3, 10). Adde N. Q. VI, 18, 5, VI, 26, 3, II, 42, 1. Est igitur contemptio omnis poesis, quae quidem a vero ac sobrio recedat, Aetnae auctori egregie communis cum Seneca. Quia autem poëtarum mendacia credula mente solet vulgus amplecti, hoc ipsum poëtae non minus invisum, quam illi

¹⁾ adde ep. 24, 18.

cf. v. 367 coll. v. 370 nec non vv. 74 et 512. Etiam Seneca ad Gall. de vita beata 2, 2 vulgus dicit veritatis pessimum interpretem et N. Q. I prol. 15 vulgi dementiae opponit sapientiam professos. Ad philosophiam confugiendum est, si volumus tuti esse a volgo (ep. 14, 9 coll. 14, 11), cui dissimiles esse debemus (ep. 5, 6). — Omnia suas causas habent: „Illud quoque proderit praesumere animo, nihil horum deos facere, neque ira numinum aut caelum concuti aut terram: suas ista causas habent e. q. s.“ N. Q. VI, 3, 1. Similiter disserit et Aetnae poeta vv. 32—35 coll. vv. 92 atque etiam 25, ubi „causa perennis“ lego cum Italis. — N. Q. VI, 4 quaestionem movet Seneca, ‘quid sit, quod terram ab infimo moveat’. Iam adversario, quem induxit hoc dicentem: „Quid erit operae pretium?“ respondet philosophus: „Quo nullum maius est, nosse naturam“. Quid enim est praestantius, quam rerum „causas inquirere (= Aetna 226) et quidem toto in hoc intentum animo? Neque enim illo quidquam inveniri dignius (= Aetna 223) potest, cui se non tantum commodet, sed impendat“, sc. animus N. Q. VI, 3, 4. Nos vero quid solemus facere? „Naturam oculis (= Aetna 224), non ratione comprehendimus“ N. Q. VI, 3, 2. Simillime disputat et Aetnae auctor inde a v. 219 ad v. 282: vide praeter ceteros vv. 223—226, 251. Ullane maior cogitari potest dementia, quam Aetnaeum opus caeca et hebeti mente transire (Aetna 257)? Sed „ita . . compositi sumus, ut nos cotidiana, etiamsi admiratione digna sunt, transeant“ N. Q. VII, 1, 1. „Ignorantibus verum omnia terribiliora sunt, utique quorum metum raritas augeat“ N. Q. VI, 3, 2: idem ille metus et pavor ignorantium, qui ingenio studio ac labore expellendus est, reddit et in poematii v. 279, ubi legitur „non subito pallere sono e. q. s.“ Ergo toto pectore inquiramus in verum, Aetna vv. 91—92. — Vv. 231—247 bene declarant, quanto astrologiae amore captus fuerit Aetnae auctor: idem cadit in Senecam, cuius naturalium quaestionum totus liber VII in cometarum pertractatione consumitur: lege modo huius libri cum totum primum caput tum eius capituli verba haec (VII, 1, 6): „At mehercules non aliud quis aut magnificentius quaesierit aut didicerit utilius quam de stellarum siderumque natura“, vide etiam VI, 3, 3 et 4. V. 234 praeter planetas intellegendas esse stellas crinitas supra vidimus: utraque sidera sunt, si cum stellis

fixis comparas, incondita: cometae sunt duplici ratione inconditi, primum cum stellis fixis comparati, deinde sui ipsorum itineris ratione habita (cf. N. Q. VII, 25, 3 „nondum tenentur legibus certis“ et N. Q. VII, 24, 1 „proprium iter“ = „suos motus“ v. 234): planetarum vel quinque stellarum etsi per se observati sunt cursus (cf. N. Q. VII, 25, 1) et sibi constant, tamen et haec sidera recte vocantur incondita et suos motus servantia comparata nimirum cum stellis fixis. — Vv. 259—263 vanum lucri quaestasque studium castigatur, quo pusillorum hominum pusillae cogitationes maiore contentione ferantur, quam ad quaerenda sublimia et vera bona, quae sunt pectoris: malunt homunculi nullam operam veriti aurum argentumque e terrae cuniculis effodere, quam artibus bonis, id quod solum expetendum est, imbuere mentes, cf. v. 274 sqq. Similiter invenio disputantem Senecam ep. 110, 9: „Ab hac divina contemplatione abductum animum in sordida et humilia pertraximus, ut avaritiae serviret, ut relicto mundo terminisque eius et dominis cuncta versantibus terram rimaretur et quaereret, quid ex illa mali effoderet, non contentus oblati.“ Praeterea affero N. Q. V, 15, 2: „Intellexi . . . seculum nostrum non novis vitiis, sed iam inde antiquitus traditis laborare nec nostra aetate primum avaritiam venas terrarum lapidumque rimatam in tenebris male abstrusa quaesisse . . . Quae tanta necessitas hominem ad sidera erectum (cf. Aetna v. 227) incurvavit et defodit et in fundum telluris intimae mersit, ut erueret aurum non minore periculo quaerendum quam possidendum?“, cf. et N. Q. I prol. 7 et ep. 94, 56—58. Habes iterum si non verborum at certe sententiarum concordiam non raram illam quidem aut singularem, sed commemorandam nihilominus, cum nil videatur esse omittendum hoc loco, quo cogitandi aliqua demonstretur similitudo. Tale exemplum si unum tantummodo adesset, nil valeret profecto, sed si plura habeo, invicem sibi vires addunt et robur. Caveingas me credere Aetnae auctorem tum cum versus illos conscripsit, duos illos locos Senecae manu tenuisse et imitatum esse consulto: immo putandus est poeta iam aliquanto ante quam ipse Aetnam suam pangeret, Senecae sui libros legisse, quorum studio ita delectabatur, ut magis magisque assecla fieret sententiarum huius philosophi: hic illic sane, maxime in rebus geologicis, in ipso scribendo consulta esse

Senecae volumina ab Aetnae auctore perquam probabile. — Inde a v. 569 miratur poëta pravum morem eorum, qui periculosissima per maria itinera non perhorrescant, si quid memorabile detur spectare, cum Aetnae montis summum non curent visere miraculum. Per se autem illa itinera, quae noscendi et discendi causa fiunt, non vituperat Aetnae auctor neque vero Seneca, v. N. Q. V, 18, 14. Sed uterque maris pericula reformidat nonnihil vel potius contemnit ut inutilia sine magna necessitate non subeunda homini: lege, quae de ipsius maris periculis habet Seneca, ubi de bellis loquitur transmarinis, quae valde appetantur ab ineptis hominibus praeter maris pericula insuper et belli quaerentibus N. Q. V, 18, 6 et 7: illuc autem spectat Aetnae v. 571 — cf. et v. 600 — sic perscribendus:

„Traducti maria et terras per proxima fatis Currimus“. Iniuria offendit Baehrens in hac textus constitutione: „per proxima fatis currimus“ idem fere est, quod „aegre mortem eludimus“. Cur autem iungi non possit „traducti maria et terras“, hoc me plane fugit. Probandus igitur vulgaris textus, qui est et Hauptii, nisi quod hic ‘quaerimus’ voluit v. 572, quam mutationem non accipio. Vides igitur neutrum auctorem magno opere delectari longis itineribus pericula praebentibus, quod nequaquam in omnes homines cadit, immo sunt haud pauci, quibus nil sit acceptius exoptatiusve: hi ipsi vituperantur. Translate enim accipiendum est, quod profitetur Seneca N. Q. III praef. 1: „Mundum circuire constitui et causas secretaque eius eruere (= Aetna 573)“. — Trepidatio peregrinantium inexplebili quadam cupidine etiam atque etiam nova spectare aventium, qualis adumbratur in Aetna poëmatio cum toto orationis colore tum vocula „nunc“ septiens repetita, similiter describitur a Seneca de tranquill. an. 2, 13 sqq. Quanto satius est Aetnaeum opus mente ac ratione comprehendere (v. 601 sqq.): vides iterum, quam totus loquatur Seneca, naturalium rerum investigator clarissimus. Neque enim peregrinationes possunt animum tranquillum reddere et vere beatum (cf. ad Helv. de cons. 17, 2), sed sola liberalia studia (17, 3), sed sola contemplatio naturae (N. Q. VI, 32, 1). Ac ne oblivisceretur auctor poëmatii carmini suo fabulam illam, quae est de fratrum Catinensium sancta pie-

tate¹⁾), ornandi causa adiungere, quae habet Seneca de benef. III, 37, 2, non minus eum commonuisse credo, quam Graecos fontes. — Dissentiunt viri docti, fueritne Aetnae poëta Stoicus an Epicureus, quae mihi videtur quaestio parum utiliter moveri. Primum enim ipso Aetnaeo carmine, quale servatum est, neutrum demonstratur: nam quae hanc quaestionem tangentia leguntur in poëmatio, tam pauca sunt et tam ambigua, ut nil ego certi amplius inde ausim concludere, cum praesertim haud paucas doctrinas constet communes fuisse Stoicis cum Epicureis, quod egregie apparet ex similitudine, qualem inter Senecae et Lucretii opera sat saepe intercedere facile plurimae docent paginae. Et quid tandem? Fuit certe Stoicus Seneca, hoc non nego profecto, sed in universum tantummodo: in singulis fuit eclecticus, qui suam sibi eamque liberam censuram rerum semper tuebatur atque servabat, ut ipse aperte effatur ad Gall. de vita beata 3, 2: „Sed ne te per circumitus traham, aliorum quidem opiniones praeteribo. Nam et enumerare illas longum est et coarguere: nostram accipe. Nostram autem cum dico, non adligo me ad unum aliquem ex Stoicis proceribus. Est et mihi censendi ius e. q. s.“ et N. Q. IV, 3, 6: „Inter nullos magis quam inter philosophos debet esse aequa libertas.“ Quotiens autem vituperet Stoicos Seneca ob dialecticorum artificiorum usum, hoc discite ex Haasii indice s. vv. „dialecticus“ et „sophismata“. Abeamus a nominibus, res videamus! Vv. 173 et 174 interitus mundi commemoratur, qui suo die accidet, cum terrae terribili tremore concussa omnia corrueant. Verba poëtae haec sunt:

„Hinc venis²⁾ rabies, hinc saevo quassa meatu
Fundamenta soli trepidant urbesque caducae,
— Inde neque est aliud, si fas est credere, mundo
Venturam antiquam faciem veracius omen“.

Quocum conferenda sunt, quae disputat Seneca in consolatione ad Marciam 26, 6, ubi in gravissima descriptione extremi diei,

¹⁾ cf. Sen. Thyest. 549: „Nulla vis maior pietate vera est“ (= Aetna 633 et 634).

²⁾ Sic ego pro codicum memoria, quae est „venti“, cf. N. Q. VI, 14, 2.

qui hunc mundum manet, inter alia haec verba leguntur: „vetustas . . . hiatibus vastis subducet urbes, tremoribus quatiet et ex infimo pestilentes halitus mittet.“ Similiter licet non tam expresse dictum est hoc (cons. ad Polyb. 1, 2): Hoc universum, quod omnia divina humanaque complectitur, si fas putas credere, dies aliquis dissipabit et in confusionem veterem (= antiquam faciem v. 174) tenebrasque demerget.“ Cf. etiam N. Q. III, 13 et III, 28, 7 ad III, 29, 5. Vides igitur iterum scriptores nostros concinere. Ceterum, ut hoc statim hic proferam, quae vv. illis 171 et 172 de terrae motibus habet Aetnae auctor, simili modo enarrat et Seneca, licet hic paulo uberius sit, N. Q. VI, 25, 1: „Cum spiritus magna vi vacuum terrarum locum penitus opplevit coepitque rixari et de exitu cogitare, latera ipsa inter quae latet, saepius percutit, supra quae urbes interdum sitae sunt Haec nonnunquam adeo concutiuntur, ut aedificia superposita procumbant, nonnunquam in tantum, ut parietes, quibus fertur omne tegimen cavi. decidant in illum subtervacantem locum totaeque urbes in immensam altitudinem vergant“. De vicinitate vocabulorum, quae sunt „urbes“ et „fundamenta“ cf. N. Q. VI, 1, 5: ceterum vide et VI, 1, 7: 'fundamenta soli' habes VI, 1, 10. Sed iam transeat quaestio mea ad res geologicas.

Haec terra haudquaquam spissa est, sed rimis, canalibus specubusque subterraneis cavata undique atque laxata. Quae Aetnae auctoris primaria doctrina cum toto carmine tum vv. 94—98, 105, 108—110, 117—118, 284—285 nec non 155—157 luculente proponitur. Prorsus eadem doctrina dominatur in naturalibus quaestionibus Senecae, quod quam verum sit, probe demonstratur locis a me collectis his:

N. Q. V, 14, 1: „Non tota solido contextu terra in imum usque fundatur, sed multis partibus cava 'et caecis suspensa latebris' (cf. Ov. Met. 1, 388)“ N. Q. III, 16, 4: „Sunt et illic (sc. sub terra) specus vasti, sunt ingentes recessus ac spatia suspensis hinc et inde montibus laxa. Sunt abrupti in infinitum hiatus . . .“ cf. N. Q. VI, 24, 3 extr. N. Q. III, 26, 3: „Sub terra vacat locus“; N. Q. VI, 23, 1: „Rara terrae natura est multumque habens vacui.“ Qua autem temeritate verba vel integerrima temptentur hic illic a criticis, bene apparet ex Aetnae v. 285 supra laudato.

Quod enim praebent ibi codices „terra minutis rara foraminibus“, Maehlyus et Baehrens, quia nimirum perperam vertebant „die Erde, die nur selten kleine Hohlräume hat“, ut poëtae doctrinae, quam plane aliam esse sciebant ex vv. 94—98, subvenirent, ita mutaverunt, ut „laxa“ scriberent vel „sparsa“: est autem illud „rara“ eodem sensu Aetnae loco accipiendum, quo Senecae eo loco, quem supra exhibui et vertendum per nostrum „rissig“ vel „gelockert“ ita, ut raritati sit opposita densitas, cf. Verg. Georg. II, 226 sqq. ed Ribb. et N. Q. I, 5, 8, II, 52, 1. — Eam autem comparisonem, quae legitur inde a v. 98 usque ad v. 101, animalium venas spectantem, quae simili vice fungantur in corporibus animantium ac venae hanc terram percurrentes in huius visceribus, legi et apud Senecam N. Q. VI, 14, 1 iam olim Scaliger adnotavit: ipse addo N. Q. III, 15, 1. Tenet igitur, quia „nihil usquam inane est“, terra venis suis hiatibusque spiritum inclusum, cf. v. 101, N. Q. VI, 25, 3, III, 16, 5. — Ad hos ipsos subterraneos canales referendum est, quod flumina quaedam subito vastis voraginibus intercepta absorbentur et deinde in subterraneis venis hiatibusque cursum agere pergunt sive nunquam et nusquam iterum apparitura oculis nostris sive longe alio loco rursus exsultura e tenebris et perrectura porro labi in conspectu nostro non aliter ac tum, cum nondum fuere hausta. Haec sententia ab Aetnae poëta vv. 123—127 allata egregie conspirat ad id, quod docet Seneca N. Q. III, 26, 3: „Quaedam flumina palam in aliquem specum decidunt et sic ex oculis auferuntur; quaedam consumuntur paulatim et intercidunt. Eadem ex intervallo revertuntur recipiuntque et nomen et cursum . . . Illo (sc. inferiore et inani) itaque recepta flumina cursus egere secreto, sed cum primum aliquid solidi, quod obstaret, occurrit, perrupta parte, quae minus ad exitum repugnabat, repetiere cursum suum.

Sic ubi terreno e. q. s. Ov. met. XV, 273 sqq., cf. et N. Q. VI, 8, 1 et 2. — V. 114 docetur fortasse etiam vapores iter sibi et igni parantes olim terram rimatos esse: ad eandem causam omnem etiam postea accidentem terrae tremorem atque scissuram rettulisse nonnullos docet Sen. N. Q. VI, 11. Legendum autem in Aetnae v. 114 cum Sevino „vicere“ coll. v. 116, ubi „pugnare“ legitur, nec non N. Q. VI, 14, 3, ubi „pugna“: idem locus

tuetur et illud „intrat“ v. 111, ut iam Baehrens recte adnotavit: ad verba „atque igni quaesita via est“ (115) cf. eandem locutionem, quae invenitur N. Q. V, 14, 4. Difficillimi sunt versus 120 sqq., nam corruptelis scatent haud mediocribus, ita mehercle, ut certam quandam ipsorum verborum constitutionem — nam de sententia non dubito — et quae nihil scrupuli aut dubitationis relinquat, vix unquam firmatum iri mihi persuasum sit. Faciamus igitur interim cum Baehrente, cuius textus mihi magis arridet, quam Jacobi, nisi quod v. 122 codicum memoria „contrahat“ retinenda videtur: verborum enim repetitionem aut eorundem aut ex sono similium non fugit noster, cf. vv. 81 et 82, 118 et 119, 169, 320 et 321, qua in re maxime cum Lucretio conspirat, quod hoc loco satis sit monuisse. Hoc unum stat: pro codicum inepta vocula „ille“ restituenda cum Jacobo mentio Nili fluminis, quam in emendationem palmarem incidisse est praecipua laus Jacobi, qui ut firmaret coniecturam suam, secundissimis Musis eo nixus est pag. 115 libri sui, quod docet in simillima quaestione Seneca N. Q. VI, 8 de Nilo. Hic enim Nilus unde tandem posset tam ingentem aquarum copiam nancisci, nisi ex amplis vastisque sinibus terra absconditis vires suas contraheret? Idem habet et Seneca illo capite: vides igitur Senecae scripta non solum ad explicandam, verum etiam ad emendandam Aetnam usui esse posse, cuius rei hoc ipsum est illustre exemplum. Versus autem 122 lucem accipit coll. Sen. N. Q. VI, 7, 3: „Quis autem neget vastis illas (sc. aquas) receptaculis concipi . . ? Non est diu probandum ibi multas aquas esse ubi origines (sic cum Haasio legendum, non „amnes“ aut „omnes“ librorum, cf. VI, 8, 1) sunt. Neque enim sufficeret tellus ad tot flumina edenda, nisi ex reposito multoque (= ex pleno) funderet.“ Cf. praeterea N. Q. III, 19, 4, III, 29, 1, III, 30, 3. — Quod v. 142 de auris e subterraneis specubus continenter profugientibus („aer tantum effugit ultra“) legitur, idem ut aliis ita Senecae notum fuisse apparet ex loco, qui est N. Q. V, 14 initio: Repetam . . edi e specu ventos recessuque interiore terrarum“, cf. N. Q. V, 4, 1. Ceterum hodie adhuc illud in omni fere antro nonnihil animadvertitur: cum hac re cohaeret fortasse quodammodo, quod scimus in Alpibus hic illic observari. ubi validissimi interdum et gelidissimi flatus ex rupium

c 120

| —

hiatibus prospirant, cf. „Ausland, 1872, No. 25 p. 599, die Wetterlöcher in den Alpen“, quem locum laudatum invenio in programme Nehringii priore¹⁾ „die geologischen Anschauungen des Philosophen Seneca, Wolfenbüttel, 1873“ p. 36. Audi et Schillerum in Tellio:

„Der graue Thälvogt kommt, dumpf brüllt der Firn,
Der Mythenstein zieht seine Haube an

Und kalt her bläst es aus dem Wetterloch“,

et Tschudium in libro, qui inscribitur „das Thierleben der Alpenwelt“, Lipsiae, 1875, p. 28. Interdum sane ad tempus tantummodo spirant venti per foramen aliquod, quod sibi ipsi paravere vi sua terram perfringentes, cf. N. Q. VI, 17, 3. — Iam vero omnis terrae motus et vulcaniorum ignium eruptionis primaria causa est spiritus i. e. aer agitatus (N. Q. II, 1, 3) ex Aetnae auctoris doctrina non minus quam Senecae, qui est gravissimus consensus omnium, quos affero, nam dominatur per totam Aetnam et per totum sextum librum naturalium quaestionum: loci primarii sunt Aetna v. 153 sqq:

„Hinc terrae tremor, hinc motus, ubi densus hiantes
Spiritus exagitat venas cessantiaque urget.“

et N. Q. VI, 24, 1: „Spiritus esse huius mali causam et ipse consentio“, VI, 21, 1: „Nobis quoque placet hunc spiritum esse, qui possit tanta conari“, II, 8: „Quid autem est, quod magis credatur ex se ipso habere intensionem, quam spiritus? Hunc intendi quis negabit, cum viderit iactari terram cum montibus, tecta murosque, magnas cum populis urbes, cum totis maria litoribus?“ — Vv. 146-149 idem docent, quod legis apud Senecam N. Q. VI, 17, 2: „Idem spiritu fit, qui quo valentior agiliorque est, citius rapitur et vehementius septum omne disturbat.“ Huic loco a Jacobo laudato alter subiungendus est, quem Wernsdorfius advocavit, N. Q. VI, 14, 3 et 4. Illis autem Aetnaeis versibus hanc tribue distinctionem:

„Nam quo liberior quoque est animosior ingens
Spiritus — inclusis nec ventis segnior ira est
Sub terra penitusque movent — hoc plura necesse est
Vincta magis solvant, magis hoc obstantia pellant“

¹⁾ Altera pars publici iuris facta est tribus annis post: ceterum non sunt inutiles hae Nehringii commentationes.

ita, ut verba, quae sunt „inclusis nec ventis segnior ira est sub terra penitusque movent“ uncis inclusa legantur hac sententia: „et profecto! ille impetus ventorum, si angustiis comprimuntur subterraneis, id quod cadit in Aetnaeos ventos, non est segnior!“ Vocabulum „inclusis“ primo loco positum est, quia voce est efferendum. „Solvant“ autem et „pellant“ scripsit poëta, non „solvat“ et „pellat“, quia „venti“ intercesserant, ad quos quia idem sunt atque spiritus et proxime leguntur, mente aberravit in scribendo, quod nos omnes facillime excusamus, nam talia saepissime inveniuntur non solum apud veteres scriptores, sed etiam apud recentes. Quod autem v. 146 praebent codices „ignis“, illud ferri nullo pacto potest, cum hic non nisi de spiritu sermo sit, quod vocabulum Hauptius initio sequentis versus suo iure reposuit. Illa autem, quae sunt „ignis“ et „ingens“, totiens sunt confusa a scribis, ut ea mutatio fere nulla sit. ‘Liberior’, ut hoc addam, spiritus idem est, quem ‘agiliorem’ dicit Seneca, ‘animosior’, quem ‘valentior’ appellat philosophus. — Inde a. v. 158 errare dicit poëta, si quis putet in summis Aetnae hiatibus, ergo in ipso vasto cratere, concreescere vires ventorum: eas enim auras, quae illic vagentur, languidas esse et inertes, quia nimirum angustiae loci desint illos ventos coarctantes et ad impetum furoremque acuentes: saevos esse ventos tantummodo, si conclusi teneantur angustissimis venis omnem languorem pacemque abitus prohibentibus. Textum autem Baehrentinum probo, nisi quod v. 164 illud „conceptae“ Gyrardini recte se habet¹⁾ et in v. 165 illud „acuatque“ Munronis praeferendum est. Sen. N. Q. VI, 18 initio: „Maxima ergo causa est, propter quam terra moveatur, spiritus natura citus et locum e loco mutans. Hic quamdiu non impellitur et in vacanti spatio latet, iacet innoxius nec circumiectis molestus est: ubi illum extrinsecus superveniens causa sollicitat compellitque et in artum agit, si licet adhuc, cedit tantum et vagatur („vagantur“ v. 162 bene restituit Baehrens): ubi erepta discedendi facultas est et undique obsistitur, tunc

¹⁾ ‘Aditus’ est ipse crater ignes evomens, cf. N. Q. VI, 15, 1 et Aetnae v. 181.

magno cum murmure montis

Cirum claustra fremunt e. q. s.“ N. Q. VI, 14, 3: „Vide ergo, numquid intret in illam (sc. terram) spiritus ex circumfuso aëre, qui quamdiu habet exitum, sine iniuria labitur. Si offendit aliquid . . . , quod viam claudat, . . . hoc acrius fertur quo angustius“. N. Q. VI, 17, 1: „Nam quamdiu non impeditur (sc. aër), it placide. Cum offenditur et retinetur, insanit et moras suas abrumpit“: „tunc ille quaerens locum omnes angustias dimovet et claustra sua conatur effringere“ N. Q. VI, 12, 2. „Acriora enim sunt, quibus nisus est per angusta“ N. Q. VI, 30, 3. — Versus 213—218 quomodo perscribendi sint, supra exposui: brevissime eandem sententiam cōplectitur et Seneca N. Q. VI, 21: „ignem spiritus concitat.“ — De fervida harena, qualem eructat interdum Aetna (v. vv. 199, 207, 361, 469), cf. et N. Q. II, 30, 1. — Adumbratur inde a v. 294 usque ad v. 296 machina quaedam hydanlica, cui forma fuit Tritonis cochleam infantis: commemoratur autem talis figura cum ab Herone in pneumaticis (p. 227) tum a Suetonio in vita Claudii (cap. 21). Secuntur versus tres de cortina (de qua cf. Vitruv. X, 8 (13)). Utriusque autem machinae ea est ratio, ut aquae copia fortiter urgens devincat aëra cedere coactum quam celerrime, ventus autem — nam quid aliud est ventus nisi aër celerrimo motu concitatus? — exitum quaerens, quia per angustum cogitur exire, sonum efficiat. Tales autem machinas, ut iam vidit Wernsdorfius, voluit et Seneca, cum de aëris intentione N. Q. II, 6, 5 haec scriberet: „Quis sine intentione cantus est? cornua et tubae et quae aquarum pressura maiorem sonitum formant quam qui ore reddi potest; nonne aëris intentione partes suas explicant?“ Quae igitur paucis hic tetigit in universum Seneca, duobus exemplis maluit illustrare poëta, quo facilius intellexeretur, qualem ventorum in Aetna monte furentium ipse sibi cogitaret causam. Contra non quadrat, quod de Metrodoro Chio narratum N. Q. VI, 19, 2 laudat Scaliger: agitur enim nostro loco de pressura atque impetu aquae subremigantis, non de pressura, quam efficit aër voce percussus nescio qua. Cave etiam, ne huc spectare credas, quae legis N. Q. II, 9, 2: hoc loco ‘sparsio’ non est soni, sed aquae sparsio: solebant enim, antequam convenirent spectatores, ex media arena siphone aliquo aquae copiae in omnes partes theatri sursum disici, aut ut aer

calidus ac torpens fieret gelidior, aut — si liquor erat bene odoratus — ut gratus etiam pararetur atque iucundus in theatro odor. — Iam sequitur palmare argumentum, quod ut plurima alia primus profero: N. Q. III, 16, 4 Seneca hanc exprimit sententiam: 'Quae sub terra sunt, non possumus videre, sed videre possumus ea tantummodo, quae sunt supra. Quae cum ita sint, bona fide credantur necesse est sub terra omnia illa, quae cernuntur supra.' Verba Senecae haec sunt: „Sunt et sub terra minus nobis nota iura naturae, sed non minus certa: crede infra, quicquid vides supra.“ Quocum sermone conferas Aetnae vv. 302 et 303:

„Credendum est etiam ventorum existere causas

Sub terra similes harum quas cernimus extra“.

Hoc loco nil nisi Senecae sui verba pedestria in versus hexametros redegit poeta, quod tam apertum est, ut hoc exemplum in certissimis argumentis numerare non dubitem, quod infringere vereor ne frustra conitatur adversarius vel obstinatissimus: quae illic in universum exponuntur, hic — utut locum dedere duobus versiculis editores — comprobantur de ventis. Ceterum similis argumentatio reddit v. 145. — Etiam versus 312 usque ad 316 sententiam continent haud alienam a Seneca. Sed explicandum antea, quomodo procedat sermo inde a v. 307: neque enim editores satis dilucide et acriter rem egere aut etiam longe a vero aberraverunt, ut Baehrens, cuius, ut alia missa faciam, in vv. 309 et 312 emendationes „non dubium quia sit“ (= „quia non dubium sit e. q. s.“) et „cerne“ sunt infelicissimae et sententiarum conexum, qualem poeta esse voluit, plane turbantes. Lege igitur eum textum, quem Munro exhibet, ita tamen, ut „flamina“ restituas cum Italis pro codicum errore „flumina“ facile excusando praecedente vocabulo „amnis“ et pro tradito „effundere“ aut legas cum Hauptio „se fundere“ aut „se effundere“ cum Baehrente: utrum praeferas, non multum refert: sententia eadem est. Poeta enim postquam verba fecit de ventorum subterraneorum eo partu, cuius causa posita est in aquae subremigantis pressione atque impetu, sic pergit: „Si tu, lector, hac causa a me allata nondum te contentum dicis, sed alias esse causas mavis, quae ventos illos conficiant, haud ego obloquor profecto, immo concedo tibi esse etiam alias ventorum causas: primum enim sine dubio cieri sub terra venti possunt

rupibus cavernisque proruentibus magno cum impetu (309—311), deinde autem ut venti nascantur, potest et ita fieri, ut umor subterraneus nebulas emittat, sicut in nostro conspectu ex amnibus solent aut vallibus assurgere: primum sunt parva et lenia flamina, deinde umoris assidua aspiratione paulatim aurarum vim ante se agunt, quae ad ventorum robur proxime accedit: et ubi primum aurarum aliquis coortus est impetus, brevi tempore ad verum ille ventum augetur (312—316).

„Atque haec in vacuo (h. e. in superficie huius terrae)

si tanta potentia rorum est,

Hoc plura efficiant infra (i. e. sub terra) clusique necesse est.“ Haec iam plana sunt omnia ex mea interpretatione. Est igitur post versum 308 cogitatione supplendum tale quid quale nostrum „so vernimm denn“, ut saepissime, id quod et nos in versione per breviloquentiam quandam possumus omittere. Sed iam videamus Senecam! N. Q. V, 7 haec leguntur: „In universum de ventis diximus, nunc viritim incipiamus illos excutere: fortasse adparebit, quemadmodum fiant, si adparuerit, quando et unde procedant. Primum ergo antelucanos flatus inspiciamus, qui aut ex fluminibus aut ex convallibus aut ex aliquo sinu feruntur . . . Hoc ventorum genus . . . inde maxime venit, ubi aquarum plurimum et montium est. Plana licet abundant aquis, carent aura, hac dico, quae pro vento valet.“ Vides, quam bene haec concinant cum poemate et videbis melius etiam, si hoc tibi addidero: Itaque montibus inclusi rores maximam accipiunt vim ex doctrina Senecae, ‘pro vento valentem’. Hoc autem optime transtulit assentiente Seneca N. Q. V, 14, 2 et 3 Aetnae auctor ad angustias subterraneas, quibus verisimile sit, aurarum vim non minus arctari atque acui, quam circumiectis montibus in superficie huius terrae, quod verum est. Loquitur igitur de flatu, aura, vento denique Seneca: eosdem gradus habes N. Q. III, 25, 8.¹⁾ Sed unde tandem ille flatus oritur? Iam Aetnae poeta humorem in causa esse vult nebulas emittentem. Vide modo, quam totus sit Senecae doctrina imbutus Aetnae auctor! N.

¹⁾ Similiter aëra, spiritum, ventum distinguit Seneca N. Q. V, 13 s. f., quamquam in universum ipse fere promiscue eis verbis utitur.

Q. V, 4, 1. haec habes: „ . . . cum magna et continua ex imo evaporatio in altum egit, quae emiserat (non „emer-serat“), immutatio ipsa halitus mixti in ventum vertitur. Quid tandem aliud sunt tales nebulae, quales in pratis aut vallibus prope fluvios conspiciuntur interdum, nisi evaporationes ex humido surgentes? Ex nebula autem ventus nascitur hoc modo: nebula est spissus, gravis, compressus aër, qui ubi dissolvitur, ‘extenuatus nititur in ampliorem locum’ (cf. N. Q. V, 5, 1). Idem innuit illo loco et Aetnae auctor, licet hic ventos suos semper ad certas causas certumque impulsus aliunde venientem revocet, cum Senecae placeat praeter hanc doctrinam etiam altera quaedam: dicit enim (N. Q. V, 5, 1) „habere aëra naturalem vim movendi se neque aliunde concipere, sed inesse illi ut aliarum rerum ita huius potentiam.“ Versus autem 309—311 eandem sententiam referunt quam habet Seneca N. Q. VI, 22, 2—4 de terrae eo motu, qui succussione fit tum, cum „sub terris . . . ex his quae impendent rupibus aliqua resoluta magno pondere ac sono (= ingenti sonitu, Aetna 310) in subiacentem cavernam cadit“. At vero succutitur terra, quod procidentibus molibus ingens efficitur aëris in omnes partes discedentis compressio ventum gignens. Similiter sentiebat et Anaximenes, cf. N. Q. VI, 10, atque etiam nostrorum temporum viri docti idem credunt nonnulli, cf. „Volger und Mohr, Erde und Ewigkeit“, p. 252. — Vim incredibilem spiritus poeta maxime adumbrat vv. 324 sqq. 381 sqq. Haud aliter sensisse Senecam doceat locus, qui est N. Q. VI, 18, 3: „Ita eius (i. e. spiritus) non potest vis tanta cohiberi nec ventum tenet ulla compages. Solvit enim quodcunque vinculum et onus omne fert secum (cf. v. 383) . . . Spiritus invicta res est.“ Cf. et N. Q. VI, 21, 1. — Nutrimenta ignis Aetnaei poeta affert sulphur, alumen, bitumen, imprimis lapidem molarem, cf. v. 386 sqq., quo de loco pauca dicam, cum nondum satis sit emendatus. Munro ad vocem ‘silvae’ (v. 386) adnotat: „the plur. seems curious“. Sane quidem, sed non est nominativus pluralis, sed genetivus singularis, quod fugit editores plerosque. Sed quid multa? Missis editorum ineptiis age mecum sic legas:

„Nunc superat, quaecumque creant incendia silvae,
Quae flammis alimenta vocent, quid nutriat Aetnam

Incendi patiens.“ h. e. „quaecumque incendium ὀλῆς procreant (ab hac re abeo), restat, ut disquiratur, quatenam sint illa alimenta ignem allicientia e. q. s.“ Transit igitur iam poëta ad ipsa ignis pabula describenda, abit a causis, quae illa pabula incendunt, imprimis igitur a torrente spiritu, ‘qui fulminat ignes’ (v. 345). Nam per se non flagrat profecto sulfur, per se non flagrat lapis molaris, sed debent aliqua ratione incendium demum flagrant. Sed conficit rem testis Seneca, qui N. Q. V, 14, 4 haec habet: „Illud vero manifestum est magnam esse sub terris vim sulphuris et aliorum non minus ignem alentium. Per haec loca cum se exitum quaerens spiritus torsit, accendat flammam ipso adflictu necesse est.“ — Vv. 394 et 395 poëta affert argumenti loco fontes infectae aquae, quales sub Aetnae radice exstunt quorumque et odor et sapor sulphur illud testetur et ceteras res flammarum nutrices, quas supra nominavi:

„Atque hanc materiam penitus discurrere (sc. Aetnam),
fontes

Infectae testantur aquae radice sub ipsa.“ Ad hanc sententiam cf. N. Q. III, 24, 4, III, 20, 2, III, 2, 1, III, 21, 2. — Ipsa autem eruptio ignis aut succussio terrae solet praenuntiari multo sonitu ac fragore,

„et grave sub terra murmur denuntiat ignes,“
ut ait poëta v. 464: item Seneca N. Q. II, 27, 1: „grave . . murmur, quale terrarum motum antecedit;“ N. Q. VI, 13, 5: „ideoque antequam terra moveatur, solet mugitus audiri ventis in abdito tumultuantibus.“

In una sane re differunt inter se Seneca et Aetnae auctor, quam hic non dissimulaverim: ille enim spiritum extrinsecus in terrae foramina intrare obstinate negat, cf. N. Q. VI, 24, 1 sqq.: „Spiritus esse huius mali causam et ipse consentio: de illo disputabo, quomodo intret hic spiritus . . . utrum ab imo an etiam per summa terrarum. Hoc incredibile est . . . ergo verisimile est terram ex alto moveri et illic spiritum in cavernis ingentibus concipi.“ Itaque spiritus ex Senecae doctrina in ipsius terrae visceribus nascitur, contra Aetnae auctor credit posse etiam extrinsecus irrepere illas auras per latera Aetnae montis hic illic hiantia ventisque obnoxia, cf. vv. 284—289, licet de maximo et

primario montis cratere hoc neget, cf. v. 330 sqq., v. 158 sqq.: illa enim foramina, quae sunt in lateribus Aetnae, longiore varioque itinere interiecto omnia iterum prodeunt in imo cratere primario ut venae ac spiramenta spiritum aqua pressum vehementissimo impetu in maximum cratera infantia, cf. v. 176 sqq., ubi v. 177 optime „sibi“ pro tradito „sui“ emendavit Langius: concha Tritonis respondet primario ac summo crateri Aetnaeo, qui exspirat tantummodo: intrant venti in utroque opere alio itinere, ut et aquae illos instigantes. Hactenus de auctorum nostrorum conspiratione.

Sed iam audiamus Baehrentem, qui p. 30 haec habet: „Nam in eodem capite (sc. N. Q. III, 26) quae de fluminibus in specus decidentibus rursusque apparentibus proferuntur, ea miro modo concinunt cum Aetnae vv. 117 sqq.“, ad quae verba haec adnotat: „hanc similitudinem aliis quoque locis perspicuam ex communi et Aetnae auctori et Senecae fonte explico.“ Sed iam quaero ex Baehrente, quem tandem fontem dicat, cum sciamus permultos fontes eclectice adiisse Senecam et Graecos et Latinos, id quod ne ipse quidem Seneca dissimulat, ut docet eius naturalium quaestionum unaquaeque fere pagina.

Apparet igitur Senecae naturales quaestiones ab Aetnae auctore magna cum cupiditate discendi lectitatas esse, priusquam ad pangendum de Aetna carmen se conferret, qua de re iniuria dubitat Teuffelius (p. 695 tertiae editionis). Quae cum ita sint, intra annos 65 et 79 p. Chr. n. ortum est nostrum poëma: nam licet ipsius elocutionis, quali usus est Seneca et noster auctor, similitudo non nimia animadvertatur, tamen cogitandi concordiam non magnam inveniri sed maximam aut caeci sumus aut debemus concedere. Accedit, quod alter pedestri, alter poëtica oratione usus est: vel hoc ipsum, quod non eadem ubique verba occurrunt, facile explicat: Sed ne voluit quidem in ipsis verbis nimis pendere ex Seneca noster, quia nimirum describere Senecae opera et alii poterant, et ipsum, quibus erat moribus, talis facinoris puduisset: voluit doceri a Seneca, nil aliud.

At vero cavendum est quam maxime, ne illinc continuo sequi clames, ut Lucilius iunior poëmatium nostrum conscripserit: haec est longe alia quaestio. Quasi non possint in usum vocata esse Senecae, clarissimi illius philosophi, scripta etiam ab alio homine

nescio quo, quasi aut Lucilius ille Wernsdorfii Senecam legisse putandus sit aut nemo. — Multa sane Wernsdorfii opinionem commendare videntur: fuit ille Lucilius amicus et discipulus Senecae et post magistri obitum superstes: vixit in ipsa Sicilia, cuius ab otiosa procuratione plurimum vacabat studiis physicis atque philosophicis: fecit versus (N. Q. IV praef. 14) et versus quidem hexametros ipsam Siciliam spectantes (cf. N. Q. III, 1, 1), tractavit versibus e. gr. fabulam de Alpheo et Arethusa (cf. N. Q. III, 26, 6). Haec omnia vera sunt et possunt nullo negotio additis his illis quiescentibus nonnihil augeri. Illa vero Senecae epistula 79, qua maxime innititur Wernsdorfius ad stabiliendam coniecturam suam, ita mihi videtur comparata esse, ut non tam augeat probabilitatem quam minuat. Namque Seneca in illa epistula hortatur amicum, ut Aetnam quoque, postquam eam adscenderit, describat in suo carmine et hunc sollemnem omnibus poetis locum attingat. Iam cum initio eius epistolae Lucilii commemoretur circuitus totius Siciliae, id sine dubio voluit Seneca, ut in longiore de tota Sicilia eiusque miraculis opusculo, quod scripturus esset et cuius unus ille versiculus (N. Q. III, 1, 1) servatus est, etiam Aetnam montem luculente describeret, ut qui locus praeter ceteros se daret feliciter. Si igitur nihilominus vis Lucilium illum auctorem affirmare poemati nostri, debes eo artificio uti, ut dicas: „Sane quidem, illud innuebat Seneca et suadebat, sed discipulo placuit magistri consilio ita obtemperare, ut proprio ac peculiari carmine Aetnam caneret, quia nimirum sic melius agere sibi videbatur.“ Quo confugienti firmissimis argumentis vix quisquam sententiam tuam tibi eripiat. Quae cum ita sint, nostris opibus neutrum demonstrari potest deficientibus testimoniis veteribus, nec fuisse Lucilium Aetnae auctorem neque vero non fuisse. Hoc tamen stat: Aetna nostra conscripta est ab homine aliquo Senecae assecla ac sectatore, qui eius naturales maxime quaestiones probe legerat et adamaverat: ultra nil affirmari potest. ~

Nuper mihi innotuit quaestiuncula, quae inscribitur: „Poema de Aetna monte Vergilio auctori potissimum esse tribuendum demonstrabat Dr. Bronislaus Kruczkiewicz, Cracoviae, 1883“. Non credo cuiquam esse persuasurum auctorem huius libelli, nam quae affert ad firmandam sententiam suam, ita sunt comparata omnia,

ut nullo negotio referantur ad studium, quod omnes primi post Chr. n. saeculi poëtae vati Mantuano tamquam principi poëtarum augustissimo solebant impendere. Itaque non attinet singula illius commentationis diserte hic refellere, nisi quod breviter respondere placet uni quod restat argumento, ei scilicet, quod p. 16 proposuit auctor, ut demonstraret non potuisse post Augusti tempora scriptum esse poema nostrum. Commemorari enim v. 595 Coam Apellis Venerem, hanc autem tabulam testibus Strabone et Plinio „iam ab Augusto a Cois emptam et Romae in templo Caesaris propositam esse.“ Jam pergit Kruczkiewicz: „Quae cum ita sint, auctor Aetnae, si post Augusti tempora carmen suum scripsisset, vix potuit Coae Veneris tabulam in eorum numerum referre, quae visuris Romanis longa itinera eaque transmarina conficienda erant (conf. vv. 569 sqq., 600).“ Ubi tandem de Romae incolis loquitur poëta? Dicit v. 572 „currimus“ et v. 600 „putas“, sed ita dicit, ut omnes homines intellegendi sint, qui malint longa per maria itinera facere, quam Aetnae intueri summum miraculum. Ut igitur e. gr. Romani Athenas transmigrabant visendi causa, sic invicem Graeci et ceteri populi putandi sunt adiisse Romam, ut delectaretur oculorum sensus tabulis marmoribusque. Et omnino Aetnae auctorem Romae scripsisse ubi tandem legitur? Si vero in ipsa Sicilia scripsit et volebat Coam Apellis Venerem videre, conficiendum sane erat iter longius et transmarinum. Praeterea in eo displicet Kruczkiewicz, quod, ut Vergilium evincat Aetnae auctorem, (p. 6 sqq.) nimiam fidem habet testimoniis Donati et Servii atque inscriptionibus Cantabrigiensis libri Stabulensisque, quos codices perperam „optimos“ dicit (p. 7). Quasi non eiusdem Donati Serviiue testimonia Cirin quoque dederint Vergilio! Ista igitur ratio ex antiquis testimoniis deprompta si in ullo carmine Latino, in Aetna, ut quae sit appendicis quam vocant Vergilianae pars, per se parum valet. Accedit, quod iam Donatus i. e. Suetonius dubius haesisse videtur, sitne Aetna Vergilii necne: dicit enim: „scripsit etiam ‘de qua ambigitur’ Aetnam“. Cum tamen Bernensis liber habeat: „scripsit etiam Aetnam, de qua ambigitur“, potest sane moveri suspicio illud additamentum „de qua ambigitur“ fortasse non ipsi Donatotribuendum esse, sed grammatico nescio cui posterioris aevi. Quamquam ne hoc quidem certum est.

Praeter Senecam etiam aliorum libros adiisse Aetnae poëtam apertum est, maxime Lucretii¹⁾, sed etiam Vergilii hic illic nec non Manilii; fortasse etiam Papirii Fabiani causarum naturalium libros ob oculos habuit Aetnae poëta. Hi tamen auctores, cum ad tempus, quo conscripta sit Aetna, accuratius definiendum nil faciant, exponere de similitudine, quae inter eos et Aetnae auctorem intercedat, facile supersedeo, cum praesertim de Lucretio pleraque accurate et diligenter enotata reperiās in Aetnae editione Munronis. Graecis fontibus usum esse Aetnae scriptorem in univ-
ersum minus probabile. —

Haec hodie satis habeo protulisse: at vero si modo aliquid bonae frugis eis, penes quos est his de rebus iudicium, videbitur Aetnae poematio accessisse hac mea dissertatione, ut in haec studia diligenter incumbere pergā, gratissimis stimulis ero concitatus. Emendanda enim satis multa restant in carmine nostro, quod est in corruptissimis et ob id ipsum difficillimis totius Latinae poeseos. Quo magis mihi, ut qui primitias meas in horto inhospito concerptas proponam, si quid nondum satis maturuit, ut veniam dent iudices aequi ac candidi neve immites se praebeant in censendo, hoc hic orare mihi videor non sine iure. —

¹⁾ Cf. imprimis VI, 535—702 ed. Lachm. Lucretius etsi haud raro cum eo consentit Seneca, tamen non saepius quam quinquies a Seneca laudatur; hinc coniecerim maluisse Senecam Lucretii fontes adire, quam ipsum Lucretium; legisse igitur Senecam, qui omnino e Graecorum philosophorum scriptis plurima hausit, Epicuri *περὶ φύσεως* volumina studiosius quam Lucretii de rerum natura libros valde est probabile: e. gr. N. Q. VI, 20,5 exponit Epicuri sententiam Seneca, tacet de Lucretio: et poterat re vera suo iure negligere Lucretium: nam hic magistri de terrae motibus doctrinam refert tantummodo re cum illo consentiens.



Plenus index Aetnaeus

a Paulo Waglero contextus.

Numeros versuum Baehrentinos sequor. Asteriscus * coniecturam significat aut certam aut probabilem sive recentiore sive ab Italis profectam: ubicumque autem mihi non erat in promptu talis coniectura, corruptam librorum memoriam indici inserui appicta cruce †.

Ubi nullum signum posui, habes integram librorum scripturam, a qua si quis editor dissensit, iniuria dissensit. * † notae versus numero appictae semper ad id ipsum vocabulum referendae sunt, de quo ut videres, indicem evolvisi. Modo placeret sententia, interdum, maxime autem locis foedius depravatis et fortiora remedia flagitantibus in tribuendo asterisco iudex fui non nimis severus, quod qui ingentem Aetnae carminis depravationem vere perspexerit, certe non improbabat.

in nova Pierio properent a fonte sorores vota 7 discrepat a prima facies haec altera vatium 36

quae causa . . truat ab imo . . moles 26 luctamine ab imo 376 surgit . . fumus ab aris 357 volvuntur ab imo fundamenta 200 quamvis . . pinguescat ab ubere sulphur 433* nihil insuperabile ab igni 539* securus ab illis (sc. lapis a flammis) 525

incolumes abeunt (sc. fratres) 642

abscondita . . coniugia 87 iugera . . densa . . abscondita nocte 138 cernis, . . ut spiritus . . nunquam corpora . . valido . . absolverit arcu 348*

cum . . terra . . tenues in se abstrahat auras 285

abest species 349*

ac 103 119 210 251 257 363 381 397 402 422 481* 486 496 498 499 558 624 simul ac 404

ut semel accensa est, moritur (sc. materies) 420 vix, si accenditur, ardet (sc. lapis) 438 ictu materiam accendit (sc. lapis molaris) 457 accensae . . moles 468 lapides . . accensos 531

at* tu, soror hospita, tectis acciperis 589

acris . . flammas 392 acrior . . impetus 382

acervus 105 **acervo** 249
Achilles impiger 592
acies 475 infestae divis **acies** 66 nectunt **acies** (sc. rupes) 184*
acuat 165*
 construitur magnis **ad** praelia montibus agger 48 infestus (sc. miles)
 .. **ad** praelia divos provocat 52 **ad** vitam (i. e. ut vita servetur)
 100 **admotis** **ad** territa* sidera signis 53*
 defensi .. decus mundi .. **additur** astris 70* addit concordia vires
 289 his viribus additur ingens spiritus 561
adeo en* tenuis* vim causa repellit 354
 haec (sc. terra) nobis magis **adfinis** caelestibus astris 254
 ni .. **adgereret** Siculi vicinia montis materiam 446*
insula durat **adhuc** 440*
aditu .. patenti 163 vasti .. **aditus** 181 custodia .. ignis illi operi
 est arcens* **aditus** 194
genus .. lapidis .. nullas **adiunxit** opes 429
lapis **adiutat** 437 terra .. **adiutat** opus 491
agris .. , quos **adluit** amnis 313*
oculos .. **admittere** caelo 86 per tenuis admissa vias incendia 414
admittere cogitur auras (sc. terra rigido vertice surgens) 288
admotis **ad** territa* sidera signis 53
flumina .. tectis **adoperta** cavernis 126
adoratis .. ab aris 357
adpositum .. igni genus utile terrae* est* 389
adsidue 390
eminus **adspirat** fortis (sc. auras) .. humor 316
adstrictus certamine .. spiritus 324 spiritus **adstrictis** elisus fauci-
 bus 562
occultam .. fidem manifestis **adstrue** rebus 145*
adest 392
adertos oculorum .. ictus 350
Aeace 82
Aenaria 430
aer 142* caligat nubilus aer 314
aeris 523 arguti .. aeris 521 animos aeris 543
ver .. cur aestate perit, cur aestas ipsa senescit 240
canam quo fervida motu **aestuet** Aetna 93 vasto qui pondere montis
 aestuat (sc. Enceladus) 73
curvo mare cernuat **aestu** 495 raucos .. **aestus** 3
aetas 528*
aeternum 433 aeterno .. vinclo 230
fulgurat aether 609 siccus .. aether 333
Aetnā 1 93 177 338 393 557 606 nobilis .. Aetna 566 commurmurat
 Aetna 301 Aetnae 451 341* 195 Aetnam 387 197 401 Aetnā
 71 434 201 329
Aetnaei montis 278 Aetnaei verticis 41 Aetnaeis (sc. viribus) 444*
felices .. alieno intersumus aevo 576
agris 611 campis agrisque 313 solis .. agris 589 latos .. in agros
 384 inaequalis .. agros 493
 construitur magnis .. montibus **agger** 48
discordi .. **agmine** 58 presso .. **agmine** 565

agedum . . coherce 552 agit 496 †? non Nili* . . vortex* agat arta*
 necesse est confluvia 120 introrsus agunt (sc. se) nubes 290
 ni . . Siculi vicinia montis . . huc illuc ageret ventos 448
 agitur, ferit aura movetque 351* humus . . exiles . . vias agit
 98* impius hostis praeceps cum castris agitur 67 confluvio
 veluti siphonibus actus (sc. spiritus) 328 divina . . rerum . . in
 actis cura sine arbitrio est 195*

candidus ales (de Jove) 89

alieno . . caelo 86 alieno . . aevo 576

alimentum 159 alimenta 387

aliquas 309

veluti . . haud **aliter** 300 velut . . haud aliter 524 haud aliter quam
 cum . . 364 474 609

aliud 173 aliam 513 aliis 308

securos omnis **aleret** cum gratia ruris 15*

circa subiecta **altaria** cervae 597

discrepat a prima facies haec **altera** vatum 36 fertilis haec (sc. humus)
 segetique feracior, altera viti 266

subit **altius** humor 482

alto iactatas . . classes 441

crebro . . **alumine** 391*

his (sc. gigantibus) natura sua est **alvo** tenuis 46

amentia 255

amissis opibus 483

amnis 313 508 491 fortem . . amnem 122

Amphinomus 626*

mater (i. e. terra) . . iacentes **amplexa** est natos* 68*

occasus metuunt (sc. natalia principia) **an** saecula pergunt 229*

frater **Anapi** nomine fontis 626*

in **angusto** 301 angustis . . in faucibus 168 angusto vertice 480

lapis hic defessus **anhelat** 472

vis **animae** 151 tenuem . . animam 299 animae 283 potentis . . ani-
 mae 360 propinquas . . animas 311

animantis . . percurrunt . . venae 98*

lapis vivax **animosaque** virtus 418 animosior . . spiritus 146

animus viresque 615 animi fruges 275 animi . . voluptas 251 animo
 duce 144 pelle nefas animo 370* animos et corpora 270 animos
 . . remittunt (sc. vires) 164 animos . . furentis 278 animos (sc.
 molaris lapidis) 406 animos aeris 543

tempora cur varient **anni** 239 locus . . multis iam frigidus annis 432

cur . . **annuus** ille (sc. sol) meet 233 annua . . horrea 12

tantum opus **ante** pedes transire 257 nec desinit (sc. molaris) ante
 quam . . 423

anticum . . carmen 23 antiquam faciem 174*

antra 141

lapis . . **aperit** se hosti 473

lapis . . generandis ignibus **aptus** 437

collectus **aquae** 295 infectae . . aquae 395

aquilone fremunt silvae 365

adoratis . . ab **aris** 357

divina . . rerum . . in actis cura sine **arbitrio** est 196

arcentes . . venas 326* custodia . . ignis illi operi est arcens aditus 194*
Nili* . . vortex* . . errantes arcessens undique venas 121*
valido . . **arca** 348
ardet (sc. lapis) 438 ardet . . violentia flammae 213* fervens . . Si-
 rius ardet 603 ardebant . . segetes 611 ardentis . . flammae
 363 ardentia saxa 505 similes arsisse cavernas 426* ardendi 454
lapides ardescere certos 530
area 187
argenti semen 260
Argolico . . igni 18
argumenta . . vera 143
arguti . . aeris 521
arida . . gramina 355 aridiore (sc. tellure) tenent oleae 269*
colligit . . **arma** 617
cum . . **armarent** . . Iovem 40 Iuppiter . . dextram . . corusca ar-
 matus flamma 55 . . quali Iuppiter ipse armatus flamma est 561
tantae arti 198 cortina . . canit arte regentis 298 . . neque extremas
 ius est demittere in artes sidera 33 bonis . . artibus 274
artificis naturae 601 artificem 188 artificum 35
artum . . iter 320* urguet in artum spiritus 567 terra . . non omnis
 in artum . . coit 109 arta . . confluvia 120* artos (sc. aditus) 182*
festinant arva coloni 264 domitis . . in arvis 10
asperior species 477
aspiciunt 628 aspice 601
metuentia . . **astra** 51 astris 70 caelestibus astris 254
at 397* 588*
atra . . harena 361 atra . . examina harenae 469
Athenarum carmen 586 Cecropiae . . Athenae 582*
atque 66 78 115 127 136 287 329 331 406 412 445 451 469 473 501
 519 572 (post fortiolem interpunctionem his locis:) 60 317 394
 noctes atque dies 264 semel atque iterum 422 simul atque 409
 462 atque unctus* 593* atque ictos* 64*
erubere pios iuvenes attingere flammae 635 nec sanctos iuvenes
 attingunt sordida fata 645
caput . . **attollere** caelo 227 pergite . . dices attollere praedas 630
attonitas . . nubes 59
avara manus 630 avaros 622
carminis auctor (sc. Apollo) 4
qua spiritus imperat, audet (sc. flamma) 217 moenia . . . quae fratres
 . . invitante ausi sunt carmine saxa lyraque condere 577*
hinc audit nobile carmen 75
aversum . . diem 20
avidus . . ignis 641 avidi 572 avidis 273*
aura 300 351 levis aura 339 sonat aura 294* auras 315 372 conceptas
 . . auras 101 torpentes auras 293 diversas . . auras 288 tenues
 . . auras 285
aurea saxa 546 aurea vena 260 iubar aureus 334 aurea . . saecula 9
gemit . . sub auro 616
nubilis auster 290 prono . . sub austro 364
aut 198 280 312 365 493* aut . . aut 124/126 aut mador aut aetas
 528* aut etiam 114 parvo aut tenui discrimine 189 templa di-
 vitiis . . aut sacris memoranda vetustis 570

autem 555
autumno . . obrepat hiems 241
auxilium 216
axem scire Helices 242
Bacchus 13
in bellandum quae cuique potentia divum 60
sacer in bellum numerus 581 **bella** deum 87 ne . . sepulta surgant
 in bella gigantes 204
non illam (sc. nubem) **bibit** Aetna 338*
bis senos . . orbes 232 **bis** sena . . milia 487
lento . . **bitumine** 515 **bitumine** 436 pingue bitumen 392
bonis . . artibus 274
Bootes 243
euri boreaeque notus 170
brachia 365
in breve mortales **flamas** quod copia nutrit 439 **brevior** (sc. luna) 232
longas emugit **bucina** voces 296
febile bustis Pergamon 590*
cadunt 209 507
urbes . . **caducae** 172 **caducis** . . **saxis** 479
caelestia numina 340 **caelestibus** astris 254 **caelestis** . . **minas** 280
caelum 69 nitidum . . **caelum** 610 **caelo** 103 560 **alieno** . . **caelo** 86
 caelo . . **patenti** 551 **caput** . . **attollere** **caelo** 227 **victo** **leges**
 inponere **caelo** 45 **caeli** . . **cursus** 246 **subducto** **regnant** **sublimia**
 caelo (sc. sidera) 34 **Iuppiter** e **caelo** **metuit** 54 **neu Tartara**
 caelo **vertat** (sc. Dis) 205 **nubila** **cur Phatne** **caelo** **denuntiet**
 imbres 237
caeruleo . . **Iove** 333
calidus . . **sulphuris** **humor** 390
obscura . . **caligine** 610 335 **Iuppiter** . . **removet** **caligine** **mundum** 55
caligat **nubilus** **aer** 314
callent **rure** **manus** 265
pronis . . **callibus** 486*
ictu **scintillat** **calor** 405* **multus** **calor** 527*
campis **agrisque** 313 **desecto** . . **campo** 272 **iacet** **campis** **acies** 475
presso . . **canali** 447 **rigidos** . . **canales** 150 **diversos** . . **canales** 128
candenti **rodere*** **fulget** (sc. moles lapidea) 504 **candentes** . . **lapides**
 452 **candenti** . . **fornace** 552
candidus **ales** (sc. Iuppiter) 89 **candida** . . **vela** 585
Stygias **undasque canesque** 79*
canam, quo **fervida** **motu aestuet** **Aetna** 92 **Minos tuaque**, **Aeace**, **in**
 umbris iura canunt (sc. vates) 83 **cortina** . . **canit arte regentis** 298
Tritone **canoro** 294 **canoris** . . **in silvis** 587 **fratres**, **ille impiger**, **ille**
 canorus 575
Paphiae rorantes* **matre*** **capilli** 595*
captus . . **liquescit** (sc. lapis) 554 **ne quem** **capiat fallacia** **vatum** 29
captivi . . **Iovis** 44
caput . . **attollere** **caelo** 227 **caput** (sc. montis) 291
anticum . . **carmen** 23 **turpe et sine pignore** **carmen** 40 **hinc audit**
 nobile carmen 75 **Athenarum carmen** 586 **Aetna mihi** . . **carmen**
 erit 4 **carminis auctor** (sc. Apollo) 4 **mens carminis haec est** 28

carmine inriguo 297 invitante* . . carmine saxa lyraque 577
 vates . . nigros viderunt carmine manes 77, illos (sc. iuvenes)
 mirantur carmina vatū 643 debita carminibus libertas ista 91
 variis spectantur Athenae carminibus 583
 quod cuique fuit cari 620 res carior 273
 castra 475 castra . . movisse 613 castris 67 Phlegraeis . . castris 42
 casu 310
 porta cavernae 283 cavernas 309 426 ruptis excanduit Aetna cavernis
 606 tectis . . cavernis 126 clausis resonare cavernis festinantis
 (sc. Vulcani) opus 31
 caulis 388* summis . . caulis 158*
 humus penitus . . cavata latebris 97
 causa 374 maxima causa 400 causa vetusta 110 causa perennis 25*
 tenuis . . causa 354 irrita causa 519 iners . . causa 221 non est
 hic causa docenda, dum stet opus causae 116/117 causam 188
 417 454 causae 212 fortes . . causae 2 causas 302* occultas . .
 causas 178 dubias . . exquirere causas 226 his . . causis 319
 certis . . causis 511 sive peregrinis . . propriisve causis 360
 cavis fornacibus 1 cavis . . vallibus 492 tortis . . cavis 105
 Cecropiae . . Athenae 582
 ignes cedunt 499* flammae . . cedunt 636 proxima cedunt 151 purae
 cessere domus 646 non cessit cuiquam melius sua tempora
 nosse 16
 sollicitant illi (sc. vates) te circum, Tantale, cena 81*
 cum domitis nemo Cererem iactaret in arvis 10
 cernis 140 478* 160 cernis, . . ut spiritus . . nunquam corpora deri-
 piat 344* non . . cernis ? 543 cernimus 303 458 si forte . .
 cernas 402 cernes 196 602 cerne 341 426 cernere 277 575
 mare cernuat 495*
 iuvenum certamina 17 adstrictus certamine . . spiritus 324
 certo . . pignore 520 certo . . lumine 161 certo . . ordine 233 certa
 . . sede 250 certa . . pignora 461 lapides . . certos 530 certis
 . . locis 115 certis . . rebus 135 certis . . causis 511 certis-
 sima signa 428
 circa subiectae altaria cervae 597
 arma . . stulta cervice reponit 617
 tunc* imber* cessat 69 cessant (sc. venti) 166 tellus . . segni sub
 pondere cesset 131 cessare 368 cessata diu . . spectacula 385
 introrsus cessante solo 176 spiritus . . cessantia . . urget 154
 cetera turba deorum 62 cetera materies 419
 chaos vastum 139
 charybdis 107
 chytas 533*
 cinis 421 cinerem 355 425 cinerum 507* Troiae cineres 590 vates . .
 viderunt . . inter cineres Ditis pallentia regna 78
 circa latera 451 circa . . altaria 597 circa geminos avidus sibi tem-
 perat ignis 641
 circum 405 81 circum omnes* silvae 612*
 Ogygiis circumdata moenia Thebis 574
 ad vitam sanguis omnis qua circum eat 100*
 nubes . . circumstupet 336

- fundetur ferro **citius** (sc. molaris) 407
clam tum* tremit 206*
vasto . . **clamore** 56
claro sub nomine 644
alto iactatas . . **classes** 442
congeries claudit . . **vias** 376 **clausis** . . **cavernis** 31 **clausis** . . **ventis**
 134
clusi (sc. rores) 318
coacervatas . . **moles** 50
coactus exagitant **ventos** 319
terra non omnis in artum nec stipata **coit** 110
cogitet . . **dicta** libelli 538
Siculi cognomina saxis inposuere **chyta**s 532
cognoscere 523 **cognoscere** **terram** 252
cogit . . **liquescere** **secum** (sc. molaris) 457 **cogent** . . **fateri** (sc. causae)
 179 **res ipsae** credere **cogent** 191 **locus** . . **coget** . . **negare** 332
causa latet, quae . . **cogat** **morari** 374 **diversas** **admittere** **cogitur** **auras** (sc. terra rigido vertice surgens) 288* **ignes ferre**
coactae (sc. rupes) 185 ubi **cogitur igni** (sc. molaris) 408*
candenti . . **agedum** **fornace coherce** (sc. lapidem) 552 **medium** . .
cohercent (sc. rupes) 184 **scire**, quid **oculto terrae natura**
cohercet 276
cur subito cohibentur (sc. incendia) 221*
Colchos 17
sub truce . . **ludentes Colchide** **nati** 596
e tuto . . **colli** 466* **colles** 612
festinant arva coloni 264
coloris 428
tristem nosse cometen 242
comminus 51 392
commixtum **lento** . . **bitumine sulphur** 515 **venae** . . **commixta molari**
 (sc. saxa) 536*
signum commune 519 in **commune** **venit** (sc. potentia) 61
magnum commurmurat **Aetna** 301
quod fortem comparat **amnem** 122*
annua . . **saturae complerent** **horrea messes** 12
sacris concedere **rebus** 465
conceptas . . **auras** 101 **conceptae** . . **vires** 164 **incendia** . . **concepta**
 415*
concordia 289
ignis . . **praemia raptus concremat** 624*
concreescere 153 514
concursu . . **fragoris** 362
moenia . . , quae **fratres** . . **ausi*** **sunt** . . **condere** 576 **illa** (sc. flu-
 mina) vorago **derepta** in **praeceps** **fatali** **condidit ore** 125 (**mi-**
racula) non **congesta** **pati** nec **acervo** **condita rerum** 249 **quod**
si praecipiti **conduntur flumina** **terra**, **condita** **si redeunt**
 132/133
tellus conferta in **solidum** 131* in **pondus conferta** (sc. tellus) 157
non Aetnaeis* **vires** quae (sc. pars incendii) **conferat illis*** 444
ieiunos conficit **ignes** (sc. defectus lapidis molaris) 455*

confluvia 121 **confluvio** 328
congeries 376 480 **congeries** . . saxorum et putris harenae 207
Aetna novos . . rapax sibi **congerat** ignes 93 **miracula** . . non con-
gesta pati 249
abscondita . . **confugia** 88
potentis coniurant animae 360 **coniuratis** (sc. auris) 289
coniectus aquae 295
conligit . . arma 617 in **densum conlecta** (sc. saxa) 211 ille (sc. mo-
laris) ubi **conlegit flammās** 456
tutari conantur opes 616
conpescitur (sc. amnis) 493* **densissima corpora** . . **conpescimus**
igni 542
nec conrogat auras (sc. Aetna) 372
tuto . . **licet conscendere montem*** 379*
falsi sibi conscia 84
ignis . . **consequitur fugisse ratos** 623
lapis . . **conservat** . . **notas** 526
flumina consistunt ripis 498
parvum conspicimus . . **tumulum** 592
arguti natura est aeris . . **constans** 522* **certo verum tibi pignore**
constat 520 **nulla profecto fontibus et rivis constet via** 130
constringere venas 518
construitur magnis . . **montibus agger** 48
si . . **principiis** . . **aliis credas consurgere ventos** 308
rudibus contendere massis 563
contenta . . **vis animae** 150
tactu . . **contingere** 192
copia 439 427
grave pascere corpus 225 **corporis** 393 **corporis** . . **robusti** 208 **diviso**
corpore mundi 102 **densa** . . **corpora** (nom.) 304 **pulsata** . .
corpora 353 **corpora** (acc.) 216 **pulsata** . . **corpora** 293 **declivia**
. . **corpora** 348 **densa** . . **corpora** 326 **densissima corpora** 541
animos et corpora 270 **per tota errantes** . . **corpora venae** 99
ubi corripuere moram (sc. venti) 380*
cortina . . **imparibus numerosa modis** 297
corusca . . **flamma** 54*
crebro . . **alumine** 391 **crebro** . . **spatio** 107
credere 279 173 453 191 **credendum est** 302 **credas** 513 **quod si**
forte . . **credas** 308 **quis enim non credat** . . ? 117*
quaecumque creant incendia silvae 386*
crepitantia saxa 362*
cum crescant animae 283* **non dubium** . . **hinc crescere ventos** 311
exustae cretae 516*
leves cruciant animos et corpora curae 270
qua visa* **tenerrima crusta est** 152*
spatiosa cubilia 140
cultu 611
cum (praep.) 67 **sex** (sc. signa) **cum nocte rapi, totidem cum luce**
referri 236 **tecum** 6 307 **secum** 457 **corpora** . . **proxima secum**
. . **trahunt** 305 **sua numina secum** . . **ferunt** (sc. fratres) 642

quis . . non credat . . **cum** videt 119 haud aliter quam cum . . prona
iacet campis acies 474 sicut cum . . mare cernuat* 495 ut,
cum fabriles operae . . festinant, ignes quatiunt 562 haud
aliter quam cum . . fulgurat aether 609 haud aliter quam cum
prono iacere sub austro aut aquilone fremunt silvae 364 spi-
ritus . . cum rexit vires 346 moles . . cum solido inflicta* est, pul-
santem* dissipat ictus 503 natura est aeris . . igni cum domi-
tum est, constans* 522 haec . . cum sit species . . terrae 175
cum crescant animae 283* cum densa premant* inter se cor-
pora 304 cum . . nemo Cererem iactaret 10 securos omnis
aleret* cum gratia ruris 15* cum . . quaterent . . fulmen (sc.
Cyclopes) 38 cum iam . . streperent incendia 627

Cumas 432

cunctanter 515

cunctantis vorat ignis 622 **cunctatus** (sc. annis) 492

cunctos . . divos 52 **cunctas** . . gentes 573

cuneis . . fixis* 509*

cur 221 237 239 240 (bis)

sordida . . **cura** 33 omnis in vero mihi cura 92 divina . . rerum . .
cura 196 prior hanc* homini cura est cognoscere terram 252
leves . . curae 270* respondent praemia curis 223 ignotas mo-
limur pectore curas 24 subtiles . . curas 144

. . neque artificum **curant** tractare laborem (sc. sidera) 35

flumina . . latis **currentia** ripis 123 per proxima fatis currimus 572
quae certo sidera currant ordine 233

inopinatos . . **cursus** 127 caeli praedicere cursus 246 nihil revocat
cursus 488* brevior cursu (sc. luna) 232

curvo . . aestu 495 **curvis** . . undis 95

custodia . . ignis 193 **custodia flammae** 399

Cyclopes 37

Danae 90

praep. „de“ ab Aetnae auctore omnino non usurpatur

debita carminibus libertas ista 91

. . nec te **decipliant** . . mendacia 367

declivia . . corpora 347

decrescit spiritus 473

quod si . . putas isdem **decurrere** ventos faucibus atque isdem . .
remeare 330

decus 70

defectus (subst.) 455

defensi . . mundi 70

defessus 629 lapis hic defessus anhelat 472

levis excocto **defecit** robore pumex 424 defectum raptis illum sua
sarcina* tardat* 618

defit 166

quis non . . **deflevit** Pergamon 18

defuso . . vultu 336

praecipiti **deflecta** sinu* . . unda* 292*

dein 517

Delos 5

demersis . . latebris 141*

neque extremas ius est **demittere** in artes sidera 33* liquor . . de-
mittit callibus* undas 486*
tum **demum** 263
sparsum . . in semina* **dentem** 20
unda . . pulsata . . corpora **denset** 293
densus . . spiritus 153 **denso** . . robore 413 **densa** . . nocte 138
densa . . ruina 169 **densa** . . fulmina 59 **densa** . . corpora 304
326 in densum conlecta (sc. saxa) 211 **densissima** corpora 541
nubila cur Phatne* caelo **denuntiet** imbres 237 grave . . murmur
denuntiat ignes 464*
cernis, . . ut spiritus . . nunquam corpora **deripiat** 348* flumina . .
derepta in praeceps 125*
desecto . . campo 272
desertam . . Minoida 22
frigida . . **desidia** 379
qualem purgato cernis **desidere** ferro (sc. faecem) 478 **desedit** . . in-
fima tellus 104
nec **desinit** (sc. molaris) ante quam . . 423
detinet Eurotas illic 580
temptavere . . **detrudere** mundo sidera . . gigantes 43
devectae . . acies 65*
laeto **devicta** tropaeo . . acies 474
dei 30 **deum** (= deorum) 87 **deorum** 62
dexter venias mihi, carminis auctor 4 iam patri dextera Pallas et
Mars laevus* erat 61 **dextra** . . **tenus*** laevaue incendia fervent
638* Iuppiter . . **dextram** . . armatus flamma 54
dieitur . . flagrasse Aenaria 430 **verissima dicta** 538
noctes atque **dies** 264 **felix** ille **dies** 637 **quis non** . . deflevit . . aver-
sum . . diem 20
non dubium . . propinquas **diffugere** . . animas 311 **diffugit** . . so-
lum 463
diffunditur 497
terra voraginibus conceptas **digerit** auras 101
digna laboratis respondent praemia curis 223 haec herbis dignissima
tellus 267
in cinerem . . **dilapsus** (sc. molaris) 425*
vix . . quisquam . . **dimoverit** illam (sc. molem) 509
Ditis (= Dis) 644 **Ditis** pallentia regna 78 **Ditem** 205
discordia 307 **discordia** . . ingens 183
discordi . . agmine 58*
discrepat a prima facies haec altera vatium 36
parvo aut tenui **discrimine** 189
discurrere 394
qua **discussa** est (sc. moles lapidea), fulget 504*
disiecta . . saxa 452
certa **disponere** sede singula 250 certis **disponere** singula causis 511
pulsantem (sc. molem lapideam) **dissipat** ictus 503
distat . . omnis hiatu (sc. humus) 96*
diu 385
diversos . . canales 128 **diversas** . . auras 288
dives . . ubere terra est 443 **dites** . . praedas 630*

diviso corpore mundi in maria ac terras et sidera 102
divina . . rerum . . cura 194 divina . . voluptas 251 divinis . .
 rebus 371*
templa divitiis . . memoranda* 570 illis (sc. fratribus) divitiae solae
 materque paterque 631*
 quae cuique potentia **divum** 60 numina divum 85 non est tam sordida
 divis cura 32 infestae divis acies 66 cunctos divos 52 perqui-
 rere divos 256
dant . . 365 notandas res oculis locus ipse dabit 382 pignera . . dabit
 . . tellus 136 dabunt 143 nomen facies dedit 435 sors data
 caelo prima 103 custodia . . data est 400 nulla daret . . spec-
 tacula tellus 156 dare tempora 368 ipso (sc. igni) dante fidem 633
 non est hic causa **docenda** 116*
Dodona 6 †
 quis non periuræ **doluit** mendacia puppis 21
 tumeant ut **dolia** musto 271
donec 328
 non incolumis **dominum** sua praeda secuta est 621
 torrentur flamma terrae ferroque **domantur** 261 pars lapidum domiti
 471* igni domitæ (sc. rupes) 185 igni cum domitum est (sc. aes)
 522 domitis . . in arvis 10
domus 410 operis . . faciesque domusque 186 purae* cessere domus 646
 terrae* **dubiusque** marisque 600 dubias . . exquirere causas 226 nec
 tamen est dubium, . . quid torqueat Aetnam 197 non dubium
 rupes . . procidere 309
 res oculos **ducent** 191*
 corpora . . proxima secum . . trahunt, tuta **dum** sede resistunt 306*
 terrae ferro domantur, dum sese pretio redimant 262 non est
 hic causa docenda, dum stet opus causae 117
durilem 518
 insula **durat** adhuc* 440* nec saevum durat in hostem (sc. lapis) 553
 flumina . . frigore durant 498 durans (sc. domus) 410*
dura (sc. tellus) 268 dura . . vincla 148* pars . . robore dura est 396
 parvum . . magni tumultum **ducis** 592 Phoebæ duce 8 animo duce 144
 duce me 178 spiritus . . quo sub duce militat ignis 218 septem
 . . duces 579
 tumidis . . e faucibus ignem Vulcani ruere 30 Iuppiter e caelo metuit
 54 e tuto . . colli* 466*
 ex tenui 120 ex pleno 122 imparibus iactis ex tempore saxi 106
 gemina ex uno fumantia sacra vapore 578
 scintillas procul ecce vide, procul ecce ruentis 506*
 flumina . . procul edita 127
effervent . . incendia 467
 hoc plura **efficiant** . . clusi (sc. rores) . . necesse est 318
 madentes **effluit** in flammæ (sc. lapis) 525
 aer tantum **effugit** ultra 142 spiritus . . effugiens 112
 non dubium . . humore . . nebulas se* **effundere** largo 312 effusus in
 humum grave pascere corpus 225*
 sordida . . **egestas** 371
 Aetna **mihi** . . carmen erit 1 dexter venias mihi, carminis auctor 4
 omnis in vero mihi cura 92 quod si forte mihi . . discordia

tecum est 307 duce me 178 abscondita nobis (an „nimbis“?)
coniugia 87 haec (sc. terra) nobis magis adfinis caelestibus
astris 254

cheu 629

elanguit ignis 429*

corpora turba **elisa** 305 spiritus adstrictis elisus faucibus 562

tantos **emergere** fontis 118

emicat examen plagis 505

eminus 316

quod ni diversos **emittat** terra canales 128

longas **emugit** bucina voces 296

adeo **en** tenuis vim causa repellit 354*

Enceladon 72

enim 117 413

ad vitam sanguis omnis qua circum* **eat** 100* per insolitum Phoebo
duce tutius itur 8

haud equidem mirum 458

Erigone 587

in **lovis errantem** regno 256 per tota errantes . . corpora venae 99
errantes . . venas 121 errantis (sc. ventos) 167

erubere pios iuvenes attingere flammae 635

avidi . . mendacia . . **eruimus** 573

et 2 14 19 26 27 31 40* 45 62 64 73 88 105 130 137 139 157 159
161 167 177 207 228 230 231 235 241 242 246 248 259 268
270 282 289 290 296 301 304 305 316 323 327 346 358 361
377 392 404 406 408 415 417 421 432 441 443 448 454 456
464 465 475 477 481 483 494 497 504 517 518 533 542 547
554 571 580 581 590 593 599 607 610 611 617 620 622 623
634 636 641 642 646 tunc* imber* cessat nitet* et per sidera
caelum 69* cum . . aquilone fremunt silvae et dant brachia
nodo implicita 365* 'secundo loco' posita legitur vocula „et“
praeter v. 69 in vv. 51 84 cf. 140 diviso corpore mundi in
maria ac terras et sidera 103 Amphinomusque* et frater 626*
et . . que 163 nam velut arguti natura est aeris, et igni* cum
domitum est constans* eademque et robore salvo 521/522 vix-
dum . . et iam 614 et (= etiam) 140 592 si qua et iam incon-
dita surgunt (sc. flumina) 133* non solum nec . . et 437

etiam 134 235 286 302 312 340 426 aut etiam 114 quin etiam 123
192 398 527 594

ingens evecta in longum . . unda est 608

velut **eversis** penitus fornacibus 607

vix umquam . . **evomit** ignem (sc. liquidus molaris) 412

Europen 89

Eurotas 580

euri boreaeque notus 170 graves . . euros 322

exaestuat ultra (sc. mona) 182

spiritus **exagitat** venas 154 omnes exagitant venti turbas 210 coactus
exagitant ventos 320

examen 505 ventorum **examina** 373 atra . . **examina** harenae 469

fabriles operae . . folles tumentes **exanimant** 565

excanduit Aetna 606

excidit . . tibi, perfide Theseu, . . praemittere vela parenti 584
plantis humus excita 356
excocto . . robore 424
qua Sirius excubet index 247
pumex excutitur 484
nec tamen in rigidos exit . . canales vis animae 150 medium . . exire
 per ignem 632
spiritus . . densa per arcentes* **exercet** corpora venas* 326
unda profundo . . **exhausta** 322 **exhaustae** . . nimbus harenae 199
 exhaustos cessare sinus 368
exiguum . . tempus 190
acervus exilit 106 **exilit** (sc. spiritus) 329 **exiluit** . . congeries 479
humus . . **exiles** . . vias agit 98
credendum est . . **existere** causas 302
vallibus exoriens . . aer 314 **acrior** . . impetus exoritur 383
glebarum expendimus usum 265
patulis* expirat (sc. Enceladus) faucibus ignem 73
quae causa* perennis* explicet inmensum* **flammas** 26 **tantum** . .
 profundi explicat errantis (sc. ventos) 167
dubias . . **exquirere** causas 226
succensis fornacibus aurea saxa exsudent pretium 547
extemplo 463
extenuans . . calor* 527*
extincta stupet (sc. Aenaria) 431 haec ipsa (sc. pars incendii) . . iam
 quondam extincta fuisset, ni . . 445 **miramur** . . **extinctos** . .
 suo Phrygas Hectore 591
circa latera . . Aetnae candentes **extant** lapides 452*
patere extorqueri animos (sc. molaris) 406*
extra 206 303 458 **extra** penitusque 319
extremi . . maris 95 . . neque extremas ius est demittere* in artes
 sidera 33
magnis extracta ruinis congeries 375
exudo v. **exsudo**
solis Tereus ferus exulat agris 589
exultat moles 501*
flamma . . **exundat** in agros 384
mendacem . . **exue** famam 370 **exue** robur 406 **flammea massis exuitur**
 facies 500 **lentitiem plumbum*** non exuit? 544
exustus . . humor 482 **exustae cretae** 516*
mirandus . . **faber** 198
fabriles operae 563
fabula 23 **impia** . . **fabula** 42 **fabula mendax** 512 **miranda** . . **fabula** 604
facies 111 435 **operis** . . **faciesque** domusque 186 **una operis facies**
 529 **facies**, quam cernimus extra, si lenitur opus, restat 458*
flammea . . **facies** 500 **discrepat** a prima **facies** haec altera
 vatum 36 antiquam faciem 174 **servans faciem** 410* **faciem** . .
 sibi induit amnis (sc. terra) 491* **incertae facies** 470
sordida faex 477
vatum* . . **fallacia** 76 **fallacia vatum** 29
fallor 349 **falleris** 161 **fallere testem*** 450 **nullum fallere opus** 277
falsi sibi conscia 84 **falsa** . . sub imagine 88

mendosae . . licentia **famae** 74 veteris mendacia fama 572
 si **fas** est credere 173
fatali . . ore 125
 cogent . . **fateri** (sc. causae) 179
 sordida **fata** 645* per proxima fatis currimus 571
 quamvis materies **faveat** intus 535* faventes . . sorores (i. e. Musae)
 6 faventes . . venti 57
favillae 513*
fauces 375 faucibus 320 331 tumidis . . e faucibus ignem Vulcani
 ruere 30 patulis* exspirat (sc. Enceladus) faucibus ignem 73
 angustis . . in faucibus 168 ingens spiritus adstrictis elisus
 faucibus 562
fecundior Aetna insula 434*
felices . . alieno intersumus aevo 576 felix ille dies 637
 plena . . **fenilla** 272
 fertilis haec (sc. humus) segetique **feracior** 266
agitur* **ferit** aura movetque 351
 sua numina secum . . **ferunt** (sc. fratres) 643 **flamina*** parva ferunt
 auras 315 haec causae spectanda ferunt incendia montis 212*
 quacumque ferunt illi (sc. fratres) vestigia 636 tergo (sc. montis)
 . . feruntur (sc. nubes) 291 ignes ferre 185 . . quaeque in ea
 (sc. terra) miranda tulit natura notare 253
ferri materies praedura 544 ferro 404 407 torrentur flamma terrae
 ferroque domantur 261 purgato . . ferro 478
 inmensus labor est, sed **fertilis** idem 222 fertilis haec (sc. humus)
 segetique feracior 266 materies . . fertilis igni 419 Aetna . .
 sacro . . fertilis igni 558
fervet opus 169 non qui (sc. ignis Aetnaeus) nostro fervet moderatio
 usu 559 fervent incendia 397 incendia fervent 638 fervens . .
 Sirius ardet 603 fervere 403 484
 canam quo **fervida** motu aestuet Aetna 92
 incolumi **fervore** 507 rapidis fervoribus 608
 Tereus **ferus** 589
 clausis resonare cavernis **festinantis** (sc. Vulcani) opus 32 festinant
 arva coloni 264 fabriles operae rudibus contendere massis festi-
 nant 564
 haec (sc. tellus) dura et melior silvisque **fidellis** 268
 manifesta **fides** 177 occultam . . fidem 145 nosse fidem rerum 226
 figulos huic esse fidem 517 ipso (sc. igni) dante fidem 633
 tenaci . . fide 411
 cuneis* **fixis** 509* Graiae fixos tenuere* tabellae* 594*
figulos 517
 simili . . **figura** 108* figurae 470
 sine fine 139
fnitimae . . urbis 614
firma aeterno religata est machina vinco 230 si firma manet tibi
 fabula mendax 512
flagrantes . . moles 200 flagrare 515 dicitur . . flagrasse Aenaria 430*
 verberat os **flamen** 353* flamen vertit (sc. anima) 151* **flamina** parva 315*
flamma micat 384 violentia flammae 214 ardentis . . flammae 363* custo-
 dia flammae 399 certa . . venturae . . pignora flammae 461 coruscā* . .

- flammā 55 torrentur flamma terrae 261 quali Iuppiter . . armatus
 flamma est 561 flammae (nom. plur.) 193 erubere . . flammae
 635* multis . . flammis 405 flammis 26 343 387 409 472 ille (sc.
 molaris) ubi collegit flammis 456 acris . . flammis 393 morta-
 les flammis 439 madentes . . in flammis 525
flammea . . facies 499
fielle bustis* Pergamon 590
 cum . . praiceps **flexit** habenas (sc. spiritus) 346 seu furtim* flexere
 (sc. nubes) caput (sc. montis) 291
fluctūs 323 494
fluminis in speciem 485 flumina 123 132 363* 498 514
flumina . . occulta **fluunt** 126 ipse suo fueret Bacchus pede 13 norunt
 (sc. vates) . . ut Danae pretiosus fluxerit imber 90 materiam
 ut credas aliam fluere igne 513
 terra . . hospitium **fluviorum** 129*
 multo **foedere** 282
 Tityon . . **foedum** 80
 cum . . mella . . lentis penderent **foliis** 14
folles . . tumentes* 564
frater Anapi* nomine* **fontis** 626 Pierio . . a fonte 7 fontes 394 fontibus
 130 tantos . . fontis 118
foraminibus 567 minutis . . foraminibus 285
operis forma 566* formam 523*
fornace 481 candenti pressoque . . fornace 552 fornacibus 557 cavis
 fornacibus 1 illis Cyclopes memorant fornacibus usos 37 suc-
 censis fornacibus 546 velut eversis penitus fornacibus 607
fortasse 547
 si **forte** 402 si forte putas 158 seu forte 524 quod si forte 307 492
 quod si forte putas 330
fortem . . amnem 122 fortes (sc. Cyclopes) 38* fortes . . causae 2
 auras . . adspirat fortis . . humor 316
fortius ignotas molimur pectore curas 24
fragor . . rumpitur 201 concursu . . fragoris 362
frangit (sc. spiritus) . . morantes (sc. venas) 327* quidquid in obli-
 cum est frangunt iter (sc. venti) 382
frater 639* quo rubeat Phoebe, quo frater palleat igni 238 frater
 Anapi* nomine* fontis 626 fratres 575
 sacros Aetnaei montis **fremitus** 278
 aquilone **fremunt** silvae 365 quod* fremat imperium 3
 locus . . multis iam **frigidus** annis 432 frigida . . desidia 378
frigoris usu 517 flumina . . frigore durant 498
 venturis . . **fructibus** 11
 animi **fruges** 275
frustra 489 511
fugere 465 fugit ipse sub illo 620 corpora . . in vacuum fugiunt 305*
 ignis . . consequitur fugisse ratos 623
 unda* **fugat** . . torpentes* auras 292
 candenti rodere* **fulget** (sc. moles lapidea) 504 quamvis . . fulgeat
 aether 333
fulgurat aether 609
 horrendum . . **fulmen** 39 fulmine 64 densa . . fulmina 59*

spiritus . . , qui **fulminat** ignis 345
 raro **fumat** (sc. lapis) 438 **gemina** ex uno fumantia sacra vapore 578
 surgit . . sublimis **fumus** 357
fundamenta 201 fundamenta soli 172
 exustae cretae . . robora **fundi** 516* fundetur (sc. molaris) 407
 tristem* natorum **funere** matrem* 19
 lapides . . interius **furere** accensos 531 **furens** . . aura 300 **furens**
 (sc. spiritus) 329 animos . . **furentis** 278
furtim 113 446 seu furtim flexere caput (sc. montis) 291*
fusca . . ruina 202
 lapidis . . **fusile** robur 537 **fusilis** . . notae 534
gaudens . . olea* **victrice** Minerva 583*
geminant . . sonitum* . . venti 57
gemina ex uno fumantia sacra vapore 578 **geminos** 641
gemit ille sub auro 616
 lapis . . **generandis** ignibus aptus 437
 cunctas . . **gentes** 573
genus utile terrae 389 **genus** . . lapidis 428
gigantes 44 56 ne . . novi surgant in bella **gigantes** 204
glebarum expendimus usum 265
glomeratim 199
gloria viva Myronis 598
Gralae . . tabellae* **signave** 594
 arida . . **gramina** 356
gratia ruris 15
 sucosior (sc. tellus) ulmis **grata** 270 seu Delos **gratior** illa 5
grave pascere corpus 225 **grave** . . murmur 464 **graves** . . euros 322
 Pelion Ossa **gravat** 49*
gurgite Trinacrio 71
habenas 346
 seu te Xanthos* **habet** 5 **flumina** . . occasus habuere suos 124
haec serpunt iunctis incendia ramis 366*
 cavis cunctatus vallibus **haesit** (sc. amnis) 492 **pignera** . . oculis
 haesura tuis dabit ordine tellus 136
examina harenae 469 putris harenae 207 exhaustae . . **nimbus harenae**
 199 atrā . . harenā 361 putres . . harenas 425
 terra . . hospitium fluviorum*, **haud** semita 129* **haud** (accepto in-
 terim commento Iacobi) 378 **haud** mirum 134 **haud** equidem
 mirum 458 **haud** secus 324 **haud** aliter 300 524 **haud** aliter
 quam cum 364 474 609
 simul atque **hausit** flammās (sc. molaris), non tutior hausti ulla domus 409
haustu 338*
 magni . . **Hectoris** 593 miramur . . extinctos . . suo Phrygas **Hectore** 591
 axem scire **Helices** 242
Heraclite 539
 malas* . . **herbas** 11 haec herbis dignissima tellus 267
Hesperus 243
 imo* . . **hiatu** 119 distat* . . omnis **hiatu** (sc. humus) 96 **hiatibus** 162
 hic 218* 422* lapis* hic defessus anhelat . . **decrescit spiritus illi***
 472* ille . . ille . . illum . . hic 619 haec 28 36 74 175 232
 254 275 317 445 531 566 haec . . haec (per **emphasin**) 186

- 187 haec . . haec . . haec . . haec (in partitione) 266 267 268
 haec levitas tanta* est* 351* hoc 286 428 541 huius uterque 170
 huic 517 hunc 405 hanc 252* 394 632 hoc (abl.) 102* hoc uno
 416 quo . . quoque . . hoc . . magis . . magis hoc 148 149
 hoc plura efficiant . . clusi (sc. rores) . . necesse est 318 hi
 80 haec (= hae) 212 haec (neutr. plur.) 600 harum 303 his
 46 561 319
- hic** (adv.) 116 584 592 illic . . hic 582
 autumnus . . obrepit hiems 241
hinc 57* 75 311 344* hinc . . hinc 153 171 hinc . . hinc . . hinc
 181—182—183 illinc . . hinc 287
 Aetnae introspectus hiat 342 hiantes . . venas 153
 haud sinit* hiscere eas* (i. e. vias) sursum* (sc. congeries) 378*
homini 252* 634 hominum 570
horrendum . . fulmen 39
horrea 271 annua . . horrea 12
terra . . hospitium fluviorum* 129
soror hospita 588
hosti 473* saevum . . in hostem 553 hostem . . tremendum* 613
huc illuc 448
humanis opibus* 602
nubes . . humida 336
humor 316 482 calidus . . sulphuris humor 390 humore . . largo 312
humus 97 267 356 humum 113 effusus* in humum 225
pars . . manifesta iacet 396 in cinerem . . iacet dilapsus (sc. molaris)
 425 iacet campis acies 475 iacet obruta moles 510 hic . . iacet
 Hectoris ultor 593 quaecumque iacent tanto, miracula mundo
 248 viles* . . iacent (sc. terrae) 263 quaedam (sc. saxa) . .
 profundo . . iacent 548 prono iacere sub austro . . silvae 364
 iacentes . . natos* 67
iacit (sc. flammas lapis molaris) 456* semina iacta 540 iactis ex
 tempore saxi 106
 cum domitis nemo Cererem iactaret in arvis 10 quidquid (i. e. quo-
 cumque modo) in anticum iactata est fabula carmen 23 alto
 . . iactatas classes 442
iam 50 133* 432 445 533 586* 599 614 627 iam patri dextera Pallas
 et Mars laevus* erat, iam cetera turba deorum stant utrimque
 secus* 61—62
ictos . . montes 64*
ictus 503 ictu 324 382 404 456 adtentos oculorum . . ictus 350
immensus labor est, sed fertilis idem 222 eadem 522 529 idem (plur.)
 83 eadem (plur.) 196 415 isdem voraginibus 100* quod si forte
 putas isdem decurrere ventos faucibus atque isdem pulsos*
 remeare 330—331*
ieiunos . . ignes 455
igitur 319* 344 359
spiritus . . igneus 329
ignis 429 526 622 magnus . . militat ignis 218 avidus . . ignis 641
 custodia . . ignis 193 igni 18 389 ignem 30 73 403 412 632
 igni (abl.) 115 185 238 408 419 521 539* 542 545 summo . .
 igni 476 sacro . . igni 558 pio . . igni 605* igne 513 ignes

- (nom.) 1 499 ignibus (dat.) 437 488 550 ignes (acc.) 93 185
203 281 345 360 448 464 507 564 vivaces Aetnaei verticis ignes
41 validos ignes 63 ignis 455 639 sacros . . ignis 352 ignibus
(abl.) 423 ignibus irriguis 28
- ignoti** . . profundi 143 ignotas . . curas 24
- ille** 233 344* 360 417 456 484 524 528 550 605 639 fratres, ille
impiger ille canorus 575 gemit ille sub auro, colligit ille arma
. . . defectum raptis illum sua sarcina tardat, hic velox minimo
properat sub pondere pauper 616 sqq. felix ille dies, illa est
innoxia terra 637* illius 393 illius 401 illi 110 180 187 194
215 358 388* 407 411 473* illam 189 338 509* illo 620 illa 5*
420 illi (plur.) 81 636 illae 274 487 illa 35 534 illis (dat.) 399
444* 631 illos 643 644* illa (acc.) 124 illis (abl.) 37 162 525
- illie** 168* 178* 427 459 illic . . hic 580
- illinc** 65 335 470 640* illinc . . hinc 287
- huc illuc** 448
- falsa** . . sub imagine 88
- tunc*** imber cessat 69* pretiosus . . imber 90 nubila cur Phatne*
caelo denuntiet imbres 237
- imo** . . terrae 175* quae causa* perennis* . . trudit ab imo . . moles 26
volvuntur ab imo fundamenta 200 luctamine ab imo 376 imo . . hiatu
119* ima . . vestigia 46 imis radicibus Aetnae 451 tenuis
imas 496 +
- in** (c. acc.) 150 285 305 384 urgnet in artum spiritus 567 in pondus
conferta (sc. tellus) 157 diviso corpore mundi in maria ac
terras et sidera 103 sacer in bellum numerus 581 vix unquam
redit in vires (sc. molaris) 412 nec saevum durat in hostem
(sc. lapis) 553 madentes effluit in flammas (sc. lapis) 525
effusos in humum 225 quidquid in oblicum est . . iter 382
tellus conferta in solidum 131 terra . . in tenuis laxata vias
109 in bellandum quae cuique potentia divum 60 ne . . surgant
in bella gigantes 204 ut . . repetant in praelia (sc. sinus) 369
flumina . . derepta in praeceps 125 sparsum . . in semina* dentem
20 in cinerem . . dilapsus (sc. molaris) 425 in densum . . con-
lecta (sc. saxa) 211 terra . . non omnis in artum . . coit 109
ingens evecta in longum . . unda est 608 illae (sc. undae) . .
bis sena in milia pergunt 487 hi (sc. vates) Tityon stravere
novena* in iugera 80 fluminis in speciem 485 in mercem legi-
tur (sc. sulphur) 434 norunt (sc. vates) . . quotiens . . peccet
taurus in Europen, in Ledam candidus ales Iuppiter 89 in
commune venit (sc. potentia) 61 in breve mortales flammas . .
copia nutrit 439 in nova . . properent . . sorores vota 7 quid-
quid in anticum iactata est fabula carmen 23 . . neque ex-
tremas ius est demittere* in artes sidera 33 cum . . numerosa
in verbera . . quaterent . . fulmen (sc. Cyclopes) 38 in (c. abl.)
10 82 108 140 167 168 241 253 256 320 420 481 588 629* in
angusto 301 in occulto 206 divina . . rerum . . in actis* cura
sine arbitrio est 195* ora quod patula in promptu cernis 160
in promptu est operis natura 219 in vacuo 166 317 torquemur
miseri in parvis 258 omnis in vero mihi cura 92 solido si
staret in omni (sc. tellus) 155

per **inaequales** . . agros 493
inanis . . sinus 117
incendi 188 388 401 417 441 568 incendia 2 202 212 220 366 386
397 414 460 467 556 624 627 638
incertae facies 470
orbis . . curvis **inclinatur** undis 95
liquor . . procedere . . **incipit** 486
inclusi . . vapores 114 inclusis . . ventis 147
non **incolumis** dominum sua praeda secuta est 621 incolumi fervore
507 incolumes abeunt (sc. fratres) 642
incomperta via est 142 quaedam (sc. saxa) fortasse profundo incom-
perta iacent 548
si qua et iam **incondita** surgunt (sc. flumina) 133 incondita (sc. sidera)
234
Iuppiter ignes **increpat** 64 stantibus increpat undis (sc. amnis) 494
incursant . . gigantes 56 pulsata . . corpora nostris incursant 354
cum super **incudem** . . quaterent . . fulmen (sc. Cyclopes) 38
inde 173
qua Sirius excubet **index** 247
terra . . faciem . . sibi **indult** amnis 491
iners . . causa silenti 221
infestus (sc. miles) 52 infestae divis acies 66 terra . . infesta (sensu
passivo) 287*
fontes **infestae** aquae 395
desedit . . **infima** tellus 104
infior 530
sonanti cum solido **inflicta** est (sc. moles lapidea) 503*
spiritus **inflat** . . momen 213*
infra 318
ingeminat fluctus (sc. amnis) 494* ingeminant fluctus 323
vatibus **ingenium** est 75 ingenium velox 215 nec locus ingenio est
549* ingenium sacrare 227
ingens spiritus 146* 561 ingens . . unda 607* discordia . . ingens 183
ingens opus 601 ingenti sonitu 27 310 502
hunc (sc. molarem) multis circum **inice** flammis 405
immensus . . terrae . . orbis 94 immensus labor 222 immensos . .
sinus 137 quae causa* . . explicet immensum flammis 26*
immobilis (sc. tellus) 157
innoxia terra 637 pax innoxia rapti 358
inopinatos . . cursus 127
iacent **inopes** . . relictas (sc. terrae) 263
imparibus . . saxis 106 cortina . . imparibus numerosa modis 298
tenuem **impellens** animam (sc. ars regentis) 299 non dubium . . pro-
pinquas . . impelli . . animas 311
imperium 3 45
imperat 198 217
impetus 217 350 360 383 507
fratres, ille **impiger**, ille canorus 575 Achilles impiger 593
impius . . miles 51 impius hostis 66 impia . . fabula 42
implendus sibi quisque bonis est artibus 274
brachia nodo **implicita** 366*

victo leges **inponere** caelo 45 Siculi cognomina saxis inposuere chytas
533 Pergamon igni inpositam 19
ignibus inriguis 28 carmine . . inriguo 297
quidquid . . **inritat** flammam 393 si nihil inritet flammam 343
inrita causa 519
insequitur . . sua fabula montem 604
insignis . . Aenaria 430*
per **insolitum** Phoebus duce tutius itur 8
instaurat vires (sc. molaris) 423
operae . . **instigant** . . ventum 565
insula 435 440
nihil **insuperabile** ab* igni 539
questum* Philomela canoris **integrat** in silvis 588*
nosse quid **intendat** ventos 281
inter opus 184 Neapolin **inter** et Cumas 431 vates . . viderunt . .
inter cineres Ditis pallentia regna 78 cum densa premant **inter**
se corpora 304
nec ullo **intercipit** haustu* (sc. Aetna nubem) 338 iugera pessum
intercepta 138
disiecta . . saxa **intereunt** venis 453
interius 531
alieno **intersumus** aevo 576
ima per orbem squameus **intortos** sinuat vestigia serpens 47*
introitu 163 introitus 284
introrsus 107 176 290
qua liberrimus Aetnae **introspectus** hiat 342*
intus 535
portas **invaserat** (sc. hostis) 614*
invitante . . carmine saxa lyraque 577*
spiritus **involvens** . . suo sibi pondere vires 325
ipse 13 203 332 527 560 quod cuique fuit cari, fugit ipse sub illo 620
ipsa 240 435 445 449 544 ipsi 217 ipsum (acc.) 491* ipso 167
501 533 633 ipsa 395 ipsi (plur.) 220 284 532* ipsae 191 179
ipsa 347 475 ipsis 273
segnior ira 147
is 401* ea 253 eis 213* hiscere* eas (sc. vias) sursum* 378*
ista 91
iter 112 321 327 374 382
semel atque **iterum** 422
iubar aureus 334
obsequitur (sc. nubes) quacumque **iubet** levis aura 339
iucunda voluptas 251
te iudice 549
novena* in **iugera** 80 iugera pessum **intercepta** 137 mollia* . . iugera 611
summo . . **iugo** 341
iunctis . . ramis 366
Iuppiter 54 63 71 90 203 560 Iovis 44 256 Iovem 40 caeruleo . .
Iove 333 saevo Iove 609
neque extremas **ius** est demittere* in artes sidera 33 Minos, tuaque,
Aeace, in umbris iura canunt (sc. vates) 83 tradita iura 235
iuvenum (i. e. Argonautarum) certamina 17 pios iuvenes 635 sanctos
iuvenes 645

ver, prima iuventa 239
 iuvat . . cernere 574
 Ixionis orbem 83
 immensus labor 222 laborem 35 terimur . . labore 258
 digna laboratis respondent praemia curis 223
 laeto . . tropaeo 474
 iam patri dextera Pallas et Mars laevus erat 62* dextra . . tenus
 laevaue incendia fervent 638
 languent vires 164 spiritus inflat* . . momen* languentibus (sc. in-
 cendiis) 213
 lapis 397 437 481 524 590 lapis hic defessus anhelat 472* molaris
 . . lapis 401 lapidis 428 lapidis vivax . . virtus 418* lapidis . .
 fusile robur 537* lapidem . . molarem 454 lapides 452 lapidum
 471 476 lapides (acc.) 530 569*
 humore . . largo 312
 late 497
 humus penitus . . cavata latebris 97 demersis* . . latebris 141
 causa latet, quae rumpat iter 374
 latera . . Aetnae 451
 latos . . in agros 384 latis . . ripis 123
 terra . . in tenuis laxata vias 109
 Ledam 89
 in mercem legitur (sc. sulphur) 434
 si lenitur opus 459
 lentitiem plumbum* non exuit? 544
 lento . . bitumine 515 cum . . mella . . lentis penderent foliis 13
 levis . . pumex 424 levis et sine pondere pumex 483 levis aura 339
 signum commune leve est 519 stipulam . . levem 305 leves
 curae 270
 levitas 351
 victo leges inponere caelo 45
 obscuro . . libelli 538
 liber spiritus 111 libera . . spiramenta 134 liberior . . spiritus 146
 liberrimus Aetnae introspectus 341
 debita carminibus libertas ista 91
 cunctas . . libet percurrere gentes 573
 mendosae vulgata licentia famae 74
 tuto . . licet conscendere* montem* 379 ingera pessum intercepta
 licet . . prospectare 138 moneam . . tuto si liceat 193
 perenni . . lima 113*
 limine 167
 quo sidere linteae pendent (sc. nautae) 245
 liquescit 554 liquescent 534* liquescere 457
 liquor 484 sparsa liquore manus 352
 desertam vacuo Minoida litore questus 22
 cerne Locris etiam e. q. s. 426*
 locus 332 testis . . locus est 432 nec locus ingenio est 549 certis
 . . locis 116
 ingens evecta in longum . . unda est 608 longas . . voces 296
 Lucifer 243
 lucrum . . professae (sc. terrae) 262*

luctamine ab imo 376
 sub truce . . parvi **ludentes** Colchide nati 596
 certo . . **lumine** 161
 orbita **lunae** 231
 totidem (sc. signa) cum luce referri 236
Sparta Lycurgi 580
lympa 112
 invitante* . . carmine saxa **lyraque** 577
machina 230
madentes . . flammas 524
mador 528*
 haec (sc. terra) nobis **magis** adfinis caelestibus astris 254 quo . .
 quoque . . hoc . . **magis** . . **magis** hoc 149 **magis** uritur illic
 sollicitatque **magis** vicina incendia saxum 459—460 **magis** . .
magisque 484 528
magnificos lapides* 569
magnus . . ignis 218 **magni** . . ducis 592 **magni** . . Hectoris 598
 magno . . mundo 228 magno . . sub pondere 39 magno . . ore
 57 **magnis** . . montibus 48 **magnis** . . theatris 297 **magnis** . .
 ruinis 375 **magnis** . . rapinis 383 **magnum** commurmurat Aetna
 301 maior 195 255 427 441 maiora 555 maxima 400 maxima
 rerum . . pietas 633 maxima saxa 568
 metuens natura **mal**i est 408 malas . . herbas 11*
 si firma **manet** tibi fabula mendax 512
 nigros . . **manes** 77
manifesto (adv.) 453
manifesta fides 177 pars . . manifesta iacet 396 manifesta (acc. plur.)
 250 manifestis . . rebus 145
 sparsa liquore **manus** 352 quem (sc. molarem) si forte manu teneas
 402 moveri . . manu 556 callent rure manus 265 mille* manus
 operum 599 avara manus 630*
 rapidum . . **mare** 495 maris 95 104 246 terrae* dubiusque marisque
 600 maria 103 571*
Mars 62
 quae (sc. stella) **Martia** pugnax 244
massis 499* rudibus . . **massis** 563
mater 631 (sc. terra) 67 **tristem*** natorum funere matrem 19* matrem
 . . senentem* 628
materia 389 **materies** 419 535 545 **materiae** 427 **materiam** 394 447
 457 513
 saevo . . **meatu** 171*
medium . . per ignem 632 **medium** . . coercent (sc. rupes) 184
mella 13
 haec (sc. tellus) dura et **mellor** pecori 268
melius 16 449
 aspiciunt (sc. fratres) . . patrem matremque . . posuisse* in* limine
membra 629
 illis Cyclopas **memorant** fornacibus usos 37 templa . . sacris* memo-
 randa vetustis* 570*
 stolidi **mendacia** vulgi 367 veteris **mendacia** famae 572 periurae . .
 mendacia puppis 21

fabula **mendax** 512 mendacem .. famam 370
mendicat 372
mendosae vulgata licentia famae 74
mens carminis haec est 28
mentiti vates Stygias undasque canesque* 79
 cur .. annuus ille (sc. sol) **meet** 233
optima merces 275
 tantos .. fontis cum videt .. imo se **mergere** hiatu 119 aditus
 mergunt .. profundo 181
merito 634
 in **mercem** legitur (sc. sulphur) 434
 saturae .. **messes** 12
 Iuppiter e caelo **metuit** 54 occasus metuunt (sc. natalia principia)
 229 metuentia .. astra 51 metuens natura mali est 408 nec
 metuunt (sc. vates) oculos alieno admittere caelo 86
flamma micat 384 Lucifer unde micet 243
 non credere subter caelestis **migrasse** minas 280
impious .. **miles** (sc. gigas) 51
 spiritus .. , magnus quo* sub duce **millitat** ignis 218
 bis sena .. **millia** 487 mille .. pignora 190 mille manus operum 599*
 mille .. ignibus 422
 caelestis .. **minas** 280
Minerva 583
minime hoc mirum 541*
minimo .. sub pondere 619*
Minolda 22
 turbam **minatur** (sc. saxum) 462*
minor 443 231
Minos 82
 nec **minus** 605
 terra **minutis** rara foraminibus 284
 plurima .. **miracula** 180
miratur 203 537 miramur 579 590 illos (sc. iuvenes) mirantur car-
 mina vatam 643 mirandus .. faber 198 miranda .. fabula 604
 miranda est lapidis vivax .. virtus 418 miranda .. spectacula
 156 miranda tueri 224 quae .. in ea (sc. terra) miranda tulit
 natura notare 253
 haud **mirum** 134 haud equidem mirum 458 minime* hoc mirum 541
 incendia **mixta** ruina 202
 torquemur **miseri** in parvis 258
 liquor .. **mitis** 485
mobilis .. natura 407
 non qui (sc. ignis Aetnaeus) nostro fervet **moderatio** usu 559
 tu **modo** .. percipe 144
 solis scire **modum** 231 cortina .. imparibus numerosa modis 298
moenia 574
molaris .. lapis 400 venae .. molari 536 lapidem .. molarem 454
moles (sing.) 489 501 510 moles (nom. plur.) 200 468 moles (acc. plur.)
 27 50 381
 ignotas **molimur** pectore curas 24 spiritus .. molitur iter 112*
 lympa .. obstantia **mollit** 113

mollia . . iugera 611*
momen 213* proxima . . momine torta* 306*
quin etiam tactu **moneam** contingere 192*
montis 72 212 278 361 416 446 monti 180 378 montem 604 conscen-
dere* montem 379* monte 399 montes 64 montibus 48
ubi corripuere* **moram** (sc. venti) 380*
morientem . . Enceladon 71 moritur (sc. materies) 420
morari 374 ventos . . morantis in vacuo 165 morantes (sc. venas)
327* mille* manus operum . . morantur 599*
nam quae **mortali** cuiquam est amentia maior 255 mortales **flammas**
439
pecudum . . **more** 225
motus . . perennis 215 motu 92 motus 25 153 234
agitur,* ferit aura **move**tque 351 movent vires 462* penitus . . movent
(sc. venti) 148 quae maiora putas . . tormenta moveri posse
manu? 555 castra . . movisse 613 victus . . movere spiritus 295
multus calor* 527* multis . . flammis 405 multis iam frigidus annis
(sc. locus) 432 multo . . foedere 282
mundi 70 102 mundo 68 173 228 mundum 55 mundo (abl.) 43 248
grave . . **murmur** 464
tumeant ut dolia **musto** 271
mutum 277*
gloria viva **Myronis** 598
nam 146 214 255 294 407 451 462 467 516 521 550 606
namque 162 625 'secundo loco': 96 180
sive . . causa vetusta est nec **nata** est facies 111 parvi . . nati 596
tristem* natorum funere matrem* 19 iacentes . . natos 68*
natalia . . principia 228
silvae rupesque **natant** 490*
natura 46 175 219 253 276 408 521 naturae 540* artificis naturae 601
nautae 245
ne quem capiat fallacia vatium 29
Neapolin 431
non dubium . . humore . . **nebulas** se* effundere largo 312
nec 85 86 110 111 225 249 283* 338 367 420 423 450 472 526 549
605 645 neque 33 35 inde neque est aliud . . 173 inclusis nec
ventis segnior ira est 147 nec tamen 150 197 416 530 nec . .
nec 208 372 553 nec fervere putes, ignem nec spargere posse
(sc. molarem) 403 non solum nec . . et 436
necesse est 120 148 318
nectunt acies* (sc. rupes) 184
pelle nefas animo 370 temptavere (nefas!) olim detrudere mundo
sidera . . gigantes 43
locus . . coget . . **negare** 332
nemo 10
nequiquam 214
aurea . . quis nescit saecula 9
neve . . neu . . neu 204—205
quod **ni** diversos emittat terra canales 128* **ni** . . adgereret* Siculi
vicinia montis materiam 446 **ni** penitus venae fuerint commixta*
molari 536*

nigros . . manes 77
nihil 343 539 nihil revocat cursus, nihil ignibus obstat 488
Nili 120* (?)
nimbus harenae 199
tunc* imber* cessat nitet et* per sidera caelum 69*
nitidum . . caelum 610
nituntur scandere moles (sc. gigantes) 50
nobilis . . Aetna 566 pio . . nobilis ignist* (sc. mons) 605 hinc audit
 nobile carmen 75 nobile sidus 586
brachia nodo implicita 365
nomen . . Rotundae* 435 nomine 533 vario . . sub* nomine 398* in-
 sula . . Vulcani nomine sacra 440 frater Anapi* nomine fontis
 626* claro sub nomine 644
non 16 32 96 109 116 120 178 189 249 277 279 (bis) 309 338 371
 409 444 621 non . . non . . non . . 355—356 non . . solum
 224 non solum . . nec . . et 436 Aetna . . sacro nunquam non*
 fertilis igni, sed non qui nostro fervet moderatio usu 558 sqq.
 quis non . . deflevit . . quis non . . doluit . . 18—21 quis
 enim non credat . . 117 non . . cernis? lentitiem plumbum*
 non exiit? 543—544
nondum 161
nos v. ego
nostro . . usu 559 nostris (sc. corporibus) 353 nostris . . opibus 556
 fusilis esse notae 534* lapis . . conservat . . notas 526 notis 250 449
 quae in ea (sc. terra) miranda tulit natura notare 253 notandas res
 oculis 331*
euri boreaeque motus 170
hi (sc. vates) Tityon stravere novena in iugera 80*
norunt (sc. vates) bella deum, norunt abscondita nobis coniugia 87
 sua tempora nosse 16 nosse fidem rerum 226 tristem nosse
 cometen 242 nosse, quid intendat ventos 281
ne . . novi surgant in bella gigantes 204 novos . . ignes 93 in nova
 . . properent . . sorores (i. e. Musae) vota 7
densa . . nocte 138 sex (sc. signa) cum nocte rapi 236 noctes atque
 dies 264
nubes . . sublimis 335 introrsus agunt (sc. se) nubes 290 attonitas
 . . nubes 59
nubilus auster 290 nubilus aer 314 nubila cur Phatne* caelo denuntiet
 imbres 237
nullus 216 nulla 129 489 nullum 277 nullis parsura incendia 624
 nullas 429 nulla 156 601
speculantur (sc. vates) numina divum 85 caelestia numina 340 sua
 numina secum salva ferunt (sc. fratres) 642
sacer in bellum numerus 581
numerosa . . verbera 38 cortina . . inparibus numerosa modis 298
numquam 347 534 numquam non 558
nunc 188 260 386 431 nunc quoniam in promptu est sub-
 sequar 219 nunc . . nunc 170 201—202 390—391 490* nunc
 . . nunc . . nunc . . nunc . . nunc . . nunc . . 574—
 577—582—595—596—597—598

incendia **nutrit** (sc. molaris) 414 **flammas** . . copia **nutrit** 439 **nosse**
 . . quid **nutriat** ignes 281 quid **nutriat** Aetnam 387
o maxima rerum . . pietas! 633
 sulphure non solum nec **obesa** bitumine terra est 436
oblicum . . secatur (sc. vis animae) 152 quidquid in **oblicum** est . . iter
 382 **obliquos** ignis 639
 terra . . **obnoxia** ventis 287 simili . . **obnoxia** sorti (sc. saxa) 548
 autumno . . **obrepit** hiems 241
 morientem Iuppiter Aetna **obrui** Enceladon 72 **obruta** moles 510
obscura . . caligine 335 610 **obscuri** . . libelli 538
obsequitur (sc. nubes) 339
 nihil ignibus **obstat** 488 lapis . . **praeclusus** . . ignibus **obstat** 550
 scissae rupes **obstant** 183 **lympa** . . **obstantia** molit 113 **necesse**
 est . . **obstantia** pellant (sc. venti) 149
occasus 124 229
 in **occulto** 206 **occulto** 276 **occultam** . . **fidem** 145 **flumina** . . **occulta**
 fluunt 126 **occultas** . . **causas** 178
res . . **occurrit** 450 **occurrent** oculis ipsae (sc. causae) 179
oculi te indice **vincent** 549 **adtentos** oculorum . . **ictus** 350 **pignera** . .
 oculis **haesura** tuis dabit ordine tellus 136 **occurrent** oculis ipsae
 (sc. causae) 179 pars oculis manifesta iacet 396 nec metuunt
 (sc. vates) oculos alieno **admittere** caelo 86 **res** oculos **ducent***
 191 non oculis solum **pecudum** miranda **tueri** more 224 **notandas**
res oculis 332
Ogygis . . Thebis 574
gaudens* . . **olea** **victrix** Minerva 583* **aridior** (sc. tellure) **tenent**
oleae 269
olim 43 102
 cum . . **pingui** Palias **ollvae** (sc. penderet) 14
summus premit Ossan **Olympus** 49
 inde . . mundo **venturam** antiquam* **faciem** **veracius** **omen** 174
omnis 91 96 97 100 109 481 **vertimus** omne **profundum** 259 **solido** si
 stare in omni (sc. tellus) 155 **omnis** . . **vires** (nom.) 162 **circum***
omnes silvae 612* **omnes** . . **figurae** 470* **omnia** (nom.)
 115 489 540 **omnis** (acc.) 15* **omnes** (acc.) 209 **omnia** (acc.)
 196 206 466 eadem per . . **omnia** terra est 529
magnis **onerata** rapinis **flamma** 383*
onerosa incendia **raptis** 467
operae ventorum **examina** 373 **fabriles** **operae** 563*
omnia . . **congeries** **operit** saxorum 207*
operosa . . **templa** 569
oppositi (sc. venti) 381
opes (acc.) 429 616 **opibus** (abl.) 483 **nostris** . . **opibus** 557 **humanis**
opibus 602*
optima **merces** 275 **optima** **proles** 625
opus (= Werk, saepissime de Aetna) 117 168 „lego enim in versu 168:
 angustis opus est turbans“ in faucibus“ 169 188 372* 459
 operis 186* 219 529 566 operi 25 194 opus (acc.) 32 159 184
 257 277 295 337 491* 601 mille* manus operum 599
opus **auxilium** est 216
inmensus . . **terrae** . . **orbis** 94 **idem** (sc. vates) . . **rotant** Ixionis

- orbem 83 hiems . . in orbe recurrit 241 ima per orbes . . in-
tortos* sinuat vestigia serpens 46 (luna) bisseños pervolat orbes 232
- orbita** lunae 231
- pignera** . . dabit **ordine** tellus 136 certo . . ordine 234
- Orion** 247
- magno** . . ore 57 verberat os flamen* 353* fatali . . ore 125 ora . .
patula 159
- Pelion** **Ossa** gravat*, summus premit Ossa Olympus 49
- purpureo** . . **ostro** 334
- pabula** 454
- Pallas** 61 cum . . pingui Pallas olivae (sc. penderet) 14
- fusca** **pallent** incendia mixta ruina 202 quo frater (i. e. Phoebus)
palleat igni 238 Ditis **pallentia** regna 78 non subito pallere
sono 279
- quo sidere **lintea** **pandant** (sc. nautae) 245
- Paphiae** rorantes* patre* capilli* 595*
- fugere . . **par** erit 466*
- nullis **parsura** incendia pergunt, vel solis parsura piis 624*—625*
- sollicito** . . **parenti** 585
- pars** 396 441 plurima pars 76 416 pars (loquitur de rupibus poeta)
igni domitae, pars ignes ferre coactae 185 pars lapidum domiti*,
stanti pars robore* pugnat* 471 partes 361
- parvum** . . magni tumultum ducis 591 parvo aut tenui discrimine 189
parvi . . nati 596 flamina* parva 315 parvas . . auras 372
parvis (sc. ignibus) 551 torquemur miseri in parvis 258
- quae res incendia **pascit** 220 ni . . Siculi vicinia montis . . pasceret
ignes 448* materiae pascentis 427* grave pascere corpus 225
- plurima . . **patent** illi miracula monti 180 libera ventis spiramenta
patent 135* aditu . . **patenti** 163 caelo . . **patenti** 551
- materque** **paterque** 631 pigrum . . patrem 628 pater (de Iove) 57
patri (de Iove) 61 velatus . . pater (sc. Agamemno) 598 rorantes*
patre capilli* 595*
- patientia** 411
- miracula** . . non congesta **pati** 249 patere extorqueri* animos (sc. mo-
laris) 406 incendi **patiens** 388* **patiens** (sc. molaris) 422
- ora** . . **patula** 160 patulis . . faucibus 73*
- pavidum** 465
- paulatim** 479 487 499
- pauper** 619
- pax** 68 282 pax innoxia rapti 358
- norunt** (sc. vates) . . quotiens . . **peccet** taurus in Europen 88*
- ignotas** molimur **pectore** curas 24
- pecori** 268
- pecudum** . . more 224
- Pelion** **Ossa** gravat* 49
- pellit** opus collectus aquae 295 pellunt . . moles (sc. venti) 381 ut
pellat corpora (sc. flamma) 216 necesse est . . obstantia pellunt
(sc. venti) 149 pelle nefas animo 370 pellitur . . nimbus harenae
199 ventos . . pulsos 331*
- cum** . . mella . . lentis **penderent** foliis 14 ut . . charybdis pendeat
in sese 108

penitus 97 118 141 148 182 197 283 309 394 482 536 607 extra
 penitusque 319
per 8 59 99 326 414 493* 571 632 639 ima per orbes . . intortos*
 sinuat vestigia serpens 46 nitet* . . per sidera caelum 69
 eadem per . . omnia terra est (sc. in molari lapide) 529 ardet*
 . . per se* violentia flammae 214*
unda . . ubi **perbibit** euros 322*
 tu modo subtiles . . **percipe** curas 144
 animantis* . . **percurrunt** . . venae 99 cunctas . . libet percurrere
 gentes 573
 nec vultum **perdidit** ignis (sc. in molari) 526
 sive **peregrinis** . . propriisve . . causis 359
 motus . . **perennis** 215 causa* perennis 25* perenni . . lima* 112
 ver . . cur aestate **perit** 240
perfide Theseu 584
 quis non Argolico deflevit **Pergamon** igni inpositam 18 flebile bustis*
 Pergamon 591
 saecula **pergunt** 229 illae (sc. undae) . . bis sena in milia pergunt
 487 incendia pergunt 624* transire ac pergere segnem* 257*
 pergite . . dites attollere praedas 630*
 mille **perhaustis** ignibus 422
periurae . . mendacia puppis 21
perquirere divos 256
persaepe 510
 si quis lapidum summo **pertabuit** igni 476
 bis senos . . **pervolat** orbes (sc. luna) 232
 tantum opus ante **pedes** transire 257 vicenos . . pedes 510* cum
 ipse suo fuëret Bacchus pede 13
 iugera **pessum** intercepta 137
Phatne 237*
Phllomela 587
Phlegraeis . . castris 42
Phoebe 238
Phoebo duce 8
Phrygas 591
Plerio . . a fonte 7
pletas . . tutissima virtus 634
pigra . . tellus 130 tellus pigra 157 nubes . . pigra 336 pigrum . .
 patrem 628
 turpe et* sine **pignore** carmen 40 certo . . pignore 520 mille . .
 pignora 190 pignera 135 certa . . venturae . . pignora flammae 461
 cunctanter . . et **pigre** 415
 quamvis . . **pinguescat** ab* ubere sulphur 433
pingue bitumen 392 pingui . . olivae 14 pingui . . suco 397
 rura* **plorum** 646 incendia . . solis parsura piis 625* pios iuvenes
 635 pio . . igni* 605 pio sub pondere 640
placantes . . caelestia numina ture 340
plagis 505
plantis 267 356
plenius hoc etiam 286 ex pleno 122 ut plena . . surgant fenilia 272
plerumque 137

plumbum 544*

plurima pars 76 416 plurima . . miracula 180

hoc **plura** efficiant . . clusi (sc. rores) . . necesse est 318

in **pondus** conferta (sc. tellus) 157 pondere 325 347 377 501 vasto
 . . pondere 72 levis et sine pondere pumex 483 magno . . sub
 pondere 39 minimo* . . sub pondere 619 segni sub pondere
 131 pio sub pondere 640

aspiciunt (sc. fratres) . . patrem matremque . . **posuisse** in* limine
 membra 629*

quacumque . . se terrae **porrigit** orbis 94 porrigit (sc. mons) . .
 artos* (sc. aditus) 182

porta cavernae 283 portas invaserat* (sc. hostis) 614

classes **portu** . . tuetur (sc. insula) 442

potest 553 possis 453 523 posse 403 516* 556

post (adv.) 380

potentis . . animae 359

potentia 60 317

seu tibi Dodona † **potior** 6

praebetur 391

cum . . **praeceps** flexit habenas (sc. spiritus) 346 praeceps (sc. moles)
 . . solido inficta* est 502 praecipiti conduntur flumina terra
 132 praecipiti . . sinu* 292 hostis praeceps cum castris agitur
 67 flumina . . derepta in praeceps 125

praecipue 603

lapis . . **praeclusus** . . ignibus obstat 550

praeda 356* 621 praedam 632 dites* . . praedas 630

caeli **praedicere** cursus 246

ferri materies **praedura** 545

ad **praelia** 48 52 in praelia 369

excidit . . tibi, . . Theseu, . . **praemittere** vela parenti 585 saxum
 certa . . venturae praemittit pignora flammae 461

digna laboratis . . **praemia** 223 ignis . . praemia raptus* concremat 623

praesertim 347

praesto sunt . . ventorum examina 373

premit Ossan Olympus 49 premit unda* 292 premit fauces . . con-
 geries 375 densa . . premit premiturque ruina . . notus 169 cum
 densa premant inter se corpora 304* presso . . canali 447 presso
 . . fornace 552 presso . . agmine 565

congeries . . sub pondere **pressans** 377*

pretiosus . . imber 90

aurea saxa exsulant **pretium** 547 dum sese pretio redimant (sc.
 terrae) 262

discrepat a **prima** facies haec altera vatam 36 sors . . prima 104 ver,
 prima inventa 239 prima ut quaeque rigescit exultat moles 500
 primos (sc. fluctus) ultimus urget 323* primum (adv.) 56 496

princeps (sc. spiritus) 218

natalia . . **principia** 229 principiis (abl.) 308 principio ne quem capiat
 fallacia vatam 29

prior hanc* homini cura est cognoscere terram 252

liquor . . **procedere** . . incipit 485

procul 127 196 203 294* 506 (bis)

- profecto** 129 417
lucrum* . . **professae** (sc. terrae) 262
 si . . stupeat **profundum** 343 tantum . . **profundi** 166 ignoti . . **profundi** 143 vertimus omne **profundum** 259 **aditus** mergunt . . **profundo** 181 **volvunt** . . **profundo** (sc. venti saxa) 211 **unda** **profundo** . . **exhausta** 321 **quaedam** (sc. saxa) . . **profundo** . . **iacent** 547 **miramur** . . **raptum** . . **profundo** (sc. Amphiaräum) 579
progrediens 497
prohibent **flammae** 193 cum . . **nemo** . . **malas*** **prohiberet** **fructibus** **herbas** 11
optima **proles** 625
ora . . **patula** in **promptu** **cernis** 160 in **promptu** est **operis** **natura** 219
prona **iacet** **campis** **acies** 475 **prono** . . **sub** **austro** 364 **pronis** . . **callibus*** 486*
prope 214
properat (sc. spiritus) 327 **velox** . . **properat** . . **pauper** 619 **flagrantes** **properant** **moles** 200 **medium** . . **exire** per **ignem** . . **properant** (sc. fratres) 633 in **nova** **Pierio** **properent** a **fonte** **sorores** **vota** 7
propinquas . . **animas** 310
caelo **propior** (sc. ignis **Aetnaeus**) 560
propriestate 514
haec **propria** **virtus** 531* **sive** **peregrinis** . . **propriis**ve . . **causis** 359 **non** **dubium** . . **cavernas** **proruere** **ingenti** **sonitu** 310*
iugera **pessum** **intercepta** **licet** . . **prospectare** 139 **nubes** **prospectat** **sublimis** **opus** 337*
Iuppiter . . **ictos*** **proturbat** **fulmine** **montes** 64
impius . . **miles** (sc. **gigas**) **metuentia** **comminus** **astra** **provocat**, **infestus** **cunctos** **ad** **praelia** **divos** **provocat** 52—53 (**fortasse** **alterum** „**provocat**“ **corruptum**).
truncae . . **ruinae** **provolvunt** (= **provolvuntur**) 469
proxima (nom. plur.) 151 **proxima** (acc.) 305 **proxima** **quaeque** 27 **proxima** . . **fabula** 41 **fides** . . **proxima** **vero** est 177 **vis** **proxima** **vento** est 315 per **proxima** **fatibus** (= **morti**) **currimus** 571
neu **Ditem** **regni** **pudeat** 205
quae (sc. **stella**) **Martia** **pugnax** 244
aura **pugnat** in **angusto** 301 **stanti** **pars** (sc. **lapidum**) **robore** **pugnat** 471* **pugnant** in **fauibus** (sc. **venti**) 320 **omnia** **certis** **pugnare** **locis** 116 **pugnantis** (sc. **ventos**) 321
pulsantem (sc. **molem** **lapideam**) **dissipat** **ictus** 503* **pulsata** . . **corpora** 293 353
levis . . **pumex** 424 483
periuriae . . **mendacia** **puppis** 21
simul **omnia** **purgant** (sc. **undae**) 489* **purgato** . . **ferro** 478
purpureo . . **ostro** 334
purae **cessere** **domus** 646*
si **forte** **putas** 158 **quod** **si** **forte** **putas** 330 **putas** 555 556 600 **putant** 613 **putes** 403
putris (sc. **molaris**) 528 **putris** **harenae** 207 **putres** . . **harenas** 425
quā 100 133 151 152 217 243 341 504 **qua** **vocet** **Orion**, **quā*** **Sirius** **excubet** **index** 247

- quacumque** 94 327 339 636*
- quaeritur** argenti semen 260 igni quaesita via est 115 simul ac ferro quaeras 404
- qualis** acervus exilit . . simili quoque terra figura 105 qualem 478 quali 560
- nec** minus ille (sc. mons) pio, **quam** quo* sons, nobilis ignist* 605* ante quam 424 haud aliter quam cum . . 364 474 609
- quamvis** 333 433 535
- quanto** minor orbita lunae est 231 quantis fornacibus 557*
- terque quaterque** 322
- fabriles** operae . . ignes **quatiunt** 564 cum super incudem . . quaterent (sc. Cyclopes) . . fulmen 39 saevo quassa meatu* fundamenta soli 171*
- que** 1 6 13 30 44 54 57 67 70 82 (bis) 83 93 95 97 98 104 113 130 138 141 145 146 148 152 154 157 160 164 165 166 169 170 172 179 181 182 183 184 187 188 193 194 206 211 215 219 226 227 234* 241 253 258 261 262 266 268 272 278 284 291 292 293 295 297 308* 309 310 311 313 319 325 327 332 334 336 337 339 343 345 348 349 351 353 362 363 369 370 374 376 379 384 389 (NB.) 400 410 415 418 425 431 (NB.) 442 447 452 457 460 461 462 463 468 470 (?) 490 (bis) 491 499 502 522 526 544 546 548 550 551 552 554 564 565 569 573 576 577 579 (bis) 583 591 598 599 603 612 615 632 638 639 magis . . magisque 484 528 premit premiturque 169 res . . notis spectataque veris* . . signis 449 eadem perque omnia terra est 529 (an eademque per?) et . . que 163 Amphinomus* que et* frater 626* que . . et 271 Stygias undasque canesque 79* operis faciesque domusque 186 pigrumque patrem matremque senentem* 628 materque paterque 631 viles*que iacent inopesque relictæ (sc. terrae) 263 terque quaterque 322 terrae* dubiusque marisque 600
- desertam** vacuo Minoida litore **questus** 22
- questum** Philomela . . integrat* 587*
- qui** (pron. relat.) 72 345 (bis) 559 quae 60 299 396 443 444 520 quod 122 620 cuius 455 cui 435 quoi 540* quam 458* quo 92 218* 605* quo . . quoque . . hoc . . magis . . magis hoc 146 quos 313 quas 303 quae 253 575
- initio** novi enuntiati post fortiorem interpunctionem pro demonstrativo pronomine: quem 402 quae (nom. plur.) 208
- pron. rel. cum coniunctivo coniunctum:** quae (fem. sing.) 374 quod (nom.) 165* quod (acc.) 421
- quia** 286
- quaecumque** (nom. sing. fem.) 419 quaecumque (nom. plur. fem.) 162 quaecumque (nom. plur. neutr.) 248 386
- quaedam** (fem. sing.) 307 477 quaedam (nom. plur. neutr.) 398 547 quisdam (dat. plur. neutr.) 532*
- quiles** 282 358
- quin** (= ja sogar) 438* 532 quin etiam 123 192 398 527 594
- quippe** 165 488
- quis** (pron. interr.) 9* 17 18 21 117 quis . . faber 198 quae 25 220 221 244 (bis) 255 quid 3 197 281 (bis) 387 quod . . imperium

- 3* quid (acc.) 276 quo 238 (bis) 245 (bis) qui (nom. plur.) 25
 quae (nom. plur. fem.) 2 quae (nom. plur. neutr.) 228 233 234
 387 quae (acc. plur. neutr.) 555 556 „in interrogationibus in-
 directis quae vocantur noster hic illic indicativo modo utitur
 pro coniunctivo, cuius rei certum exemplum habes in versu 276,
 ubi sine dubio improbandum, quod voluit Matthiaeus 'coartet',
 cf. v. 220 sqq.“
- si quis** lapidum 476 quod si quis 537 ne quem capiat fallacia
 vatium 29
- quisquam** 509 cuiquam 16 mortali cuiquam 255
 implendus sibi **quisque** bonis est artibus 274 prima ut quaeque rigescit,
 exultat moles 500 quae cuique potentia divum 60 ut cuique est
 animus viresque 615 quod cuique fuit cari 620 proxima quaeque
 (acc. plur.) 27
- quidquid** 382 392 quidquid (= quocumque modo) 23 84
- quaevīs** res* 273*
- quod** 160 416 429 439 quod nī* 128 quod si 132 155 quod si quis 537
 quod si forte 307 330 492 quod si fallor 349
- quondam** 430 445 508 584 606
- nunc **quoniam** in promptu est . . , unde ipsi venti . . subsequar
 219
- quoque** 108 516 586
- quot** 228
- quotiens** 88
- rabies** 171
- radice** sub ipsa 395 imis radicibus Aetnae 451
- iunctis . . **ramis** 366
- Aetna . . **rapax** 93
- rapidum** . . mare 495 rapidis fervoribus 608*
- magnis onerata* **rapinis** flamma micat 383 rapinis tutari conantur
 opes 615
- miramur** . . **raptum** . . profundo (sc. Amphiaräum) 579 onerosa in-
 cendia raptis 467 defectum raptis illum sua sarcina* tardat* 618
 hanc rapiunt praedam 632* sex (sc. signa) cum nocte rapi 236
 quo rapiant nautae, quo sidere lintea pandant 245 ut rapiant
 vires (sc. sinus) 369
- ignis** . . praemia **raptus** concremat 623*
- raro** 438
- terra minutis **rara** foraminibus 285*
- raucos** . . aestus 3
- vastos . . **recessus** 160 337*
- alto iactatas **recipit** classes (sc. insula) 442 nec recipit flammās (sc.
 pars lapidum) 472
- hiems . . in orbe **recurrat** 241
- tum pax est **reddita** mundo 68
- redit** (sc. nubes) 339 flumina . . condita si redeunt 133 vix . . **redit**
 in vires (sc. molaris) 412
- dum sese pretio **redimant** (sc. terrae) 262
- reduci** . . tibi 584
- inopinatos **referunt** . . cursus (sc. flumina) 127 cessata diu referunt
 spectacula venti 385 totidem (sc. signa) cum luce referri 236

pars . . incendi maior **refrigit** 441*
regnant sublimia caelo (sc. sidera) 34
 neu Ditem **regni** pudeat 205 in Iovis . . regno 256 Ditis pallentia
 regna 78
 cum **rexit** vires (sc. spiritus) 346 cortina . . canit arte regentis 298
 sua turba regenti 581*
 firma aeterno **religata** est machina vinclo 230
 vilesque* iacent inopesque **relictæ** (sc. terrae) 263
 quod si . . putas ventos . . **remeare** 331
 incendia . . pigre concepta **remittit** (sc. molaris) 415 vires animos . .
 . . remittunt 164
 Iuppiter . . **removet** caligine mundum 55
 ignis . . consequitur fugisse **ratos** 623
 adeo en* tenuis* vim causa **repellit** 354
 unde **reperita** quies 282
 nec restat in illa (sc. materia), quod **repetas** 421 ut . . repetant . .
 in praelia (sc. sinus) 369
 arma . . stulta cervice **reponit** 617
 opus artificem incendi . . **reponcit** 188
res 161 220 449 quaevis* res 273* res (nom. plur.) 191 (bis) rerum
 187 194 226 249 275 342 540 maxima rerum . . pietas 633
 manifestis . . rebus 145 divinis . . rebus 371 sacris . . rebus
 465 notandas res oculis 332 certis . . rebus (abl.) 135
 tuta dum* sede **resistunt** (sc. corpora elisa) 306
 calor* ipse **resolvat** (i. e. licet resolvat sc. molarem) 527*
 clausis **resonare** cavernis festinantis opus (sc. Vulcani) 31
respondet (sc. molaris) 404 digna laboratis respondent praemia curis 223
 nec restat in illa (sc. materia), quod **repetas** 420 quae restat (sc. in-
 cendii pars) 443 facies*, quam* cernimus extra, si lenitur opus,
 restat 459
retro 140
 nihil **revocat** cursus 488 duritiem revocare 518
 securi . . **regis** (sc. Saturni) 9
 lapis . . **riget** 550 quaedam . . saxa toto monte rigent 399*
rigescit . . moles 500
rigido . . vertice 286 rigidos . . canales 150
 scrutamur **rimas** 259 solum trahit . . rimas 463*
 tellus . . **rimosa** 105
ripas 508 ripis 123* 498
rivis 130
 exue **robur** (sc. lapidis molaris) 406 lapidis . . fusile robur 537 pars
 (sc. materiae) . . robore dura est 396 denso . . robore 413
 excoccto . . robore 424 stanti . . robore 471* robore salvo 522
 robora (acc.) 402* 516
 corporis . . **robusti** 209*
 lympa perenni **rodit** humum lima* 113
 candenti **rodere** fulget (sc. moles lapidea) 504*
 Paphiae **rorantes** patre* capilli* 595*
 potentia **rorum** 317*
 spiritus . . , qui rupes terramque **rotat** 345* idem (sc. vates) . . rotant
 Ixionis orbem 83 in densum conlecta (sc. saxa) rotant (sc. venti) 211

nomen . . **Rotundae** 435*
 quo **rubeat** Phoebe . . igni 238 **purpureo** . . **rubens** . . **iubar** . .
 ostro 334
rudibus contendere massis 563
ruinae (gen.) 349* (dat.) 65 **densā** . . **ruinā** 169 **fuscā** . . **ruinā** 202
 truncae . . **ruinae** (plur.) 468 **ruinas** 139* **magnis** . . **ruinis** 375
flammae* **se*** ac **flumina** **rumpunt** 363 **vincula** **rumpunt** (sc. venti) 381
 causa latet, quae **rumpat** iter 374 **fragor** tota . . **rumpitur**
 Aetna 201 **densa** per **attonitas** **rumpuntur** **fulmina** **nubes** 59
rupti . . **cavis** **fornacibus** **ignes** 1 **ruptis** **excanduit** Aetna **cavernis**
 606 **Tartara** **rumpi** 280
e **faucibus** **ignem** . . **ruere** 31 **flamma** . . **ruens** 384 **scintillas** . .
ruentis 506
scissae rupes 183 **rupes** 490 **rupes** (acc.) 309 345
rursus 368
gratia ruris 15 **callent** **rure** **manus** 265 **rura** **piorum** 646*
sacer in bellum **numerus** 581 **insula** . . **Vulcani** **nomine** **sacra** 440
 operis . . **sacri** 186 **sacro** . . **igni** (abl.) 558 **sacris** . . **rebus**
 (dat.) 465 **sacros** **Aetnaei** **montis** **fremitus** 277 **sacros** . . **ignis** 352
ingenium **sacrare** 227
fumantia **sacra** 578* **templa** . . **sacris** **memoranda*** **vetustis*** 570*
aurea . . **saecula** 9 **saecula** **pergunt** 229
saepe 375 541
tenaci **saepta** **fide** (sc. domus) 411
saevum . . **hostem** 553 **saevo** . . **meatu*** 171 **vertice** **saevo** 210 **saevo**
 Iove 609 **saeva** . . **incendia** 638
robore **salvo** 522 **sua** **numina** **secum** **salva** **ferunt** (sc. fratres) 643
sanctos **iuvenes** 645
sanguis 100
sarcina 618*
nec **tu**, **terra**, **satis** 85 **dives** **satis** **ubere** **terra** **est** 443
saturae . . **messes** 12 **horrea** . . **satura** 271
Saturni . . **stella** **tenax** 244
saxum 460 **saxa** 398 452 **vasta** . . **concurso** **crepitantia*** **saxa** 362 **ar-**
dentia **saxa** 505 **spissa** . . **aurea** **saxa** 546 **maxima** **saxa** (acc.)
 568 **invitante*** . . **carmine** **saxa** **lyraque** 577 **congeries** . . **sa-**
xorum 207 **saxis** (dat.) 532 **imparibus** . . **saxis** (abl.) 106 **cadu-**
cis . . **saxis** 480
plurima **pars** **scaenae** **vatum*** **est** **fallacia** 76
nituntur **scandere** **moles** (sc. gigantes) 50
scilicet 102
scintillas 506
ictu **scintillat** **calor*** 405
scire 228 231 235 242 246 276
scissae **rupes** 183
scrutamur **rimas** 259 **non** **illic** . . **occultas** **scrutabere** **causas** 178
oblicum . . **secat** (sc. vis animae) 152 **secta** **est** **omnis** **humus** 97
securus **ab** **illis** (sc. lapis a flammis) 525 **securi** . . **regis** (sc. Saturni);
 9 **securus** **omnis*** **aleret*** **cum** **gratia** **ruris** 15*
velut . . **haud** **secus** 324 **utrumque** **secus** 63*
sed 91 105 111 (?) 122* 158 222 250 252 284* 400 404 409 428 438

444 449 511 519 541 559 560 621 646 annua sed saturae complerent horrea messes 12
 antra . . demersis* penitus **sedisse** latebris 141*
sedes 187 certa . . sede 250 tuta . . sede 306 sedes (acc. plur.) 30
 haec (sc. humus) **segeti** . . feracior 266 segetes 611
 pergere* **segnem** 257* segni sub pondere 131 segnior ira 147
 ut **semel** accensa est, moritur (sc. materies) 420 semel atque iterum 422
 argenti **semen** 260 semine 421 semina (nom.) 540 sparsum . . in semina dentem 20* tantarum semina rerum . . flammis 342
semita 129
semper 273 335 373
 matrem . . **senentem** 628*
 cur aestas . . **senescit** 240
 bis **senos** . . orbes 232 bis sena . . milia 487
sepulta . . in bella 204
 illos (sc. iuvenes) **seposuit** . . Ditis 644*
 miramur **septem** . . duces 579
 sors data caelo prima, **secuta** maris 104 non incolumis dominum sua
 praeda secuta est 621
 squameus . . **serpens** 47
serpunt . . incendia 366
 cum . . nec . . introitus . . ipsi **servent** (sc. animas illas) 284 servans
 faciem* 410 quae (sc. sidera) . . suos servent incondita motus 234
seu . . seu . . seu 5—6 sive . . seu . . sive 112 sive . . seu 291 seu
 . . sive 524
sex 236
 si 133 (bis) 155 317 438 459 476 512 si fas est credere 173 haud
 mirum . . si 134 si cum conj. praes. coniunctum 193 343 551
 si forte putas 158 si forte cum conj. coniunctum 402 quod si
 132 155 349 quod si quis 537 quod si forte 307 492 quod si
 forte putas 330
sic 273 385* 566
siccus . . aether 333
Siculi . . montis 446 Siculi (nom. plur.) 532
sicut 495
 nobile **sidus** 586 quo sidere lintea pendant (sc. nautae) 245 sidera
 (nom.) 233 sidera (acc.) 34 44 69 103 admotis ad* territa*
 sidera signis 53
 iam ipso nomine **signant** (sc. Siculi) fusilis esse notae* (sc. saxa quaedam) 533 non illam (sc. causam) parvo aut tenui discrimine
 signes 189*
signum commune 519 certissima signa coloris 428 veris . . signis 450
 . signa (= Statuen) 595 signorum (= Himmelszeichen) 235 admotis ad* territa* sidera signis (= Feldzeichen) 53
 causa **silenti** 221
silvam 447 silvae (nom. plur.) 365 386 490 612 haec (sc. tellus) . .
 silvis . . fidelis 268 in silvis 140 canoris . . in silvis 588
simili obnoxia sorti* (sc. saxa) 548 simili . . figura 108 causas . .
 similis harum, quas cernimus extra 303 similes . . cavernas 426
simul 58 363 456 489 514 simul ac cum coni. praes. 404 simul atque
 409 462

sine 40 139 196 421 483
manifesta notis certa disponere sede **singula** 251 certis disponere
singula causis 511
haud sinit (sc. congeries) hiscere* eas* (sc. vias) sursum* 378*
ima per orbes . . intortos* **sinuat** vestigia serpens 47
praecipiti . . **sinu** 292* **inanis** . . **sinus** (acc.) 118 **inmensos** . . **sinus**
137 **exhaustos** . . **sinus** 368
siphonibus 328
scire, . . **qua Sirius** excubet index 247 **fervens** . . **Sirius** ardet 603
siti 82
sive 514 **sive** . . **ve** 359 **sive** . . **seu** . . **sive** 110—115 **sive** . . **seu**
290 **seu** . . **sive** 525
solis **scire** modum 231
ut* **campis agrisque solent** (sc. nebulae se effundere) 313
non totum est* **solidum** 96* **corpora** . . **solido** vicina 542 **solidum** (acc.)
114 **tellus conferta** in **solidum** 131 **solido** si staret in **omni** (sc.
tellus) 155 **sonanti** . . **solido** 503
proxima . . **Aetnaei verticis ignes impia sollicitat** . . **fabula** 42 **solli-**
cit . . **vicina incendia saxum** 460 **sollicitant illi** (sc. **vates**) **te**
circum, Tantale, cena* **sollicitantque siti** 81—82
sollicito . . **parenti** 585
solum 463 490 **soli** 172 219 **solo** 176
non . . **solum** 224 **non solum** . . **nec** . . **et** 436
vincitur et solvit vires (sc. **lapis**) 554 **sese introitu solvunt** (sc. **vires**)
163 **necesse est vincla** . . **solvant** (sc. **venti**) 149
illis (sc. **fratribus**) **divitiae solae materque paterque** 631 **incendia** . .
solis parsura piis 625 **solis** . . **agris** 589
geminant . . **sonitum** . . **venti** 58* **ingenti sonitu** 27 310 502
sonat aura* 294 **atra sonant examina harenae** 469 **sonanti** . . **solido** 502
sons 605*
subito . . **sono** 279
non arida sorbet **gramina** (sc. **ignis Aetnaeus**) 355
sordida . . **cura** 32 **sordida** . . **egestas** 371 **sordida faex** 477 **sordida**
fata* 645
soror hospita (i. e. **Procne**) 588 **faventes** . . **sorores** (i. e. **Musae**) 7
sors 103 **simili** . . **obnoxia** (sc. **saxa**) **sorti** 548*
quis non . . **deflevit** . . **sparsum** . . in **semina dentem** 20 **sparsa li-**
quore manus 352 **ignem** . . **spargere** 403
Sparta **Lycurgi** 580*
spatiosa cubilia 140
crebro . . **spatio** 107
species naturae terrae 175 **species Aetnae** 195 **abest*** **species** 349
asperior species 477* **fluminis in speciem** 485
miranda . . **spectacula** 156 **cessata diu** . . **spectacula** 385 **nulla tu**
tanta humanis opibus* **spectacula cernes** 602
variis spectantur Athenae carminibus 582 **haec causae spectanda fe-**
runt* **incendia montis** 212* **res** . . **notis spectataque veris** . .
signis 449
speculantur (sc. **vates**) **numina divum** 85 **speculaberis omnia** 466
libera . . **spiramenta** 135
spiritus 213 568 **liber spiritus** 111 **ingens spiritus** 147* 562 **densus** . .

- spiritus 154 torrens . . spiritus 344 victus . . spiritus 296 ad-
strictus certamine . . spiritus 325 spiritus imperat 217 decrescit
spiritus 473
- spissus** . . sucus 391 spissa (sc. tellus) 155 spisso . . tecto 377*
spissa . . aurea saxa 546
- iam* nobile sidus, Erigone, **splendes** 587*
- quae (sc. saxa et putris harena) nec **sponte** sua veniunt nec . . 208
- squameus** . . serpens 47
- Saturni . . **stella** tenax 244
- hi (sc. vates) Tityon **stravere** novena* in iugera 80
- denso **stipatus** robore (sc. molaris) 413* stipata (sc. terra) 110
- stipulam** . . levem 355
- iam cetera turba deorum **stant** utrimque secus* 63 non est hic causa
docenda*, dum stet opus causae 117 solido si staret in omni
(sc. tellus) 155 stanti . . robore 471 stantibus . . undis 494
- stolidi** . . vulgi 367
- cum iam vicinis **streperent** incendia tectis 627
- stulta** cervice 617
- extincta **stupet** (sc. Aenaria) 431* si . . stupeat . . profundum 343
- Stygias** undasque canesque* 79
- sub c. acc: iacet campis acies et castra **sub** ipsa 475 mille sub exi-
guum venient tibi pignora tempus 190
- sub c. abl: sub terra 148 303 464 sub terris 77 sub pondere 39 131
377 619 640 gemit . . sub auro 616 fugit ipse sub illo 620 sub
truce . . ludentes Colchide nati 596 radice sub ipsa (sc. mon-
tis) 395 prono . . sub austro 364 falsa . . sub imagine 88 quo*
sub duce 218 vario* . . sub nomine* 398* claro sub nomine 644
- subducto** regnant (sc. sidera) . . caelo 34
- venis **subit** altius humor 482 accensae subeunt moles 468
- subiectae** altaria cervae 597*
- ille impetus . . montis partes atra **subiectat** harena 361*
- subito** 221 467
- subito** . . sono 279 subitis . . viribus 159
- nubes . . **sublimis** 337 sublimis fumus 357 sidera . . sublimia 34
. . arte regentis, quae . . **subremigat** unda 299
- unde ipsi venti, . . , **subsequar** 222
- subter** . . migrasse 279
- subtiles** . . curas 144
- ferri materies . . **subvertitur** igni 545
- succensis** fornacibus 546*
- succernens** 497 +
- ut maior species Aetnae **succrescat** 195*
- flammis **succumbere** 543
- sucosior** (sc. tellus) 269 materies . . sucosior 535
- spissus** . . sucus 391 pingui . . suco 397
- nec **sufferre** potest (sc. lapis) 553
- artum pugnantis (sc. ventos) **suffocat** iter 321
- suffugit** . . ignis 640*
- sui** 156 sibi 93 177* 491 641 falsi sibi conscia 84 implendus sibi
quisque bonis est artibus 274 spiritus involvens . . suo sibi
pondere vires 325 se (acc.) 94 119 285 312* 473 flammae* se

ac flumina rumpunt 363* cum densa premant* inter se corpora
 304 sese 163 262 sese (abl.) 108 ardet . . per se violentia
 flammae 214*

sulphur 433 515 sulphuris 390 sulphure 436

est 23 28 32 33 46 74 75 76 96* 97 110 111 115 116 120 142 146
 147 148 152 161 173 (bis) 177 187 196 197 214 216 217 219
 222 230 231 251 252 255 274 275 282 287 302 307 315 317
 318 327 351* 356* 358 371 379 382 389* 393 396 400 401 408
 411 416 418 419 420 421 432* 434 436 443 477 503 504 519
 521 522 525 529 549 561 566 605* 615 637 angustis opus est
 turbans* in faucibus 168 custodia . . ignis illi operi est arcens*
 aditus (= arcet) 194 sunt 275 373 sit 175 228 erat 62 esset
 157 foret 155 fuit 620 haec ipsa (sc. pars incendii) . . iam
 quondam extincta fuisset, ni . . 445 erit 4 466* fuerint (fut.
 exact.) 536 esse 30 118 454 517 534

summota . . torrentibus aura 300

summus premit Ossan Olympus 49 summo . . iugo 341 summis . .
 caulis* 158 summo . . igni 476

cum **super** incudem . . quaterent (sc. Cyclopes) . . fulmen 38

superat, . . quae flammis alimenta vocent 386*

surgit . . fumus ab aris 357 si qua et iam incondita surgunt (sc.
 flumina) 133 terra . . rigido . . vertice surgens 286 congeries
 . . angusto vertice surgens 480* quamvis . . surgat iubar 334
 ne . . novi surgant in bella gigantes 204 ut . . plena . . desecto
 surgant fenilia campo 272

hiscere* . . **sursum** 378*

humus . . exiles **suspensa** vias agit 98

quae (sc. saxa et putris harena) nec . . nec corporis ullis **sustentata**
 cadunt robusti* viribus 209 quae tanta putas incendia nostris
 sustentari* opibus 557*

suā 46 581 604 618 621 suam 447 518 suo 13 347 591 spiritus in-
 volvens . . suo sibi pondere vires 325 sponte sua 208 suos 124
 sua (neutr. acc. plur.) 16 642 suos . . motus 234

Symaethi 508

Graiae . . **tabellae** 594*

ultima quis **tacuit** iuvenum certamina 17

tactu . . contingere 192

tam 2 32 371

tamen 441 445 534 542 545 604 nec tamen 150 197 416 530

tandem 485 642

tangitur ictu spiritus 324

Tantale 81

tantum 142 421

tantus 349 tanta 317 351* 358 411* tantum . . profundi 166 tantum
 est (= das ist alles) 434* tanto 25 tantae 198 tantum (acc.
 neutr.) 159 257 tanto (abl.) 248 tantarum 187 342 tantos 118
 203 tanta 556 602

tarde 413

illum sua sarcina* **tardat** 618* in ipso limine tardant (sc. venti) 167

Tartara 205 280

taurus 89

spisso . . tecto 377 tectis 588 vicinis . . tectis 627
 tectis . . cavernis 126
 tellus 104 130 136 156 haec herbis dignissima tellus 267
 avidus sibi temperat ignis 641
 nec temptat fallere testem* (sc. res) 450 frustra . . disponere singula
 . . temptamus 512 temptavere . . detrudere mundo sidera . .
 gigantes 43
 exiguum . . tempus 190 iactis ex tempore saxis 106 non cessit cui-
 quam melius sua tempora nosse 16 tempora cur variant anni
 239 dare tempora 368
 Saturni . . stella tenax 244 custodia . . tenax 400 tenaci . . fide 410
 nulla tenet . . moles 489 lapis . . tenet 524 aridiore* (sc. tellure)
 tenent oleae 269 incendi causam tenet ille (sc. molaris) 417
 quem (sc. molarem) si forte manu teneas 402 quod* teneat
 ventos 165 Graiae fixos* tenuere tabellae* 594*
 tenerima crusta* 152
 parvo aut tenui discrimine 189 ex tenui 120 tenuis . . vias 109 414
 tenuis . . auras 285 tenuis imas 496 † tenuis . . humus 356 tenuis
 . . causa 354* tenuem . . animam 299
 alvo tenus 46 dextra . . tenus 638*
 terque quaterque 322
 Tereus ferus 589
 tergo (sc. montis) 291 verterunt terga ruinae infestae . . acies 65
 terimur . . labore 258
 terrā 101 108 128 284 490* 567 637 'cum qualitatis nota': 421 436
 443 529 terrae 153 175 276 terrae . . orbis 94 terrae dubiusque
 marisque 600* genus utile terrae 389* terram 252 345 terra
 (voc.) 85 praecipiti . . terra 132 sub terra 148 303 464 terrae
 (nom. plur. = Metalle) 261 diviso corpore mundi in maria ac
 terras et sidera 103 traducti maria et terras 571* sub terris 77
 vasti terrent aditus 181 territa sidera 53* quidquid . . falsi sibi con-
 scia terrent (sc. poetae) 84
 testis . . locus est 431 testem 450*
 theatris 297
 Ogygiis . . Thebis 574
 perfide Thesen 584
 Tityon 80
 sublata caducis congeries saxis 479
 magno tonat ore pater 57
 tormenta 555
 torpentes auras 293*
 quid raucos torqueat aestus 3 quid torqueat Aetnam 197 torquemur
 miseri in parvis 258 tortis . . cavis 105 proxima . . momine*
 torta 306*
 summota . . torrentibus aura 300
 ignis . . undique torret avaros 622 lapis torretur 481 torrentur flamma
 terrae 261 lapis . . ignibus obstat, si parvis torrere velis 551
 torrens . . spiritus 344
 totidem 236
 totiens 119*

totus 413 **totum** 96 **toto** monte 399 **totā** . . Aetnā 201 329 **per tota**
 errantes . . corpora venae 99
artificum . . **tractare** laborem 35
tradita iura 235
traducti maria* et terras* 571
terra foraminibus vires **trahit** 567 corpora . . proxima secum . . tra-
 hunt 306 Nili* . . vortex* . . necesse est . . trahat ex pleno
 122 moles . . ipso pondere tracta 501 trahit undique venas
 (sc. terra) 176 solum trahit undique* rimas* 463
ut . . ripas **traiecerit** amnis 508
tantum opus ante pedes **transire** 257
captivi . . Iovis **transferre** . . imperium 44
 ruinae* impetus adtentos oculorum **transfugit** ictus 350
hostem . . **tremendum** 613*
ne . . neu . . neu . . , in occulto . . **tremi**t (sc. Iuppiter) 206
 terrae **tremor** 153
fundamenta . . **trepidant** urbesque caducae 172 irrita causa, quae
 trepidat 520
gurgite **Trinaerio** 71
tristem natorum funere matrem* 19* **tristem** nosse cometen 242
 tristes 'absolute dictum' 597
Tritone canoro 294
 ille (sc. Amphinomus) per obliquos ignis fraterque **triumphant** 639
Troiae cineres 590
laeto . . **tropaeo** 474
 quae causa* . . **trudat** ab imo . . moles 26
truncae . . ruinae 468
 sub **truce** . . ludentes Colchide nati 596
tu 85 586 588 **tu** modo . . percipe 144 **tu** . . cernes 602* **tibi** 6 135
 161 190 512 520 584 **te** 5 81 367 **te** iudice 549
miranda **tueri** 224 classes portu . . **tuetur** (sc. insula) 442
tuli v. fero
tum 63 68 378* 465 476 500 **tum** demum 263 **tum** vero 615 **clam***
 tum **tremi**t 206*
tumeant ut dolia musto 171 folles . . **tumentes** 564*
tumidis . . e faucibus 30
tumulum 592
tunc 70* **tunc** imber* cessat 69*
 cetera **turba** deorum 62 sua **turba** regenti* 581 mille* manus operum
 turbaeque 599 simul atque . . **turbam** minatur (sc. saxum) 462
 corpora **turba** elisa 304 omnes exagitant venti **turbas** 210
angustis opus est **turbans** in faucibus 168*
nitidum obscura caelum caligine **turguet** 610*
turpe . . carmen 40
placantes . . caelestia numina **tute** 340
tutius 8
tutari conantur opes 616
tutus uterque pio sub pondere 640 **tuto** si liceat 192 **tuto** . . licet
 conscendere* montem* 379 e* **tuto** . . colli* 466 **tuta** . . sede
 306 non **tutior** hausti ulla domus 409 pietas . . **tutissima** virtus
 634

tui (gen. sing.) 539 tua (acc. plur.) 82 tuis 136
vacuata charybdis 107*
 desertam **vacuo** Minoida litore questus 22 corpora . . in **vacuum**
 fugiant 305 in **vacuo** 166 317*
 illis quaecumque (sc. vires) **vagantur** hiatibus 162*
valido . . arcu 348 validos . . ignes 63
vallibus 314 cavis . . vallibus 492
 gemina ex uno fumantia sacra **vapore** 578 inclusi . . vapores 114
 tempora cur **varient** anni 239
vario . . sub* nomine* 398* variis spectantur Athenae carminibus 582
 chaos **vastum** 139 vasto . . clamore 56 vasto . . pondere 72 vasti . .
 aditūs 181 vasta . . saxa 362 vastos . . recessus 160 337
vates 76 79 fallacia vatū 29 plurima pars scenae vatū est fallacia
 76* facies haec altera vatū 36 carmina vatū 643 vatibus
 ingenium est 75
 quamvis . . pinguescat ab* **ubere** sulphur 433 dives . . ubere terra est 443
ubi c. ind. praes. conjunctum 153 165 352 408 603 c. ind. perf.: 322
 380 456 479
ve 11* 20 (bis) 175 243 355 447 595 neve 204 sive . . ve 359*
vel 341 560 625
velatus . . pater (sc. Agamemno) 598
veloculus 380
velox . . properat . . pauper 619 ingenium **velox** 215
 candida . . **vela** 585
velut . . haud secus 321 **velut** . . haud aliter 521 **velut** eversis peni-
 tus fornacibus 607
veluti . . haud aliter 294 confuvio **veluti** siphonibus actus (sc. spiritus)
 328 spisso **veluti** tecto 377 **veluti** fornace lapis torretur 481
 aurea **vena** 260 **venae** . . molari 536 **venae** 99 hinc **venis** rabies 171*
 venas 176 518 errantes . . **venas** 121 hiantes . . **venas** 154
 arcentes* . . **venas** 326* **venis** 453 482
veniunt (sc. saxa et putris harena) 208 in commune venit (sc. potentia)
 61 dexter **venias** mihi, carminis auctor 4 mille . . **venient** tibi
 pignora 190 **venturae** . . pignora **flammae** 461 inde . . mundo
 venturam antiquam faciem **veracius** omen 174 **venturis** . .
 fructibus 11
 manus sacros . . **ventilat** ignis 352
vento 315 **ventum** 565 **venti** 58 210 220 385 **ventorum** 302 **ventorum**
 examina 373 **ventis** 134 147 287 **ventos** 165 281 308 311 320
 330 448
ver, prima iuventa 239
veracius omen 174
 numerosa in **verbera** 38
verberat humor (sc. auras) 316 **verberat** os* **flamen*** 353
vernacula . . materia 388
tum vero 615
 Aetnaei **verticis** 41 **vertice** saevo 210 **rigido** . . **vertice** 286 **angusto**
 vertice 480 Nili* . . **vortex** 120*
flamen* **vertit** (sc. anima) 151* **vertimus** omne profundum 259 . . neu
 Tartara caelo **vertat** (sc. Dis) 206 **verterunt** terga **ruinae** in-
 festae divis **acies** 65

Calvary's philologische und archaeologische Bibliothek.

Sammlung neuer Ausgaben älterer classischer Hülfsbücher zum Studium der Philologie, in jährlichen Serien von ca. 16 Bänden. Subscriptionspreis für den Band I M. 50 Pf. Einzelpreis 2 Mark. Jeder Band wird einzeln abgegeben.

Neu eintretende Abonnenten erhalten die erste bis dritte Serie (50 Bände) statt für 75 Mark für 30 Mark.

Bisher erschienen:

I. Serie. 15 Bände und ein Supplementband.

Band 1: Wolf, F. A., *Prolegomena ad Homerum sive de operum Homericorum prisca et genuina forma variisque mutationibus et probabili ratione emendandi, cum notis iunctis Immanuelis Bekkeri*. Editio Secunda cui accedunt partis secundae prolegomenorum quae supersunt ex Wolfi manuscriptis eruta. Einzelpreis 2 Mark.

Band 2-6: Müller, K. O., *Kunstarchaeologische Werke*. Erste Gesamtausgabe. 5 Bände. Einzelpreis 10 Mark.

Band 7-15: Niebuhr, B. G., *Römische Geschichte*. Neue Ausgabe von M. Isler. 3 Bde. in 2 Theilen. Einzelpreis (einschliessl. d. Registerbandes) 18 Mark.

Supplementband: Register zu Niebuhr's Römischer Geschichte.

Der Supplementband wird den Abnehmern der ersten Serie mit 1 M. 50 Pf. berechnet, einzeln 2 Mark.

II. Serie. 18 Bände.

Band 16-20: Dobree, P. F., *Adversaria critica*. Editio in Germania prima cum praefatione Guilelmi Wagneri. 2 Bände in 6 Theilen. Einzelpreis 12 M.

Band 21-24: Bentley, R., *Dissertation upon the letters of Phalaris and other critical works with introduction and notes by W. Wagner*. Ein Band in 4 Theilen. Einzelpreis 8 Mark.

Band 25: Dobree, P. F., *Observationes Aristophaneae*. Edidit illustravit G. Wagner. Einzelpreis 1 M. 50 Pf.

Band 26-31, 33 u. 48: Humboldt, W. v., *Ueber die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die Entwicklung des Menschengeschlechts, m. erläuternden Anmerkungen u. Excursen, sowie als Einleitung: W. v. Humboldt und die Sprachwissenschaft, herausgegeben, und erläutert von A. F. Pott*. 2. Aufl. Mit Nachträgen von A. F. Pott u. einem systematischen u. alphabetischen Register von A. Vanicek. 2 Bde. in 8 Thl. Einzelpreis 16 M.

III. Serie. 15 Bände und ein Supplementband.

Band 32 u. 49: Hudemann, E. E., *Geschichte des römischen Postwesens während der Kaiserzeit*. Zweite durch Nachträge, eine Inhalts-Angabe, ein Regist. u. eine Strassenkarte d. römisch. Reich, vermehrte Aufl. Einzelpreis 4 M.

Band 34-42: Becker, A. W., *Charikles*. Bilder altgriechischer Sitte, zur genaueren Kenntniss des griechischen Privatlebens. Neu bearbeitet von H. Göll. 3 Bände in 9 Theilen. Einzelpreis 18 Mark.

Band 44-47: Rangabé, A. R., *Précis d'une histoire de la Littérature néo-hellénique*. 4 Bde. Einzelpreis 8 Mark.

Supplementband: Müller, Lucian, Friedrich Ritschl. Eine wissenschaftliche Biographie. 2. Aufl. Einzelpreis 3 Mark.

IV. Serie. ca. 16 Bände.

Band 49 ff. Reisig, K., *Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft*. Erster Theil: Etymologie, neu bearbeitet von H. Hagen. Zweiter Theil: Syntax, neu bearbeitet von J. H. Schmalz und G. Landgraf. ca. 8 Bände.

Band 56 ff. Meier, M. H. E., und G. F. Schoemann, *Der attische Process*. Neu bearbeitet von J. H. Lipsius. ca. 8 Bände.

V. Serie. ca. 19 Bände.

Band 62-70: Becker, A. W., *Ballus oder römische Scenen aus der Zeit Augusts*. Zur genaueren Kenntniss des römischen Privatlebens. Neu bearbeitet von H. Göll. 2 Bände. Einzelpreis 18 Mark.

Band 71-80. Holm, Ad., *Griechische Geschichte von ihrem Ursprunge bis zum Untergange der Selbständigkeit Griechenlands*. ca. 10 Bde. Einzelpreis ca. 20 Mark.